Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Danske Studier

Udgivne af

Gunnar Knudsen og Marius Kristensen

For Universitetsjubilæets danske Samfund

3dje–4de 1939 Hæfte

København

Gyldendalske Boghandel

DANSKE STUDIER udgives af Gunnar Knudsen og Marius Kristensen,

udkommer med 4 Hæfter og koster 6 Kroner om Aaret; det kan bestilles gennem enhver Boghandel.

Bidrag til Tidsskriftet og Bøger til Anmeldelse bedes sendt til cand. mag. *Gunnar Knudsen*, Marediget 5, Charlottenlund, Tlf. Ordrup 589, eller Dr. phil. *Marius Kristensen*, Lyngholmvej 47, Vanløse, Tlf. Damsø 1387.

Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag.

TILSENDTE BØGER

Ulla Albeck, Om Ordspil. Af Acta phil. Scand. XIV.

Harry Andersen, Gammeldansk hæmfærth. Af Arkiv f. nord. Fil. 1940. — Nogle Tilføjelser til Studier i Johannes V. Jensens Sprog II. Af Acta phil. Scand. 1940. — Bibliografi over nordisk Stilforskning 1890-1938. Af Nysvenska Studier 1939.

Arthur Arnholtz, Udkast til en poetisk Foredragslære. Af Nordisk Tidsskr. for Tale og Stemme 1939. — Talekunstens Udvikling i Danmark. Sst. 1940.

Hans v. d. Au, Das Volkstanzgut im Rheinfränkischen. Giessen 1939. Disp.

Eiler I. Baastrup, Dodsstraffen. Kbh. 1939, Aschehoug.

Hedda Boers, Den hellige Apollonia og Nødhjælperne. Af Tandlægebladet. 1939.

Danmarks gamle Personnavne H. 5.

R. Ekblom, Flodnamnet Elbe. Af Språkvetensk. sällsk. i Uppsala Förhandl. 1937-39. — Ohthere's Voyage from Skiringssal to Hedeby. Af Stud. Neophilologica XII.

Adolf Failing, Die Familiennamen von Uelversheim in Rheinhessen. Giessen 1939, Disp.

Herman Geijer, Efterskrift til hittils utgivna dela av Svenska Landsmål. Upps. 1940. — Konungens allmänning. Af Fornvårdaren VII.

Giessener Beträge zur deutschen Philologie. 66. Margrete Keller: Sage und Lied in Kleeberg. 67. Werner Spanner: Das Märchen als Gattung. 68. Walther Fischer: Des Darmstädter Schriftsteller Johann Heinrich Künzel Beziehungen zu England. Giessen 1939.

H. P. Hansen, Nis Clason og Clasonsborg. Af Hardsyss. Aarb. 1940.

Fritz Heide, Onde og Gode i Dyreham. Kbh. 1940, Bernhard E. Klein.

Holger Hjelholt, Skriftprøver fra Tiden efter Reformationen til Midten af 19. Aarh. Kbh. 1940, Hagerup.

Eskild Hummelstedt, Östsvenska Verbstudier. Morfologisk-semologisk undersökning. Helsingfors 1939, Disp.

Pehr Johnsson, Kullamarken. Af Göinge Hembygdsförenings årsbok 1940.

H. Juul-Jensen, Verner Dahlerup. Af Ark. f. nord. fil. LV.

T. E. Karsten, När nådde Finnarna Östersjön och när trädde de i beröring med Germaner? Af Soc. scient. Fennica årsbok XVIII. 1940.

Trygve Knudsen og **Alf Sommerfelt,** Norsk Riksmåls-Ordbok. H. 26.

Vinding Kruse, Det fælles nordiske Sprog og Retssprog. Af Tidsskr. for rettsvidenskap.

P. Kydland, Gylands-Målet. Oslo 1940, Aschehoug.

Natan Lindqvist, Gustav Vasas bibel och det svenska rikssprået. Af Julhälsning till församlingarna i ärkestiftet 1940.

K. G. Ljunggren, Nordiska personnamnsordböcker. En översikt med anledning av »Danmarks gamle Personnavne«. Af Scandia 1940.

TYDNING AF NOGLE HELLERISTNINGSFIGURER

AF

CHR. WINTHER

De fleste Tydninger af Helleristningsfigurer er bygget paa Analogier, dels fra andre gamle Kulturer, dels fra de svage Spor af kultiske Handlinger, der endnu kan skimtes i mange nutidige Folkeskikke. Naar man ud fra en naturvidenskabelig Træning, men som Lægmand paa dette Omraade, ser paa disse Tydningsforsøg, virker det paafaldende, at man i saa ringe Grad lægger Vægt paa Gengivelsens Nøjagtighed og uden videre ser bort fra tilsyneladende overflødige og meningsløse Partier i de enkelte Figurer. Med en saa vanskelig og tidsrøvende Teknik, som Frembringelsen af Helleristningerne utvivlsomt har været, maa det dog antages, at Udøveren sjældent har haft Tid eller Lyst til Overflødigheder. Snarere maa Tendensen være gaaet henimod Simplifikationer og Skematiseringer, hvorpaa der da ogsaa, som almindelig kendt, findes talrige Eksempler. I samme Retning viser de talrige ufuldendte Ristninger, der findes. Men i Almindelighed maa Hovedsynspunktet være, at hver Linie og hvert Punkt, der findes, har sin tilsigtede Betydning og maa medtages, hvis Forklaringen skal godkendes.

Disse Synspunkter finder rig Anvendelse paa de Figurer, her skal behandles. De falder i to Grupper:

A. En Oldtidsfest. Den paagældende Figur ses i Fig. 1[1]. Almgren[2] tyder denne Figurgruppe som et Træ med Rødder, der paa en Slæde trækkes henimod et Skib. De tre korte Trækreb trækkes af hver to Mænd, det lange, lodrette Trækreb af 8 Mænd, der antydes af de 8 smaa Tværstreger. Almgren indrømmer, at de tre af Trækrebene gaar i ganske forkerte Retninger, at de fleste af Mændene

[1] Efter Baltzer: Hällristningar i Bohuslän, 39—40:5. [2] Nordische Felszeichnungen als religiöse Urkunden, S. 109.

er skematiserede indtil Ukendelighed, og at „Træet" og „Slæden" er meget utydelige og sammentrængte. Tydningen strider paa ethvert Punkt mod de Synspunkter, jeg her forfægter og forekommer mig i det hele taget lidet sandsynlig.

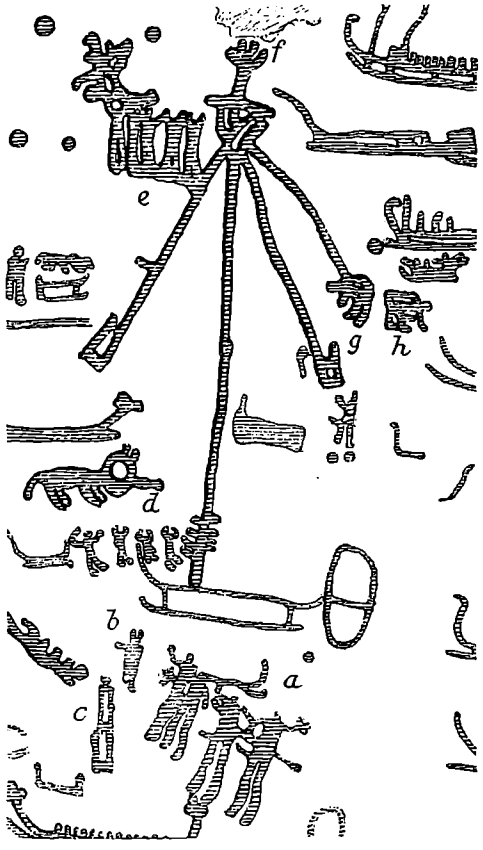

Fig. 1

A. E. Holmbergs Tydning[1] hviler mere paa Virkelighedens Grund. Holmberg skriver: „Betrakta vi med uppmärksamhet denna figur på ifrågavaranda ristning, lär man snart öfvertyga sig att den förestiller någon slags inrättning för kroppsöfning eller förlustelse, t. ex. något liknande en karusellgunga. Den längsta, rätt nedlöpande armen är stolpen, hvarpå det hela hvilar. I det genombrutna lifvet, som

[1] Skandinaviens hällristningar, S. 115 (1848).

slutar sig uti en handlik prydnad, äro trenne svängarmar fästade. Tvenne af dessa sluta sig uti öglelika figurer, hvilka kunna förklaras såsom stolar. Uti den tredje synes en menniska fasthängande, och mitt emot denna en annan i stupande ställning, måhända betecknande någon som fallit från någon af gungans armar, under deras kringsvängning. Den förutnämnde stolpen, kring hvilken den öfriga inrättningen supponeras svänga sig, är nedtil försedd med pinnade fotsteg, paa hvilkan en menniskofigur synes i begrepp att uppstiga. Han efterföljes af en hel skara, som tydligen har samma afsigt som han".

Her er ikke saa lidt af det rigtige, selv om Holmbergs Henlæggelse af „Gymnastikfesten" til Miklagaard er lovlig fantasifuld.

En Tydning, som i alle Detailler svarer til Ristningen, faar man ved Sammenligning med den Danse-Ceremoni, som under Navn af volador-Dansen eller „de flyvende Danseres Fest" endnu finder Sted flere Steder i Mexico. Festens Forløb og Teknik er indgaaende beskrevet i Aage Krarup Nielsens Bog: „Sol over Mexico", Kbhvn. 1937, hvortil følgende Beskrivelse støtter sig.

Den høje Mast, hvorpaa Dansen skal foregaa, „er rejst paa Torvet, med Foden et Par Meter ned i Jorden, solidt afstivet af svære Tømmerstokke, men uden at være støttet af Barduner. Umiddelbart inden Mastens Anbringelse foregaar der en Række hemmelighedsfulde Ceremonier og Besværgelser, en Overlevering fra de fjærne Tider, da volador-Dansen var en Del af en hedensk Offerfest; for at afværge Ulykker og beskytte Masten mod onde Magters Indflydelse anbringer Indianerne en levende Kalkunhane, Vokslys, Tobak, Cacao og forskellige andre Offergaver nede i Bunden af Hullet, hvor Masten plantes.

„Paa Jorden ved Siden af Masten staar en hul Trækylinder af Form som en Morter, den saakaldte tecomat, hvis øverste Flade er omtrent ¾ Meter i Diameter". Den „anbringes ned over Toppen af Masten, som et Fingerbøl paa en Finger. Cylinderen er indvendig smurt med Sæbe, saaledes at den let og glat kan glide rundt om Mastetoppen. Derefter hejses en sekskantet Ramme tilvejrs; den er lavet af seks Plankestykker, der hvert er godt og vel en Meter langt og bundet sammen med svære Reb". „Derefter snos seks lange Reb spiralformigt tretten Gange rundt omkring Masten lige under tecomaten". „Et tykt Reb er snoet omkring Masten; ved at benytte

dette som Rebstige klatrer tre Indianere tilvejrs og anbringer behændigt og forsigtigt tecomaten ned over Toppen af Masten".

Derpaa ankommer de seks voladores sammen med deres capitano. „De fem er i Mandsdragt . . . . . , medens den sjette . . . . . er i Kvindedragt . . . . . Alle seks har to sammenbundne rødbrogede Tørklæder hængende over Skuldrene som et Par Vinger. En af dem er forsynet med en lille Tromme og Fløjte og Resten har sonajar, en Slags Rangle lavet af en Kalabas" (Fig. 2).

„Efter at han (el capitano) har givet sine sidste Instrukser, klatrer de seks Dansere paa Række efter hinanden opad volador Stangen som Fluer, der kravler op ad en Væg. Et Øjeblik efter sidder de paa hver sin Planke i den sekskantede Ramme med Fødderne stemt mod Masten. Den første af voladorerne svinger sig ind paa tecomaten, retter sig op og staar der stolt og rank paa den lille snævre Platform, ubekymret om den svimlende Højde."

Naar de seks Dansere efter Tur har danset paa tecomaten, sidder de igen paa Rammen. „Hver af dem binder et af de seks Reb om Livet, hvis anden Ende er snoet spiralformet omkring Masten. Hvert af Rebene er ført gennem et Hul, boret gennem Midten af Sekskantens Planker". „Et Raab som et skarpt Skrig lyder gennem Stilheden. Fløjtespilleren sætter i med en Trommehvirvel, og nøjagtig i samme Sekund kaster voladorerne sig baglæns ud i Rummet som en kæmpestor blodrød Blomst, der folder sig ud mod den blaa Himmel, drejer sig paa sin Stængel og lader sine Blade drysse mod Jorden. Vægten af Flyverne i Faldet sætter tecomaten i roterende Bevægelse, og i Krese, der bliver større og større, hvirvles de rundt i Luften, hængende med Hovederne nedad, med Legemerne strakte og Fødderne samlet om Rebene, mens de svinger deres sonajas, og Fløjtespilleren vedbliver at spille og tromme" (Fig. 3). „Tretten Gange svinger Flyverne rundt om Masten; Rebene bliver længere og længere, og Farten aftager langsomt, mens de nærmer sig Jorden. I sidste Øjeblik griber de med Hænderne om Rebene, svinger Kroppen rundt og lander behændigt paa Pladsen".

Denne Ceremoni er ældgammel og var en Gang i længst forsvunden Tid „Symbolet paa Sjælene fra de dræbte Krigsfanger, der i Skikkelse af store Fugle fløj mod de fire Verdenshjørner med Budskab fra Jordens og Frugtbarhedens Gud". I Pahuatlán, hvorfra Billederne stammer, brugte man altsaa seks Dansere, i Strid med Symboliken

Fig. 2

Fig. 5

Fig. 3

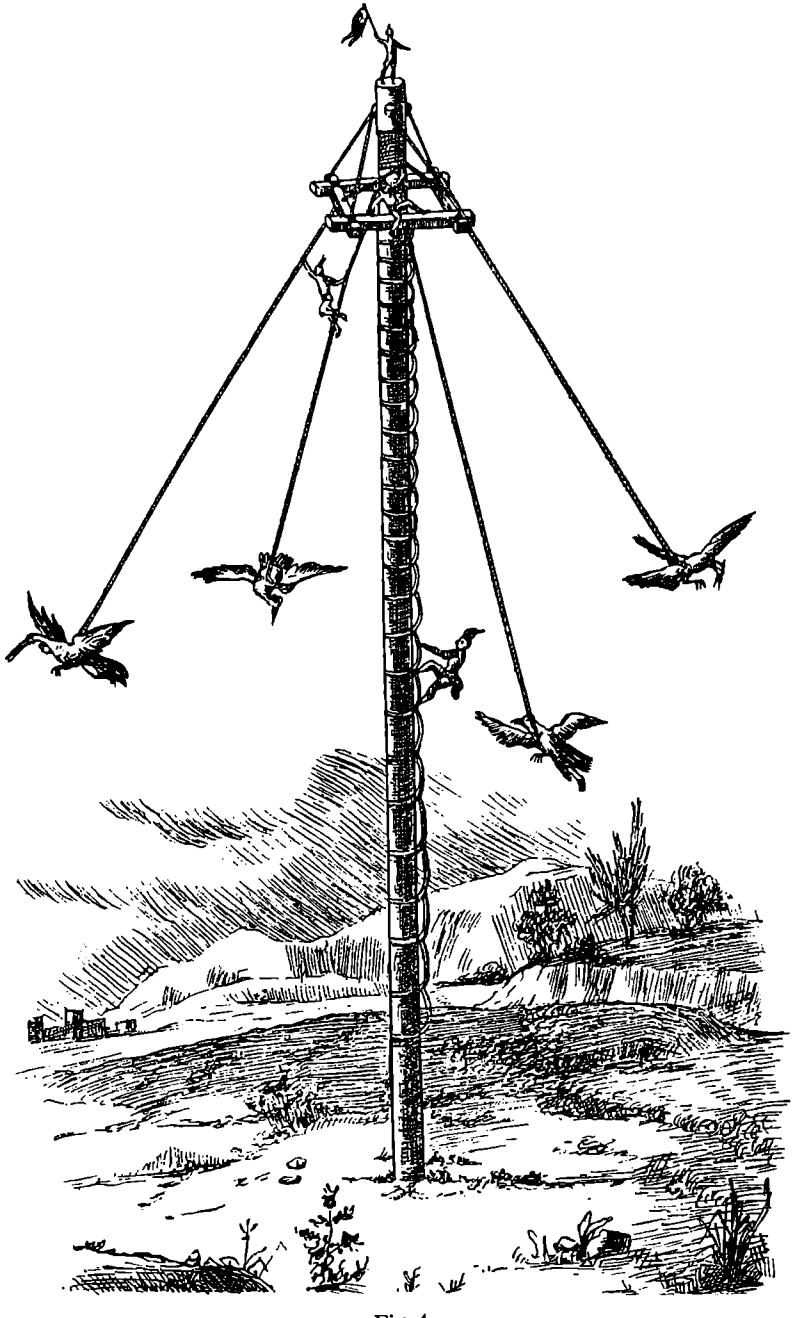

Fig. 4

med de fire Verdenshjørner. Grunden til, at man her har „forøget Antallet af Flyvere til seks, er, efter hvad Indianerne selv forklarer, den, at de synes det ser flottere ud; men Ideen med de hellige Fugle, der flyver mod de fire Verdenshjørner, er endnu bevaret iblandt dem".

„I en anden Egn af sierraen, hvor volador Ceremonien er bevaret, udføres Flyvningen kun af fire voladores, saaledes som det oprindelig har været Skik". Fig. 4 viser en Fremstilling fra 1780, hvorpaa der ikke alene er det oprindelige Antal af fire Dansere, men hvor disse ogsaa er udklædt i Fugledragter[1].

Den Helleristning, her behandles, gengiver nu i alle Enkeltheder de forskellige Faser i „de flyvende Danseres Fest".

1. De fire Dansere ankommer til Festpladsen (Fig. 1a). De modtages af en Mand med Tyremaske (Fig. 1b), der ganske svarer til Fig. 5, som (efter Krarup Nielsen)[2] viser en mexikansk Dansemaske fra en anden Fest. Endvidere af en Skikkelse i Kvindeklæder (Fig. 1c), som svarer til den ene af de seks Dansere paa Fig. 3. Det vides ikke, om der ogsaa er en kvindeklædt Person, naar der kun er fire Dansere.

2. Danserne skal til at stige op ad Stangen (Fig. 1d). Af det lange Reb, som til dette Formaal er snoet omkring Masten, har Helleristeren vist de 4 nederste Vindinger, som tydelig angiver en spiralformet Oprulning.

3. Danserne staar paa den firkantede Ramme (Fig. 1e). Det maa her betænkes, hvilke tekniske Muligheder, der foreligger. Hvis Risteren havde forsøgt at anbringe Danserne staaende eller siddende paa selve Rammen, vilde Tegningen være blevet et ganske uforstaaeligt Kaos. Han vælger derfor at anbringe dem ved Siden af hinanden, nær ved Rammen, staaende paa en Planke.

Den ene af Danserne længst til venstre bærer paa en Figur, som er vanskelig at tyde. Den kunde ligne det Hanehovede, der paa det gamle azteciske Haandskrift (Fig. 6)[3] staar til højre for Masten og skal symbolisere Fuglene. Denne Tydning fremsættes dog med Forbehold, navnlig da denne Del af Ristningen (efter Almgren) er stærkt forvitret.

Selve den firkantede Ramme er umiddelbart ikke nem at faa Øje paa. Men der behøves kun en ganske ringe Omtegning, for at det skal blive tydeligt, hvad Risteren har søgt at udtrykke, men, paa Grund af den vanskelige Teknik, ikke har faaet fuld Magt over.

[1] Krarup Nielsen S. 117. [2] Ibid. S. 129. [3] Krarup Nielsen S. 110.

Fig. 7 viser den omtegnede Ramme med Begyndelsen til Tovene.

4. Danserne danser efter Tur paa den øverste Ende af Masten.

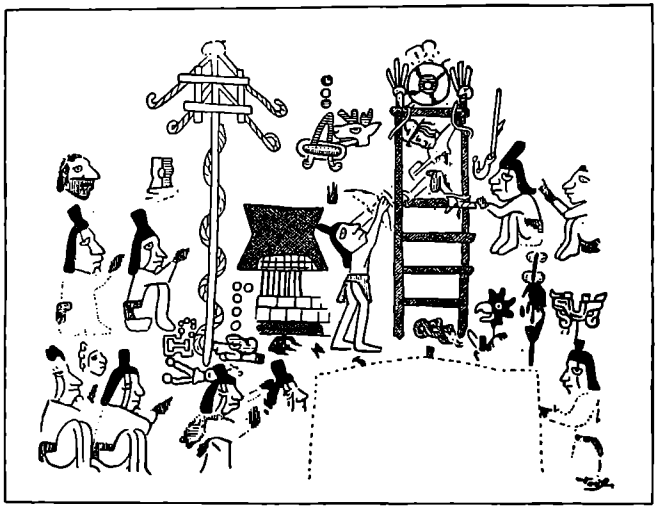

Fig. 6

Dette er paa den enklest mulige Maade antydet ved de 4 Streger, der gaar tilvejrs fra Enden af Masten (Fig. 1f).

5. Danserne kaster sig ud og drejer rundt, hængende i Tovene. Kun de to af Danserne er vist (Fig. 1g og h). Af disse to maa den ene endda undvære sit Tov. Grunden til, at dette fjerde Tov ikke er kommet med, kan enten være den, at der ikke har været Plads til det for de to Skibe, der findes til højre for Gruppen, eller snarere, at det maa tænkes skjult af Masten. Men Billederne af de to Mænd er i alle Henseender saa ensartede, at der næppe kan være nogen Tvivl om, at de har samme Betydning i Fremstillingen. De to andre Mænd er ikke tegnet, men erstattet med et Par Løkker paa Tovene. Disse samme Løkker finder man paa den gamle azteciske Figur (Fig. 6). De skal formodentlig antyde den Maade, hvor paa Danserne binder sig fast til Tovene.

Fig. 7

Overensstemmelsen mellem alle Enkeltheder i Ristningen og den levende Ceremoni er herefter saa stor,

at der næppe kan være Tale om tilfældige Sammentræf. Yderligere findes en ganske lignende Figur hos Holmberg[1]. Den er dog ikke tegnet af Holmberg selv, hvorfor man ikke tør lægge for stor Vægt paa Detaillerne. Men Masten, de tre Tove, den firkantede Ramme og de fire Dansere paa Toppen af Masten er der alle (Fig. 8). Denne Ristning findes i Rixö i Brastads Sogn, i Luftlinie 36 Kilometer fra den første, men derfor kan de jo godt referere sig til samme Festplads.

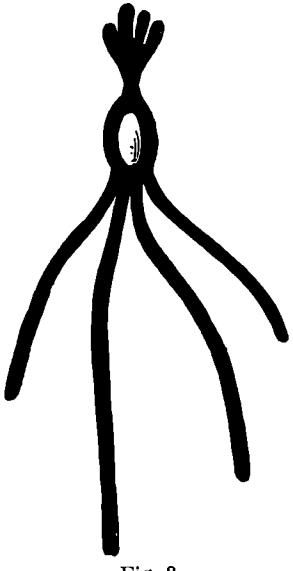

Fig. 8

Det er mig ikke bekendt, om en lignende Ceremoni som den her beskrevne er kendt fra gammel Tid i Europa eller Lilleasien med tilgrænsende Lande. Men selv om dette skulde være Tilfældet, har Fundet af den her paaviste Overensstemmelse i hvert Fald den Betydning, at det afgiver et nyt Eksempel paa den forbavsende Lighed, der i Oldtiden paa mange Punkter har været mellem kulturelle Frembringelser i Europa og i Mellemamerika, hvilke Slutninger man saa forøvrigt vil drage af dette Forhold.

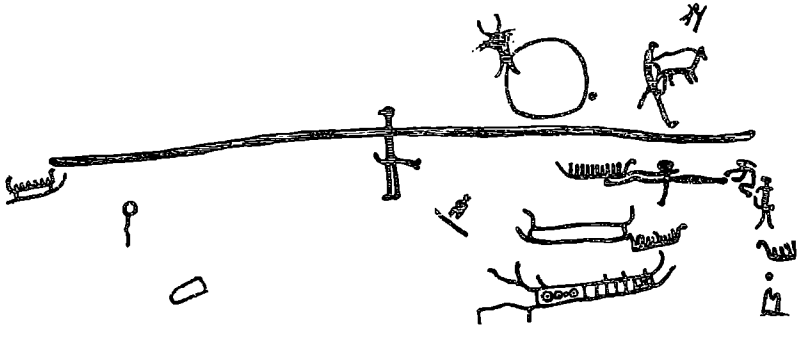

Fig. 9

Den først behandlede Ristning findes paa „Runehällen" ved Lilla Gerum i Tanum Sogn. Paa flere andre Ristninger fra den nærmeste

[1] Holmberg: Skandinaviens hällristningar, Tab. 37—38, Fig. 128.

Omegn findes der Tegn og Figurer, som muligvis ogsaa refererer sig til den foran beskrevne Danse-Ceremoni. Saaledes findes der paa den store Ristning i Hvitlycke[1] en Mand med uhyre lange „Arme" (Fig. 9). Det er muligt, at det er paa dette Sted, der ligger ca. 2 Kilometer fra Runehällen, man har hentet Træstammen til Masten, og at Manden med den lange Arm skal symbolisere dette. Den nærmere Behandling af dette og tilgrænsende Spørgsmaal maa dog udskydes til en senere Oversigt over andre Tydninger.

B. Oldtidsbyer i Bohuslän. Det ualmindelig store Antal Helleristninger, der er kendt fra Tanum Sogn i Bohuslän, viser, at Egnen en Gang har været tæt bebygget. Denne Bebyggelse maa, for saa vidt den har haft bymæssig Karakter, have samlet sig om de faa Sletter, der findes ind imellem de talrige Bjergknuder. Helleristningerne giver Oplysning om i hvert Fald tre saadanne Byer, alle i Tanum Sogn.

1. Ved Gaarden Sotorp, Syd for Kyrkoryk, findes Ristningen Fig. 10[2]. Holmberg[3] har fremsat følgende Hypoteser:

1:o Skeppets tacklage, med tilsatte segel. Det vill dock förefalla otroligt, att bilden af ett råsegel, och den enkla anordningen för detta, kunnat få ett sådant utseende. Ej heller är någon mast synlig vid däcket.

2: Ett torn eller en klippa, som af skeppet förbiseglas, äfven föga sannolikt.

3: En eldsvåda, för hvilken fartyget råkat ut, och hvaraf man på detta sätt velat uttrycka lågorna eller röken.

4: En skärgård, i hvilken skeppet haft något minnesvärdt äfventyr, och hvars trånga passager betecknas genom de hvarandra korsande ränderna.

5: Ett försök till en planteckning af en större stad, som skeppet under sina resor besökt.

Af dessa gisningar, af hvilke det dock er högst problematiskt, om någon är träffande, anser jag för min enskiljda del den om branden vara den sannolikaste, i anseende till figurens omedelbara samband med sjelfva skeppet".

Almgren og flere andre tyder Figuren som et magisk Net. Herimod kan indvendes, at der ikke kan paavises nogen Grund til, at Helleristeren skulde gengive et Net paa en saa uregelmæssig og til-

[1] Baltzer, 18—21:1. [2] Ibid., 47—48:8. [3] Skandinaviens hällristningar, S. 107 (1848).

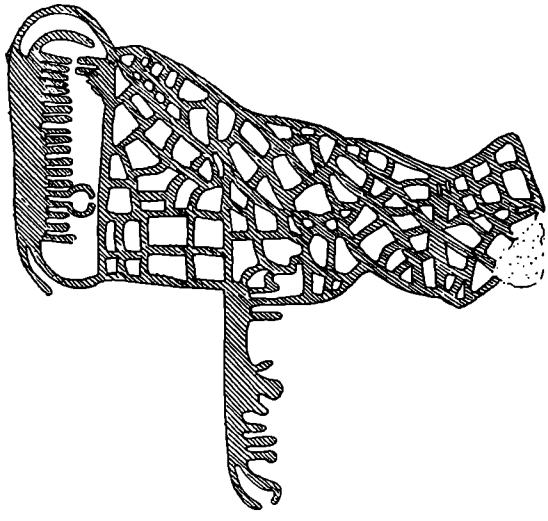

Fig. 10

syneladende planløs Maade, naar han dog sikkert har kendt Fiskenet, hvis Masker altid frembyder en eller anden Form for regelmæssig Anordning.

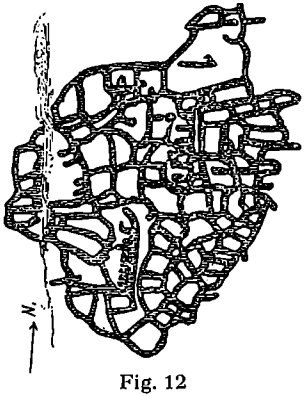

Fig. 12

Den umiddelbare Betragtning af Figuren viser hen i Retning af Holmbergs femte Hypotese. Den minder forbavsende om et Kort over en gammel By. Ganske vist er man, saa vidt jeg ved, ikke vant til at regne med Byer allerede i Bronzealderen, men naar man betænker, hvad selv primitive Folk Jorden over kan præstere i den Retning, og at man allerede i yngre Stenalder har haft Landsbyer i Danmark[1], skulde der ikke være noget i Vejen for, at et Folk med saa høj en teknisk Kultur som Bronzealderen skulde kunne møde med Byer af en rimelig Størrelse.

En saadan By har ligget paa den Slette, hvor nu Landsbyerne Tufvene og Stora og Lilla Gerum er beliggende. Den har paa de tre Sider været begrænset af Elve

Fig. 14

[1] F. Eks. Jens Winther: Troldebjerg, Rudkøbing 1935 og 1938.

Fig. 11

Fig. 13

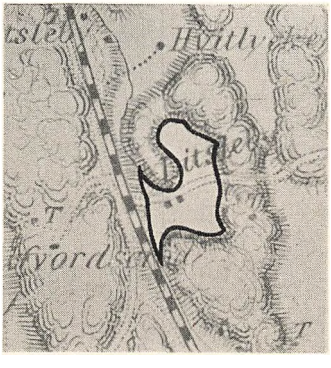

Fig. 15

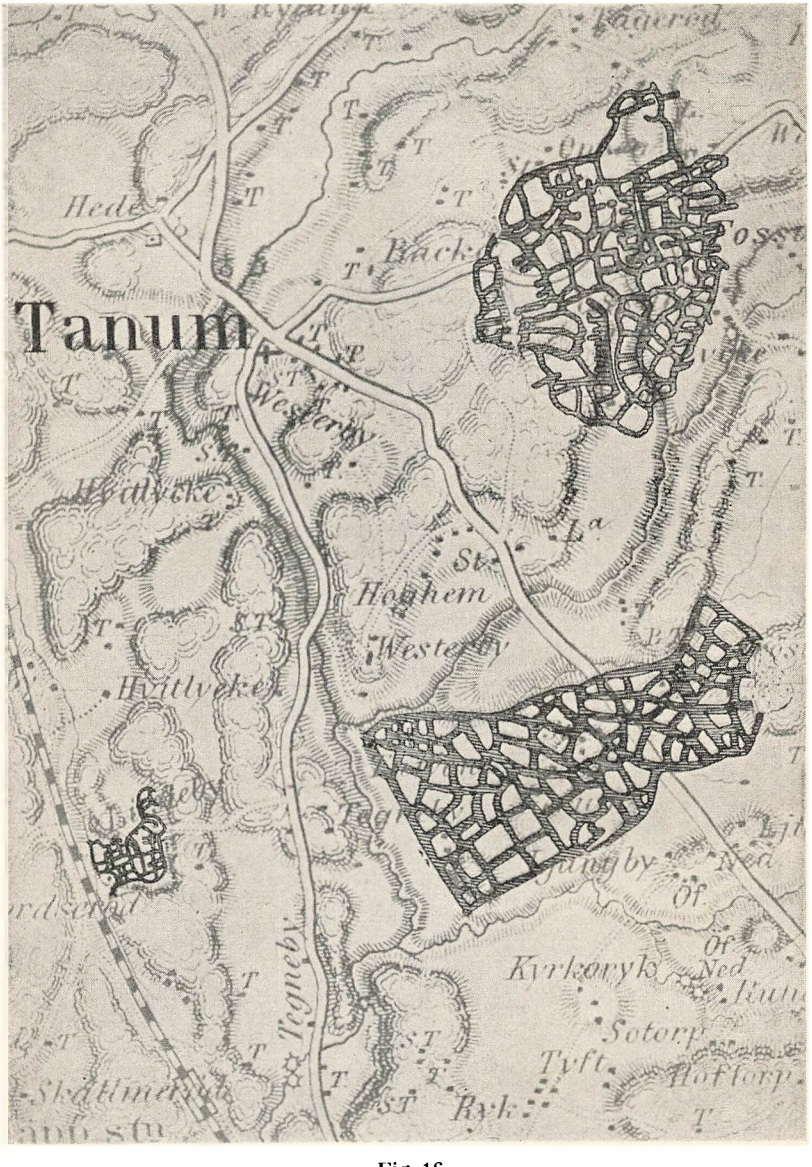
Tanum
Hede
Hoghem
Westerby
Hvitlycke
Tegneby
Kyrkoryk
Sotorp
Tyft
Hofforp
Ryk
Ned
Of

Fig. 16

og paa den fjerde, meget smalle Side, delvis af en Bjergknude, har altsaa været godt beskyttet. Paa Fig. 11 er Grænserne trukket op. Ligheden med Helleristningen paa Fig. 10 er aldeles slaaende.

Af de to Skibe viser det vestligste, fuldt bemandede, Hoved-Elvens Løb, og det sydlige, svagt bemandede, Bi-Elvens Indløb i Hoved-Elven. De er anbragt nøjagtig paa de rigtige Steder. Det førstnævnte

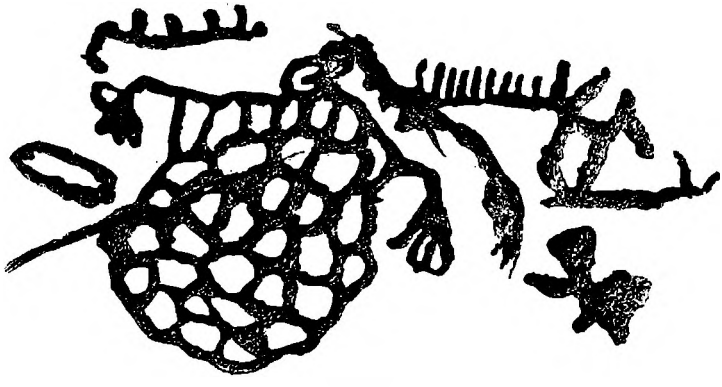

Fig. 17

Skib har Risteren aabenbart først tænkt sig at hugge saaledes, at det vendte udad fra Byen, og at Kølen var anbragt nøjagtig, hvor Elven løber. Men inden han var naaet ret langt frem, er han kommet i Tanker om, at det vilde være kønnere at anbringe Skibet fuldkommen frit, kun forbundet med Byen ved For- og Bagstavnen. Skibets symbolske Betydning var jo kendt af alle, Elvens Løb ligesaa, saa at enhver Misforstaaelse maatte være udelukket.

Man kunde maaske tænke sig mod Byens Anbringelse paa dette Sted at indvende, at der paa Sletten ligger en større og en mindre Bjergknude. Men da der ogsaa nu findes Huse, i hvert Fald paa den største Knude, har denne Indvending ingen Betydning.

Der er paa Ristningen 90 enkelte Lodder. Det samlede Areal, der svarer til Figuren, er ca. 185 ha, hvilket giver gennemsnitlig 2 ha til hver Lod. Disses Størrelse varierer fra jordløse Huse til 5—6 ha, hvilket formentlig er en meget rimelig Størrelse for et primitivt Landbrug.

Den foran behandlede Ristning (Fig. 1) findes paa selve Byens Grund, lidt SO for Lilla Gerum.

Ved Stora Oppen, NO for Tanum By, findes Ristningen Fig. 12[1]. Den indeholder tre Skibe. Det ene, fuldt bemandede, ligger omtrent i Figurens Midterlinie, de to andre, svagt bemandede Skibe, ligger foran (eller bagved) det første, forskudt til højre og til venstre. Dette betyder aabenbart, at Elven forgrener sig inde i selve Byen. Derved og efter Ristningens Omrids og Detailler er Byens Plads i Terrænet entydig bestemt. Paa Fig. 16 ses det tydelig, at Skellene mellem Lodderne følger Elvens Løb ganske nøjagtigt. Fig. 13 viser Byens Omrids i Forhold til Elvens Løb.

Ved Hvitlycke, S for Tanum By, findes Ristningen Fig. 14[2]. Den tilsvarende By har formodentlig ligget paa den godt beskyttede Slette Øst for Landsbyen Litsleby, SSV for Tanum By. Paa Fig. 15 er Slettens Grænser trukket op. Mod Vest er den dækket af Elven, paa de andre Sider af Bjergknuder og Aase.

Paa Fig. 16 er de tre Byer indført paa Kortet i den rigtige Maalestok. Det er forbavsende, at man i Bronzealderen har kunnet opmaale og gengive saa indviklede Kort med en saadan Nøjagtighed.

Den fjerde Figur (Fig. 17), der af Almgren[3] sammenstilles med de tre foregaaende, findes ved Trätteland. Imidlertid afviger den i hele sin Opbygning saa stærkt fra de andre, at der næppe kan blive Tale om en fælles Tydning. De enkelte Felter paa denne Figur er nogenlunde lige store og ordnet i temmelig regelmæssige Linier og Kredse. Om nogen Figur skal kunne tydes som et magisk Net, maa det være denne. En Byplan er det i hvert Fald næppe.

[1] Baltzer, 53—54:2. [2] Ibid., 55—56:4. [3] Tanums hällristningar, i „Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohus-läns fornminnen och historia". Bd. 8, häft 5 (1912).

AF DEN DANSKE BØRNEBOGS HISTORIE

AF

INGER SIMONSEN

Vor barndoms bøger er faste punkter, hvorom minderne krystalliserer sig. Et billede eller en titel kan genkalde i erindringen tider og situationer, som vi troede glemt.

For barnet er den enkelte bog individuel. Bind og blade, tryk, billeder og indhold udgør dens væsen. Dens alder dateres fra den dag, man fik den. Begreber som forfatter og udgaver, oprindelse og forbilleder eksisterer endnu ikke.

Men en dag vaagner sansen for tingenes sammenhæng og historie. Bag om børnebogen som en del af vor egen barndom opdager vi den danske børnebog som en literatur i det smaa, der ligesom den store literatur, og tit mere umiddelbart end denne, afspejler en svunden tid, dens mennesker og livsopfattelse.

I

Morskabsbogen for børn begynder i Danmark ca. 1770 med oversættelser, næsten alle fra tysk, og derved bliver det i de næste to menneskealdre.

Bøgernes format synes bestemt af den anskuelse: jo mindre læsere, jo mindre bøger. De har foruden morskaben det dobbelte formaal „Kundskabs Erhvervelse og Hjertets Forbedring", d. v. s. at belære og moralisere.

Det første sker gennem rejsebeskrivelsen, som baade er spændende og kan fyldes med navne, tal, næringsveje, folkekarakterer og andre oplysende fakta. Overfor den staar den moralske fortælling, d. v. s. eksemplet paa god eller daarlig opførsel og dennes respektive konsekvenser, henholdsvis til efterfølgelse og til skræk og advarsel for

smaa drenge og piger. Poesien i børneliteraturen repræsenteres af fablen. Den var i det 18. aarh. en anset literær genre; i det 19. synker den ned til barnekammeret.

Indtil 1820 synes denne børneliteratur at have været ret sparsom. Da finder en initiativrig forlægger, J. Steen, paa at gøre børnebogen til en forlagsspecialitet. Fra begyndelsen af 20'erne til op i 40'erne udgav han i oversættelse et udvalg af tidens berømte tyske børneforfattere: Amalia Schoppe, Louise Hölder, Heinrich Müller, Wilhelmine Wilmar o. a.; navne, som nu er glemt.

Hovedindtrykket af disse børnebøger er ensformig fastholden ved de éngang hævdvundne typer: rejsebeskrivelsen og det moralske eksempel. Indramningen i en familieskildring og den foregivne mundtlige fortælleform stammer ogsaa fra det 18. aarh. Typisk er en titel som: „Fader Reinholds Erindringer fra hans Børneaar. Meddeelte i en Række Fortællinger af ham selv, hans Børn til Fornøielse, men ogsaa til Belæring og Opmuntring til Gudsfrygt."

Bøgernes væsentlige charme beror i dag paa illustrationerne, de „illuminerede kobbere". De fortæller meget nemmere og morsommere end teksten om indholdet: skibbrud, indianere i krigsdans, vilde dyr, som opæder sorte negre; kinesere og eskimoer i maleriske dragter, farvestraalende røverkaptajner i skumle bjerghuler og prægtige officerer til hest og til fods. Her er ogsaa pæne, velklædte forældre, ærværdige bedstefædre med hvide haar, og børn, som læser eller leger, rider kæphest, spiller bold, sætter drager op og kælker, eller plukker bær og hjælper med rive og vandkande ved havearbejdet. Vi faar et helt lille billede af tiden. Desuden er de ganske nydeligt udført, disse smaa kobberstik, i en pyntelig indramning, og haandkoloreret i klare, smukt afstemte farver[1]. Tegningen af børnene svarer til deres tale. Det er smaa damer og herrer i tidens modedragter, alt andet end barnlige af façon og bevægelser.

Samtidig med denne kobberstikkets blomstring i børnebogen optræder — fra ca. 1830 — de første litografiske illustrationer. De efterligner i stil og udførelse nøje kobberstikket, men er grovere.

Vi har fra denne tid ogsaa et par forsøg paa at lave en dansk børnebog, dog efter tysk mønster. Det ene er J. St. Hegers anonyme „Ariston eller dansk-historiske Skildringer af menneskelig Sjelsstorhed

[1] Stikkene er uden tvivl indførte, er de samme som i de tyske udgaver af bøgerne. Farvelægningen er ev. foretaget herhjemme.

og Hjertensgodhed til at vække Fromhed og Fædrelandskjerlighed i unge Hjerter." Indholdet er et udtog af Mallings berømte „Store og gode Handlinger —" fra 1777, mens titlen er omtrent ordret oversat efter en lige udkommet tysk børnebog. Billederne er nogle af de allerførste litografiske bogillustrationer, som er udført herhjemme.

Det andet forsøg er kobberstikker Bagges „Fabler for Børn" 1831—33, et ret stort anlagt værk, illustreret med haandkolorerede kobberstik efter tegning af ansete kunstnere. Teksten er tyske versfabler fra det 18. aarh., hvis forfattere, Gellert, Lichtwer o. a., dog ikke nævnes. Oversættelsen er bred og stærkt moraliserende, billederne er heller ikke altfor morsomme; men væsentligst til forklaring af bogens svigtende succes er sikkert, at tekst og billeder udkom adskilt, tre hæfter fabler og tre hæfter billeder.

Et samlende overblik viser periodens børneliteratur som ret omfattende, men ensartet, konservativ og helt behersket af importen sydfra. Søger vi et enkelt, særpræget værk, som peger frem mod noget nyt, maa vi standse, ikke ved de spagfærdige tilløb til en „dansk" børnebog, men ogsaa ved en oversættelse fra tysk, blot af en egen art[1].

II

1834 udkom hos Reitzel „*Halvhundrede Fabler for Børn, tegnede og digtede af* Otto Speckter. *Oversatte af* Chr. Winther." Originalen var udkommet aaret før i Hamburg: „Fünfzig Fabeln für Kinder. In Bildern gezeichnet von Otto Speckter. Nebst einem ernsthaften Anhange." Den efterfulgtes af „Noch fünfzig Fabeln —" 1837, som ogsaa straks blev oversat af Chr. Winther[2]. Kun billederne er af Speckter; men digteren, Wilh. Hey, holdt sig længe anonym; deraf

[1] En mere indgaaende skildring af den ældste periode i den danske børnebogs historie haaber jeg at kunne give i en anden sammenhæng. Her har jeg kun kort villet opridse baggrunden for det værk, som er det egentlige emne for denne artikel. [2] Om værkets tilblivelse og de tyske udgaver se F. H. Ehmcke: „Otto Speckter" 1920 og Karl Hobrecker: „Hey-Speckters „Fünfzig Fabeln — —"", Zschr. f. Bücherfreunde Okt. 1933. I Ehmckes bog gengivelser efter originaludgaven. — Det kgl. Biblioteks udgave er ikke god. 1. bd., „Fünfzig Fabeln —", har kobberstik, 2. bd., „Noch fünfzig Fabeln —", litografier; ved en indbindingsfejl er to af de litograferede blade fra 2. bd. kommet med i 1. bd. („Knabe und Esel" og „Hase"). Udgaven maa for begge binds vedkommende ligge mlm. 1838 og 1841, at slutte dels ud fra forlagsannoncerne bag i bogen (Oliviers „Volksbilderbibel" [1836] og [Heys] „Das Leben Jesu — —" til Oliviers billeder [1838]), dels udfra det med blyant skrevne „Jens Svendsen. D. 19. Oktober 1841".

fejltagelsen. Hey var præst, og det alvorlige tillæg er religiøse digte for børn. Mange af dem blev oversat allerede 1835 af Sille Beyer og trykt i Molbechs „Julegave for Børn".

„Fabler for Børn", — titlen peger bagud. Det samme gør overskrifter som „Hunden og Katten", „Drengen og Egernet" og brugen af dialog mellem mennesker og dyr og mellem dyrene indbyrdes. Disse træk røber værkets afstamning fra det 18. aarh.'s fabel, som igen kan føres helt tilbage til den gamle græske fabeldigter Æsop.

I sin kærne er bogen imidlertid slet ikke traditionel. Igennem den taler en ny tid, og det, den vil bringe barnet, er noget ganske andet end det 18. aarh.'s kloge og moralske sentenser. Det er smaa billeder af livet, det liv, der rører sig ude omkring, i have og gaard, paa mark og i skov, som er nært og fortroligt og dog nyt og interessant, naar man blot faar øjnene rigtig op for det.

Her skildres trækfuglenes ankomst om foraaret, svalens og storkens redebygning og rugetid, deres omsorg for ungerne, livet sommeren igennem og afskeden om efteraaret. Vi ser vinterens fugle, ravn og spurve, ser smaafuglene flokkes ved ruden eller paa sneen foran loen. Flagermus og ugle, egern, hare og hjort og de smaa fisk i dammen er børnenes venner. Fjenderne er ulv og ræv og de slemme rovfugle, som truer høns og kyllinger. For af alle dyr er husdyrene selvfølgelig de kæreste og fortroligste. Dem kan barnet trygt nærme sig, undrende og spørgende, og i smaa samtaler aabenbarer dyrene deres væsen. Kaninerne kender den, der bringer dem kaalblade, og svanerne svømmer til land for at tage brødet af barnets haand. Kattekillinger og lam og, fremfor nogen, de mange smaa og store hunde er barnets legekammerater; vel opstaar der af og til uoverensstemmelser, men de ender altid med forsoning.

Hey lader dyrene tale. Det gjorde de ogsaa i den gamle fabel, men formaalet med dette kunstgreb er hos ham et andet. Dyrehammen er ikke en forklædning; fablerne har ikke en filosofisk eller satirisk pointe, og deres indhold kan ikke samles i en slutmorale eller ordsprogsagtig sentens. Det er rigtige levende dyr, som de løber omkring derude; og det, de siger, er kun, hvad en opmærksom iagttager med lidt fantasi maa lægge i deres bevægelser, miner og „stemme". At fuglene, der sværmer om uglen, driller den, er da en klar sag. At den pibende kylling føler sig hjemløs og hjælpeløs, naar den er kommet bort fra hønen, vil ingen benægte; eller at fuglens skrig, naar

man nærmer sig dens rede, udtrykker angst. Men det er ikke sikkert, vi tænker paa det.

Heys blik for og udlægning af de mange smaa pudsige og rørende scener, som han ogsaa vil have den lille læser til at se og forstaa, minder om et fantasifuldt barns opfattelse. Formen derimod er snarere den rare gamle onkels, ved hvis haand barnet gaar paa opdagelse.

Der er saa mange gaader i dyrenes opførsel, der melder sig saa mange spørgsmaal, som digteren søger at give svar paa ved at give dyrene mæle.

„Hvi skriger du, Lam? du lille Gjæk!"
L. „Min kjære Moder er gaaet væk!"
„Jeg kan vel tænke, at du er ræd,
at nogen skal gjøre dig Fortræd?"
L. „Bange? ak nei, hvorfor? du Kjære!
Jeg vilde kun gjerne hos Moder være."

Og da nu Moderen Skriget fornam,
saa kom hun strax til sit lille Lam,
og kaldte kun een Gang med sagte Stemme,
Det kunde Lammet strax fornemme.
Da blev det glad, og løb med Hast,
Og trykked' sig op til Moderen fast.

De bedste af Heys fabler handler om dette emne: moder og barn i dyrenes verden. Naar musen stjæler sukker, er det til sine smaa: „jeg har fire Unger, De skriger saa højt af Hunger". Det forstaar den unge kone, der selv kom for at „hente mit Barn en lille Bid", og med et smil lader hun musen løbe. Saadanne dyremødre er anden, som holder sammen paa de mange ællinger uden at kunne tælle; hunden, som kender hver og en af sine hvalpe uden at have navn paa dem; svanen og hønen, der tappert værger deres smaa; hesten, der fryder sig over føllets sorgløse spring; og den lille ængstelige fugl:

„Barn! jeg beder, alt hvad jeg kan bede,
Aa, rør dog ej min lille Rede!
Aa, kast dog ikke dit Blik derpaa!
Dernede ligge nu alle mine Smaa,
De blive bange, — kan det dig fornøje? —
Naar du seer paa dem med dit store Øje."

Skjøndt Drengen gjerne gad seet paa Reden,
Stod han dog langt fra, stille, beskeden!

Da blev og Fuglen, den Stakkel, rolig,
Fløi hen, og sad paa sin lille Bolig,
Og saae til Drengen saa venligt derved:
„Tak! at du ikke os gjorde Fortræd!"

Skal man moralisere for børn, kan det næppe gøres paa en mere levende og indtagende maade.

Det rørende udelukker ikke det humoristiske. Baade barnet og den voksne maa smile ad den tossede lille kylling, som er løbet hjemmefra:

„Kylling letsindige Barn! hvorhen
Løber du dog saa hurtigt igjen?
I Hjørner og Kroge du tripper omkring,
og kiger og gloer paa alle Ting;
Og seer du saa ei din Moder en Stund,
Saa skriger du strax af Hjertensgrund."

I Haugen løb ind den lille Taabe,
Snart hørte Hønen den skrige og raabe;
Den opsøgte Barnet med Sorg og Nød,
Af Angst og Skræk var det næsten død.
Det hurtigt krøb under Moderens Fjer,
Og tænkte: det gjør jeg da aldrig meer!

„Soen" og „Den kalkunske Hane og Kyllingerne" giver et par humoristiske billeder af børneopdragelse i dyreriget. „Storkene komme" fortæller om foraar, travlhed og lykkeligt familieliv. I „Canariefuglen" („Du lille Fugl! ak nu er du død —") skildres fuglens begravelse i haven. Det er en oplevelse, som alle børn kender, og hvorved mange af dem for første gang er blevet stillet overfor døden som en realitet.

Flere af digtene har en religiøs tone:

„Due, hist paa Husets Tag,
Siig, hvi du kurrer den hele Dag,
Og dreier dit Hoved hid og did?"
D. „Jo, Sommersolen er varm og blid,
Som Gud i Himlen lader skinne,
Det gjør mig saa godt baade ude og inde."

Saa kurrede Duen, paa Taget sad,
I Gaarden legede Drengen glad!
Begge vare lystige, froe i Sind,
Begge de holdt af Solens Skin;
Med Velbehag Herren fra Himlen ned
saae, hvor glade de vare derved.

Af Lærken lærer vandringsmanden at prise Gud for livet. Af fuglene lærer vi munterhed, livsglæde og taknemmelighed mod skaberen.

Det er en barnlig og naiv, lys og tillidsfuld religiøsitet, som er os danske fortrolig fra barnsben gennem Ingemanns morgensange: „Smaafuglens Sang Vorherre forstaaer — — —". Fra undren, uforstaaende foragt eller latter over de andres underlige ydre og opførsel naar man gennem samtale til forstaaelse af, at vi er forskellige og har forskellige opgaver, og at Vorherre ser i naade til alle sine skabninger, baade dem med de lange og dem med de korte øren[1].

Dyrene har deres eget liv, forskelligt fra vort, men ikke uforstaaeligt for os. Moderen elsker barnet, og barnet søger moderen ogsaa hos dem. Man volder de smaa fugle angst ved at stirre paa ungerne og berøver dem deres kæreste, naar man plyndrer rederne. Dyret føler, lider og glædes, og det er taknemmeligt for skaansel og venlighed. Der ytrer sig heri en naturopfattelse, som er forskellig fra det 18. aarh.'s. Naturen er ikke mere noget udenfor menneskeverdenen, som man betragter og lærer af, og af hvis indretning man drager fromme slutninger. Den er eet stort rige, hvori ogsaa mennesket har hjemme. Derfor skal barnet ikke blot lære dyrene at kende gennem zoologiske billedtavler, men det skal omgaas fortroligt med dem. Det skal lære, som vi lærer af livet, d. v. s. gennem oplevelse.

De eventyrlige og belærende rejsebeskrivelsers fjerne lande naas kun i drømme, med næsen i en bog eller „paa den fortællende bedstefaders knæ". Den helt nære hverdagsverden er for de fleste børn for kendt og selvfølgelig til at have interesse. Hey gaar en mellemvej mellem det helt fremmede og det altfor kendte. Den verden, han skildrer, er ny og rig, og den staar aaben for barnet, der blot skal føres ud i den og ledes til at se den som det, den er, et stykke af livet selv.

De næste menneskealdres smaabørnsliteratur, helt op til den nyeste, foregaar i denne verden. Hvor mange killinger og hvalpe, bortkomne kyllinger og smaafugle har vore hjerter ikke banket for, da vi var børn! Senere børnedigtere er naaet videre end Hey, og langtfra alt kan føres tilbage til hans forbillede. For danske børnefortællinger har H. C. Andersens eventyr været nok saa bestemmende. Men Hey har som den første skildret denne lille verden, og Chr. Winther har først aabnet den for danske børn.

[1] Se f. eks. „Drengen og Æselet" eller „Canariefuglen og Hønen".

Bogens store og øjeblikkelige succes viser, at den kom, ikke som noget helt nyt og fremmed, men som det første lykkelige udtryk for noget, der laa i tiden. Før havde man ladet de gamle mønstre raade. Nu greb man med begejstring det nye og efterlignede det, med større eller mindre held.

For at faa et indtryk af Speckters illustrationer som kunst, maa man kende den tyske originaludgaves billeder. Baade de senere tyske udgaver og de danske staar langt tilbage for den[1]. Det gælder udførelsen som helhed; de originale litografier, udført af Speckter selv, har en egen blød tone, som hverken 30'ernes tyske og danske kobberstik eller den danske 2. udgaves litografier (1848) kommer paa højde med. Det gælder ikke mindre gengivelsen af enkeltheder, og allermest af det, som er nyt i tiden: barnetypen.

Speckters børn er maaske ikke saa forfærdelig godt tegnet; men de er, i modsætning til børnene paa de illuminerede kobbere i tidens andre børnebøger, runde og bløde, virkelig barnlige. Det formaar hverken de tyske eller danske kobberstikkere at gengive. De tyske overdriver det buttede, saa børnene bliver ganske hovne og uformelige. De danske gør børnene slankere og mindre barnlige af skikkelse og giver dem underligt smaa træk og et gammelt udtryk i ansigtet.

Skønt barnetegningerne i den danske udgave saaledes hverken er saa gode eller saa nye som i den tyske original, syner de dog i samtidens børneliteratur. Først med Vilh. Pedersens illustrationer til H. C. Andersens eventyr faar vi noget eget og bedre.

En sammenstilling af Speckter og Vilh. Pedersen kan synes paa-

[1] 1. udg. af „Halvhundrede Fabler —" 1834 har kobberstik, vistnok efter den tyske 2. udg. (1834). Gengivelsen er paa sine steder ret fri. 2. udg. 1848 har litografier, aabenbart efter kobberstikkene; tegningen er den samme, tonen blødere, billederne tager sig bedre ud. „Endnu et Halvthundrede Fabler —" 1838 har kemitypier, signeret Vilh. Kyhn. — M. h. t. friheden i gengivelsen af billederne er et par enkeltheder ganske morsomme. I baggrunden af billedet „Kind u. Ochse" ses et kirkespir; i den danske udg. er det blevet til den takkede taarngavl paa en dansk landsbykirke! Ligeledes omtegningen af billedet „Katze" i 2. bd.: katten paa spurvejagt i tagrenden, hustagene og i baggrunden, ikke den tyske tegnings ubestemte kirkespir, men vort eget firkantede Frue-Kirketaarn.

Et helt andet præg har 2. udg. af 2. bd. 1905 (Gyldendal). Det er en stor smuk bog, som hævder sig godt mellem tidens danske billedbøger. Illustrationerne er træsnit; man synes at have laant stokkene fra Tyskland. Ca. 1850 tegnede Speckter paa opfordring af sin tyske forlægger, Perthes, nye billeder paa stokken til en træsnitudgave, hvad han allerede tidligere havde gjort for sit engelske forlag. Den svenske udg. (1868) er en bearbejdelse efter den engelske.

faldende; men den er ikke uden interesse. Man maa blot holde fast ved, hvad der er tale om i denne forbindelse. Der er ikke tale om en æstetisk vurderende sammenligning, ej heller om konstateringen af en sammenhæng i form af en paavirkning, men om to trin i en udvikling indenfor det begrænsede felt: tegninger af og for børn. Der er tillige noget utvivlsomt fælles i emnevalg og smag, som tildels, men ikke udelukkende, bunder i en tids smag. Speckter har ogsaa illustreret H. C. Andersens eventyr[1], hvilket bidrager til belysning af de to kunstneres opfattelse af deres emner. Set fra synspunktet den illustrerede børnebog i Danmark har disse billeder dog især interesse som sammenligningsmateriale. Et smukt og morsomt eksempel paa Speckters eventyrillustrationer har vi derimod i „Den bestøvlede Kat", som udkom paa dansk 1858[2].

Fabelbillederne skildrer en mindre og tammere verden end eventyrets. De slutter tæt om teksten med dens skildring af livet i og omkring hus og have, paa jorden og i luften til de forskellige aarstider, alt det, som netop blev et hovedtema i de følgende tiaars danske maler- og tegnekunst.

III

Betydningen af Speckters gamle fabelbog beror imidlertid ikke blot paa tekstens egenart og paa billedernes finhed, men fremfor noget paa forholdet mellem de to elementer. Billede og tekst udgør en enhed. Det lyder banalt; men for dette værks vedkommende siger det ikke saa lidt. Det er nemlig ikke tilfældet med tidens andre børnebøger.

De illuminerede kobbere er nydelige. Men det er indhæftede tavler, som ikke staar i organisk forbindelse med teksten. En harmonisk enhed af tekst og illustration tilstræber man gerne i bogkunsten som smuk og naturlig; for børnebogen er det et spørgsmaal af mere end blot æstetisk betydning. Barnet evner, endnu mindre end den voksne, selv at forbinde det adskilte. Det trættes og distraheres, og indtrykket af bogen svækkes derved.

[1] „Andersens neue Märchen". Hamb. 1845—46 II, i 2. udg. 1848 baade I og II.
[2] Orig. „Das Märchen vom gestiefelten Kater in den Bearbeitungen von Straparola, Basile, Perrault, Ludw. Tieck". 1843. 2. udg. 1858. (radering el. kobberstik). Hobrecker skriver: „Ich besitze eine dänische Ausgabe, „Eventyret om den bestøvlede Kat", Kbh. 1858, die noch ausgezeichnete Radierungen enthält, welche den Urdrucken nicht nachstehen — —". (bibliografien til Ehmckes O. S.).

I sin artikel om de Hey-Speckterske fabler omtaler Karl Hobrecker de talrige efterligninger, bogen fik i Tyskland, ikke p. gr. a. billederne, men „seiner leicht fasslichen, gemütvollen und im besten Sinne kindlichen Texte wegen". Hvilken betydning bogen som helhed, som type, har haft for den senere tyske børnebog, fremgaar ikke klart heraf. For den danske børnebogs udvikling er netop bogen som type af afgørende betydning.

Hobrecker sammenstiller fablerne med „Der Struwwelpeter" (= „Den store Bastian"). Begge fremtraadte i sin tid som noget helt nyt. Begge staar de ved begyndelsen til en lang udvikling, som udgangspunkt for en karakteristisk literatur. Ogsaa i Danmark har begge bøger haft en uhyre succes. Vi har en del efterligninger af Bastian, men gennemgaaende af meget ringe kvalitet. De fleste — om ikke alle — synes oversat fra tysk. Bastian er ikke blevet fader til en dansk „Bastianiade", som man i Tyskland taler om en „Struwwelpeteriade". Det tyder paa, at bogen trods al succes ikke føles helt dansk i sin tone.

Heys fabler med Speckters billeder og i Chr. Winthers oversættelse virker derimod ganske hjemlig. Bogen har ikke oplevet nær saa mange oplag som Bastian. Vore forældre og bedsteforældre har kendt og elsket den; men naar den ogsaa forekommer os bekendt, er det, fordi vi kender tonen — fra andre og danske værker, som er fulgt i dens spor. Heri tør man ogsaa se en forklaring paa, at bogen selv ikke har holdt sig, især da flere af disse danske børnebøger overgaar det tyske forbillede.

Den første kom 1844: „*Fabler for Børn af* H. V. Kaalund *og* J. Th. Lundbye". I sin bog om Lundbye citerer Karl Madsen et brev fra marts 1843: „I disse Dage skal jeg tage fat paa en Række af 50 Compositioner til nogle smaa Fabler eller Optrin af Dyrelivet i Speckters Stiil. Der gjælder det at faae Lune og Naivitet — —". Dette brev er interessant. Lundbye retter betegnelsen fabler, som man overtog fra Hey, til „optrin af dyrelivet", og han fremhæver lune og naivitet som væsentlige træk ved denne nye fabel, netop noget af det, der adskiller den fra den gamle. Dernæst viser ordene „i Speckters Stiil", at Kaalund og Lundbye med deres „Fabler for Børn" bevidst har villet skabe et sidestykke til det tyske værk, en bog af samme type, med emner fra den samme lille verden og behandlet i en lignende tone.

En efterkommer, ikke en efterligning blev bogen. Lundbyes tegninger er helt hans egne, hører ind i rækken af hans mange fine dyretegninger. Blandt Kaalunds digte ligger nogle nær ved Heys, andre fjernere. Der er flere toner i den danske bog i end den tyske, der er dybere perspektiver og renere lyrik. Nærmest ved Hey ligger digte som „Posten", „Grisene", „Hesten og Føllet", „Stormen".

Her finder vi ogsaa den karakteristiske opbygning af en dialogstrofe og en episk berettende strofe[1]. Digtet faar derved ligesom et knæk. Tonen skifter paa en egen og iørefaldende maade, som er blevet efterlignet af adskillige børnedigtere. Hos Hey er denne form næsten eneraadende og føles som væsentlig for bogens særpræg, skønt den ikke er oprindelig; 2. strofe blev digtet til paa forlæggerens anmodning! Kaalund har fabler helt efter Heys mønster, han har fortællende digte i samme metrum, men han har ogsaa helt andre former, f. eks. i „Vinteren" og „Violen".

Den dramatiske fiktion, som ligger til grund for dialogformen hos Hey, understreges ved digtene paa bogens omslag. De danner prologen og epilogen til dennes scener. Den metriske form er knittelverset.

„Ihr lieben Kinder, kommt alle gleich!
Gar grosse Gesellschaft wartet auf euch.
O seht einmal, wie sind hier in Haufen
Die Thiere vor euer Haus gelaufen,
Als hätten sie euch wieviel zu sagen,
Und hofften nur, dass ihr sie sollt fragen.
— — — — —"

Epilogen slutter:

„— — Dann laufen sie alle gar fröhlich fort."

Disse vers har en lidt anden klang paa dansk, hvorfor jeg her citerer den tyske tekst. De enkelte steder, hvor Chr. Winther ikke helt har ramt originalens tone, tjener til at fremhæve, hvor storartet hans oversættelse som helhed er. Hey skriver:

„Mag auch mit uns spielen ein liebes Kind,
Da sind wir gar lustig und kommen geschwind."

Chr. Winther oversætter det:

„Vil Børn, de artige, med os lege,
Dertil vi lader os let bevæge."

[1] Se de citerede digte.

Chr. Winther skriver gennemgaaende bedre vers end Hey. Men de mangler undertiden det barnligt-naive, hyggeligt-snakkende, som præger Heys „holprige" knittelvers.

Kaalunds indledningsdigt har en anden karakter, svarende til fablernes mere varierede former. Heys omslagsdigte danner en formel ramme; Kaalunds digt anslaar bogens grundtone, giver den følelsesmæssige indstilling til emnet:

„Det er den herligste Tidsfordriv
At agte paa Dyrenes Færden og Liv — — —".

Væsentligere end disse formelle afvigelser fra forbilledet er Kaalunds uddybelse og udvidelse af den lille verden, hvori baade Heys og hans fabler bevæger sig. Scenen er den samme: hønsegaard og grisesti, stald og udhustag, mark og skovbryn, kort sagt børnenes og husdyrenes verden. Personerne er ogsaa de samme: fuglene og kattene, de morsomme hunde, den vigtige hane, hønen med kyllinger og soen med grise, hundemoderen med sine hvalpe og hesten med føllet. Her er den samme forkærlighed for mødre og børn. Men vi finder ikke hos Hey en tragedie saa hjerteskærende som „Den dræbte And"; baade kyllingen og lammet kommer hjem til deres mor igen. Ingen af Heys fabler er saa gribende som „Hunden ved Stranden" eller saa rørende-komisk som „Spædkalven" og „Hundehvalpen". Saa megen menneskeskæbne og en saadan trofasthed for livet mellem mennesker og dyr som i „Konen og Hesten" eller i „Skraldemandshesten" træffer vi heller ikke hos Hey. Kaalunds „Tudsen" taler i højere grad end noget af Heys digte med en ny tids stemme. Vi er nu langt fra den tid, der mente at maatte indprente sine børn:

„Auch ein Kohlenbrennerkind
Fühlt in der Brust die Triebe
Der Dankbarkeit und Liebe."[1]

„Hesten og Føllet" og især „Møllehesten" viser en ny opfattelse af husdyrets lod. „Godnat!" og „Hjorden" gaar i tonens og stemningens lyriske renhed og styrke langt ud over Hey. Her som i indledningsdigtet har Kaalund sin egen tone.

[1] „Kindermoral in Bildern". Berlin 1771.

IV

En sammenstilling af Heys og Kaalunds fabler er foretaget af Viggo Holm[1]. Han anfører dog Heys digte, ikke som oversættelser, men som originaldigte af Chr. Winther. Jeg skulde tro, at han slet ikke har kendt selve fabelbogen, men kun de enkelte digte, som atter og atter er blevet aftrykt i børne- og læsebøger, oftest under Winthers navn. Holm paapeger ligheden mellem et af de formentlige Winther-digte og en af Kaalunds fabler. Han opfatter den imidlertid som et vidnesbyrd om, at „Digterne forholdsvis maa trænge deres Ejendommelighed tilbage, naar de vil have Smaafolks Øre"; han ser ikke en historisk sammenhæng mellem de to digte.

Det afgørende bevis for, at der er en sammenhæng, bragte Karl Madsens bog om Lundbye 1895, hvori det ovenfor anførte brevcitat. I sin fortale til Kaalunds fabler[2] omtaler han forbilledet nærmere, men stiller det ganske i skygge af det danske værk. Hverken Hey eller Speckter vurderes højt som kunstnere. De havde blot faaet en god idé, som det nu gjaldt at forbinde med „bedre Poesi og bedre Kunst".

Den udførligste omtale af Speckter paa dansk findes vistnok i Pietro Krohns artikel „Ved Lithografiens Hundredaarsfest"[3]. Krohn giver en sympatisk skildring af fabelbillederne og den inderlighed, hvormed emnerne er opfattet. Men heller ikke han sætter Speckter højt som tegner.

Foruden Karl Madsens karakteristik, den bedste, jeg har fundet, bør nævnes Herm. Triers skildring af Kaalunds fabler i artiklen „Om Børns Morskabslæsning"[4].

V

Kaalunds fabler fortjener en mere indgaaende behandling, end jeg her har kunnet give dem. Jeg har blot paapeget nogle punkter, hvor de berører eller klart adskiller sig fra forbilledet. Fra Kaalunds fabler kan vi følge denne børnebogstype frem gennem aarhundredet. I Chr. Winthers, J. Krohns og Chr. Richardts vers til tegninger af

[1] I artiklen „Børnedigte". Vor Ungdom 1885 p. 333 ff. [2] „Et Halvhundrede Billeder tegnede af J. T. Lundbye til Tekst af H. V. Kaalund med et Forord af Karl Madsen". Gyldendal 1908 (= 7. udg. af Kaalunds fabler). [3] Tidsskr. f. Kunstindustri 1896 p. 111 f. [4] Vor Ungdom 1882 p. 154 ff.

Rørby, Simon Simonsen, Haslund, Pietro Krohn og Otto Bache høres tonen fra Hey og Kaalund mere eller mindre tydeligt. Umiskendelig er den i digte som Winthers „I Hønsegaarden"[1] og Krohns „Udenfor Kroen" og „Søndag Morgen"[2]. Ogsaa bøgernes ydre type røber sammenhængen; sidebilledet er det samme i dem alle. De repræsenterer fremfor nogen den klassiske danske børnebog med dens nære tilknytning til det 19. aarh.'s danske malerkunst. Men udgangspunktet er den tyske børnebog i 30'erne. Det er med den, det nye begynder.

„Den store Bastian" er eneren, elsket og forkætret, men ikke til at slaa ihjel; den lever trods alle angreb endnu. Men dens virkning kan ikke sammenlignes med den nu glemte fabelbogs. I den laa spiren til en række danske børnebøger, af hvilke den første var den bedste og har overlevet alle de andre.

Ogsaa Kaalunds fabler vil muligvis forældes og glide ud af børneliteraturen. Men stofvalget og opfattelsen af dette stof er en erobring éngang for alle. Det var engang udtryk for en ny livsopfattelse, for den tids syn paa naturen og menneskelivet, som ogsaa gav os Chr. Winthers egne børnedigte, Ingemanns morgen- og aftensange og H. C. Andersens første eventyr. Det blev i den store literatur som i livet fortrængt af nye strømninger. Men noget af det levede videre i børneliteraturen. Vi har børnebøger med mere „aktuelle" emner. De er tidsbundne og vil blive fortrængt af andre. I kattenes, hundenes, og hønsenes lille verden vil der derimod altid ligge en oplevelse af værdi for barnet. Grunden har Herm. Trier udtrykt saaledes: „Det er de oprindelige, simple Træk i Menneskelivet, mellem Forældre og Børn, mellem gamle og unge, mellem stærke og svage, der gjennem Fablerne letfattelig træde Barnet i Møde".

[1] „Fem og tyve Billeder for smaa Børn af M. Rørby med Text af Chr. Winther." 1846 (nr. 11). [2] „Billedbog for Børn tegnet af Otto Haslund og Pietro Krohn med Vers af J. Krohn." 1871 (nr. 3 og 20). Bogen er tilegnet Kaalund, hvem Krohns smukke indledningsdigt bringer en hyldest og varm tak.

VORE YNGSTE RUNEINDSKRIFTER

AF

ANDERS BÆKSTED

Det unægtelig noget uklare skel mellem ‚ægte' og ‚uægte' runeindskrifter drages for det meste som en temmelig skarp tidsgrænse mellem middelalder og nyere tid. Runeskrift fra før 1500 betragtes regelmæssigt som ægte runemindesmærker, der staar i direkte forhold til ældre tiders traditionelle runeskik, medens indskrifter fra tiden efter c. 1500 ligesaa regelmæssigt betragtes som en art kuriøs renaissancebevægelse, der i første række skylder lærd interesse for fortidens skrift sin tilblivelse. Samtidig har man dog holdt en dør aaben til begge sider: de enkelte bevarede middelalderlige runehaandskrifter karakteriseres — uden tvivl med rette — som en bevidst modebevægelse, altsaa som en art uægte runeminder fra selve middelalderen, medens adskillig folkelig runeskrift fra nyere tid, i Cyprianus-bøger o. l. — med mere tvivlsom ret — stiltiende er blevet betragtet som folkelig tradition med rod i middelalderen.

Synderlig skarpere kan grænsen næppe heller drages, og den er for saa vidt praktisk, som der faktisk er et ret afgørende skel mellem de i middelalderen og de i nyere tid frembragte runemindesmærker.

Muligvis bør dog allerede en del af middelalderens indskrifter ikke uden videre betragtes som et ganske selvfølgeligt led i den runiske udvikling. Adskillige af dem kunde tyde paa at være bevidst arkaiseren, frembragt som de er i et milieu, hvor runerne ikke var den fremherskende skriftart, og af mennesker, som næppe til daglig har betjent sig af runer. Det ser ud til, at det middelalderlige indskriftsmateriale kan deles i to grupper, ikke tids- men arts-bestemte, hvoraf den ene — og største — indeholder indskrifter, som hviler paa direkte tradition, medens den anden — mindre — repræsenteres ved en del indskrifter, der maa være frembragt af folk, som tilhører den fælles latinkultur, som omkring 1200 havde en blomstringstid herhjemme. Lige-

saa øjensynligt det er, at der i Valdemarstiden har levet mennesker, for hvem runerne var den naturligste, maaske eneste skriftart, ligesaa sikkert synes det, at der allerede paa samme tid fra lærd side er blevet gjort et bevidst, kunstigt forsøg paa at holde den gamle nationale kulturfaktor, som runerne var, i live ved siden af de latinske bogstaver, der sejrrigt trængte frem paa alle felter. Naturligvis kan grænsen mellem de to arter af indskrifter nu kun antydes.

Mest iøjnefaldende blandt alle disse runemindesmærker, der blev frembragt samtidigt med at dansk middelalderlig latin-kultur satte europæisk vurderede frugter som Saxos og Andreas Sunesøns berømte værker, er den sten, som engang efter 1178 og sandsynligvis før 1201 blev rejst ved Norra Åsum kirke i Skåne til minde om kirkens to bygherrer, uden tvivl sat der paa deres egen foranledning: + krist ⁝ mario ⁝ sun ⁝ hiapi ⁝ þem ⁝ ær ⁝ kirku ⁝ þesi ⁝ gerþo ⁝ absalon ⁝ ærki ⁝ biskup ⁝ ok ⁝ æsbiorn muli ⁝ *Kristus, Marias søn, hjælpe dem, der byggede denne kirke: Absalon ærkebiskop og Esbjørn Mule*[1]. Her er det altsaa selve ærkebispen, den første blandt alle landets latinskrivende præster og munke, der lader riste runer paa en sten til forherligelse af sit værk.

Der kan vel næppe være nogen grund til at tvivle om, at Absalon for det meste har skrevet og ladet skrive latin. Hans indskrift i runer bør da rimeligvis opfattes som en bevidst holden fast ved noget nationalt præget gammelt, allerede nu forsvindende, i en fædrelandsbegejstret tid, hvor interessen for det fra fortiden overleverede — heriblandt runerne — var lysvaagen og opfordrede til efterligning og fortsættelse. I samme retning peger det forhold, at her er tale om en rejst sten. Middelalderen kender ellers kun de liggende ligstene.

Blandt de middelalderlige indskrifter er der flere andre, som mere eller mindre direkte tyder paa, at runerne ikke har været ophavsmændenes sædvanlige skrift. Bregninge-stenen er ristet af den gejstlige Helge degn, men iøvrigt ornamenteret og hugget af den formodentlig ikke skrivekyndige mester Bo — : helge diakææn : ristæ

[1] Indskriften gengivet i Scandia V, 1932 p. 111. Absalon blev ærkebisp 1178 og døde 1201. Wimmer mente, at stenen var sat til minde om de to bygherrer *efter* deres død. Naturligst glider den, som Erik Moltke har paavist, ind i rækken af de indskrifter, hvormed bygherren, evt. bygmesteren, ‚signerede' sit værk: kirken. Jvf. Wimmer, De danske Runemindesmærker, Haandudgave ved Lis Jacobsen, 1914 nr. 224 Lund, 227 Børglum, 231 Kragelund, 259 Søndbjerg o. a.

mek : mæstær : bo : gyorþæ mk :[1]. Men til daglig har diakonen nok ikke brugt runer. Hillerslev-stenens[2] og Gessingholm-stenens[2] mestre bruger runer og majuskler i forening, det samme gælder Ikast-sværdknap[3]. At der er anvendt runer paa den sidste kan finde en forklaring deri, at indskriften er af magisk art, et Ave Maria til værn for sværdets bærer; baade i ældre og nyere tid har runerne været særdeles anvendelige i trylleformularer af enhver art. Men Ave Maria er paa samme genstand ogsaa skrevet med majuskler, og den sagtens gejstlige person, som har leveret trylleformularen til vaabensmeden, har selvfølgelig til daglig benyttet sig af latinske bogstaver. Baarse-fontens egentlige indskrift er paa latin og skrevet med majuskler: *Bonde Fris gjorde mig, Esger Rød lod mig gøre*[4]. Herefter følger den saakaldte gyldentalsrække, som i middelalderen og senere anvendtes ved opstillingen af den julianske kalender; den bestaar her af runerækken (den 16-tallige fuþąrk) + 3 nydannede tegn[5]. Ret beset er det altsaa ikke runer, men en kalender, Bonde Fris indhugger paa sin døbefont; det er ikke engang nødvendigt at forudsætte, at han har forstaaet at anvende runernes lydværdier. Lösen-stenens indskrift har begyndt med majusklerne ANO DNI MCCCX, men fortsætter saa med runer[6]. Der kan være forskellige grunde til, at biskop Gisike runeskriver sit navn paa den lille blyæske med relikvier fra Stokke-marke[7] — sandsynligvis har det moret ham at riste runer — men til sine daglige skrivelser har han dog ikke anvendt dem. Runehaandskrifterne af Skaanske Lov og Mariaklagen er blotte transliterationer af texter, skrevne med latinske bogstaver, og næppe foretaget af nødvendighedshensyn[8].

Med andre ord: En del af Valdemarstidens indskrifter bør næppe betragtes som de sidste naturlige repræsentanter for den ved denne tid hendøende runeskrift, men er sikkert et fuldt bevidst forsøg paa kunstigt at holde en gammel national kulturfaktor i live. Det samme

[1] Danske Studier 1935 p. 49. [2] Wimmer, De danske Runemindesmærker, Haandudgave ved Lis Jacobsen, 1914 nr. 191 og nr. 189. [3] Johs. Brøndum-Nielsen i Aarb. f. nord. Oldk. og Hist., 1917 p. 202—207. [4] Wimmer, De danske Runemindesmærker, Haandudgave ved Lis Jacobsen, 1914 nr. 203. [5] Se herom Nordisk Kultur XXI, 1934, red. af Martin P. Nilsson: Tideräkning, spec. p. 77—94: Nils Lithberg, Kalendariska hjälpmedel. [6] Danske Studier 1935 p. 47—49. [7] æpiskopus | gisiko. Wimmer, De danske Runemindesmærker, Haandudgave ved Lis Jacobsen, 1914 nr. 220. [8] Schlyter, Sweriges Gamla Lagar IX, 1859 p. X — Nils Hänninger, Fornskånsk ljudutveckling, 1917 p. 4 f. — Mariaklagen, udgivet af Johs. Brøndum-Nielsen og Aage Rohmann, 1929 p. 37 og 42.

synspunkt er tidligere blevet fremsat for runehaandskrifternes vedkommende, men er ikke før blevet sat i forbindelse med selve indskriftsmaterialet.

Som yderligere støtte for synspunktet skal anføres, at rundt regnet fjerdedelen af de bevarede middelalderlige indskrifter er affattet i latin, og at saaledes i det mindste disse paa en eller anden maade maa skylde gejstligt uddannede, for hvem de latinske bogstaver var de egentlige skrifttegn, deres tilblivelse.

Et direkte og talende vidnesbyrd om, hvordan disse ‚moderne' runer er blevet udbredt, og hvad man har brugt dem til, er, i forbindelse med fortællingen om Valdemar Sejrs og Óláfr Þórðarsons, Hvítaskálds, glæde ved at sysle med fortidens frasagn[1], Olafs egen beretning om kongens snilde sammenstilling af runerne til en sætning, et ‚Hypogrammon Runicum' (Sveinbjörn Egilsson), hvori alle runerækkens tegn forekommer[2].

I det foregaaende er det søgt klarlagt, at visse af middelalderens runeindskrifter kan opfattes som en art kuriositeter, uægte udfra det synspunkt, at de er resultater af forsøg paa at skabe noget i ‚gammel stil', i en stil, som i virkeligheden var ved at blive den paagældende tid fremmed. Imidlertid har runerne i middelalderen som bekendt ogsaa haft en udbredt praktisk anvendelse til trylleformler. En del af disse bør muligvis ogsaa opfattes som en bevidst anvendelse af de gamle tegn til forskel fra de latinske bogstaver, som ved denne tid maa have været de almindeligste. Man tør nok gaa ud fra, at en del af disse specielt middelalderlige formler blev skrevet med runer, fordi runerne for den, der skulde anvende tryllemidlet, var gamle og halvvejs glemte, derfor ogsaa mystiske tegn, en sær skrift af fremmedartet virkning; runerne har rimeligvis i mange tilfælde for vedkommende troldmand fungeret paa lignende maade som græske bogstaver og runer og hjemmegjorte tegn i det 18. og 19. aarhundredes Cyprianus-bøger. Her kan f. ex. nævnes den hyppige Ave Maria-bøn, der i middelalderen ansaas for at være en særdeles virksom djævlefordriver. Foruden paa den allerede omtalte Ikast-sværdknap findes den bl. a. paa kirkeklokken fra Hæstrup[3]. Typiske og almindelige middelalderlige trylleord fore-

[1] Sogur Danakonunga, utg. av Carl av Petersens och Emil Olson, 1919—1925 p. 287. [2] Islands grammatiske litteratur i middelalderen II, 1884: Den tredje og fjærde grammatiske afhandling i Snorres Edda, udg. ved Björn Magnússon Ólsen, p. 45 f. [3] Wimmer, De danske Runemindesmærker, Haandudgave ved Lis Jacobsen, 1914 nr. 219.

kommer paa fingerringen fra Revninge[1] og blypladen fra Odense[1]. Længere latinske texter af magisk art læses paa den nævnte Odense-blyplade fra det 13.—14. aarhundrede og paa kirkeklokken fra Hardeberga[2] (Skaane). Naar disse formler, der alle er indført kristeligt gods og som staar i nøje tilknytning til latin-kulturen, skrives med runer, skyldes det næppe, at de præster, som har leveret dem, eller som selv har skrevet dem, har fundet sig bedst til rette med runerne, men snarere at runerne allerede for visse moderne, europæisk orienterede kredse stod som gammeldags tegn, der var velegnede til anvendelse i magiske formler, som de forlenede med et extra tilskud af dunkel magt.

Det ser ikke ud til, at runemoden har varet middelalderen ud; blandt de mange danske indskrifter er der ingen, som med sikkerhed eller overvejende sandsynlighed kan dateres til 1400-aarene. At kartografen Claudius Clavus[3] (f. 1388) har fundet det passende paa sit landkort i stedet for virkelige islandske stednavne at anbringe runetegnenes navne fra en islandsk runeremse kan ikke udlægges som bevis for, at han har haft noget virkeligt kendskab til den gamle skrift. Men lige efter 1500 er der et par exempler, der tyder paa, at nu vaagner interessen for runerne igen. Slutningen af middelalderen havde paa forskellige omraader været en nedgangsperiode. Efter 1500 vaagnede, delvis efter udenlandske forbilleder, atter en stærk national følelse, og med den skulde ogsaa fortiden, helst naturligvis hvor den kunde bidrage til fædrelandets hæder, genoplives. Derfor blev meget af det, som ved denne tid var ved at gaa i glemme, draget ind i de hjemlige humanisters interesse for nationens fortid. Og saa blev da ogsaa runerne grebet og fastholdt af folk med historisk sans og interesse.

Her fortjener først selve roskildebispen at nævnes. Joakim Rønnow har indvendig paa bindet af sin Aristoteles[4], som nu opbevares paa det Kongelige Bibliotek, gjort en hel del notater. Blandt dem læses ogsaa eth runne abeceth som gamle danske brugthe nar thy kasthe rhunner och en nu staar i gamle stene

[1] Moltke i Acta Ethnologica, 1938 p. 120—122, 125—128. [2] Wimmer, De danske Runemindesmærker IV, 1, 1903—1904 p. 144 f. [3] A. A. Bjørnbo og Carl S. Petersen, Fynboen Claudius Claussøn Swart, 1904 p. 138—141. [4] Totius philosophiæ naturalis Aristotelis paraphrases. Paris 1521.

indhogne. Runerækken, som følger (fig. 1), er opstillet i det latinske alfabets orden og bestaar af tegnene for a b þ d e f g h i k l m n o p r s s t u. Rønnow har tilføjet de latinske bogstaver nedenunder, men har skrevet galt og gengiver þ med c, hvilket forresten ikke foraarsager større forvirring, da rækkefølgen passer igen allerede fra d, idet þ ikke fandtes i den latinske bogstavrække og c ikke i den foreliggende runiske; de to tegn gaar saaledes lige op mod hinanden;

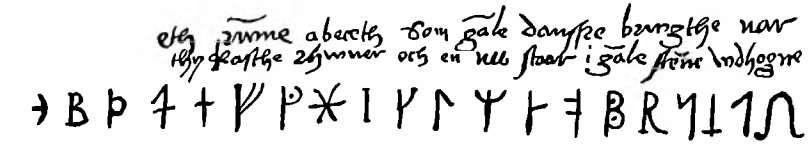

Fig. 1

formodentlig har Rønnow opdaget sin fejltagelse, siden han har streget sin transliteration af runetegnene over. Runerækkens to s-former, ᛋ og ᛌ, opfatter han morsomt nok som svarende til de to s-former i latinsk haandskrift og gengiver det første som ‚langt' s, det andet som ‚kort'. Muligvis er dette alfabet, enten Rønnow selv eller en anden har gjort det, ‚indsamlet' hos en, der i tradition fra middelalderen har haft kendskab til runealfabetet: visse af formerne (a h n u og især s, ᛌ, i fuld højde; i danske middelalderlige indskrifter er den kun halvlang) kunde godt se ud til at have en viss levende udvikling bag sig siden de rene middelalderformer. Men i hvert fald er Rønnows syn paa runerne rent historisk, og hans ord, med den stærke understregning af at her er tale om noget fortidigt, lader ingen tvivl tilbage om, at de gamle tegn paa hans tid var døde antikviteter. For Rønnow var runerne, ogsaa de middelalderlige, ærværdige mindesmærker fra en fjern fortid; de ‚gamle danske, som kastede runer' var for Rønnow de samme, som de er for os: personer, der levede engang i de ubestemte gamle dage, folkevisens Ridder Stig og Hr. Peder og Kongesønnen. Han kender dem, fordi folkevisen netop paa denne tid tiltrak sig literaternes opmærksomhed, hvorimod han vel næppe selv har set exempler paa runernes anvendelse til saadan elskovstrolddom. Endnu fjernere fra Rønnows egen tid ligger de ‚gamle stene', som han vistnok har betragtet med oldforskerens ærbødighed; selv foretog han jo arkæologiske undersøgelser og ventede vel at finde

Hjarnes mindevers over Frode Fredegod ved den høj, som han lod udgrave ved Værebro[1].

Forskellige steder i Lunds domkirke kan den besøgende læse smaa folkelige fyndsprog, der mere vender sig til mennesket end til Herren og hans helgene: thet·maa·vell·en·asen·väre·som·tagher·mer·paa·änd·han kand bäre 1527. Det er Adam van Düren, den indvandrede westphalske bygmester og billedhugger, der

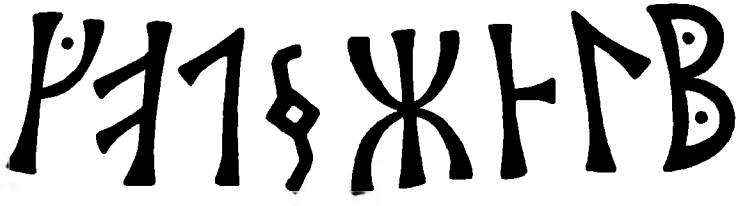

Fig. 2

lufter sin jævne livsvisdom. Ogsaa han har delt sin samtids interesse for det gamle. Skønt udlænding lærte han sig sit nye lands gamle skrift og ristede paa et par af domkirkens søjler med pyntelige runer sit plattyske Got help[2] (fig. 2). Som indvandret kan han jo ikke have haft noget nedarvet kendskab til de gamle nordiske bogstaver. Han kommer til Norden og lærer sig dem, fordi han deler sin europæiske samtids interesse for alt, hvad der hører fortiden til.

Kan Rønnows runerække opfattes som en indledning til den humanistiske renaissances studium af de gamle indskrifter, saa kan Adam van Dürens to smaa ristninger i Lund staa som indledning til de følgende aarhundreders fabrikation af nye.

Her skal kun ganske kort omtales runernes brug til *skrift* i det 16. aarhundrede; emnet er grundigt fremstillet af Thorsen i hans tillæg til udgaven af Codex Runicus af Skaanske Lov (1877): Om Runernes Brug til Skrift udenfor det monumentale. Hans synspunkt, at der ligger virkelig tradition til grund for Mogens Gyldenstjernes, Bent Billes og andres runekendskab kan selvfølgelig ikke blankt afvises. Det forefalder dog ulige sandsynligere, at disse personer, som hørte hjemme i de adelige kredse, har fulgt en mode og anskaffet sig

[1] Johannes Meursius, Historia Danica, Amsterdam 1638 p. 21 (Firenze 1746 sp. 47). [2] O. Rydbeck, Lund domkyrkas byggnadshistoria, 1923 p. 238 og 241—243, fig. 203 og 205.

en eller anden afskrift af et runealfabet, som de saa har moret sig med at benytte til forskellige optegnelser. Denne skriftlige anvendelse af runerne, som ligger deres egentlige natur meget fjernt, beroede sikkert paa den falske forestilling, at runerne engang i fortiden havde været almindeligt brugt til skrift. Man forestillede sig som bekendt sagaer og skjaldedigte, dokumenter og lovtexter som en stor og mystisk, runeskreven oldtidslitteratur. At der oprindelig skulde ligge andet end morskab til grund for Bent Billes runenotater, vægrer man sig ved at tro, selvom han maaske har kunnet finde paa at bruge runerne praktisk som en art lønskrift, og Mogens Gyldenstjerne har vel kedet sig paa sørejsen og saa fordrevet tiden ved at føre sin dagbog med runer. At roskildeklerken Petrus Jacobi Skjold, der 1528 sammenskrev Skovklosters gavebog[1], i forordet til bogen tegnede sit ærværdige fædrelandshistoriske tilnavn — og kun tilnavnet — med runer[2] finder sin naturligste forklaring deri, at saadan maatte jo hans berømmelige navne kong Skjold i fordums dage have skrevet sit, og ikke i, at roskildeklerken fra barnsben af og klosterskolen igennem havde haft daglig omgang med runerne. Men runekyndig var han: første side af gavebogen har han udfyldt med runeskrift (fig. 3). Først ordet Runer som en overskrift, dernæst den latinske paamindelse til bogens bruger:

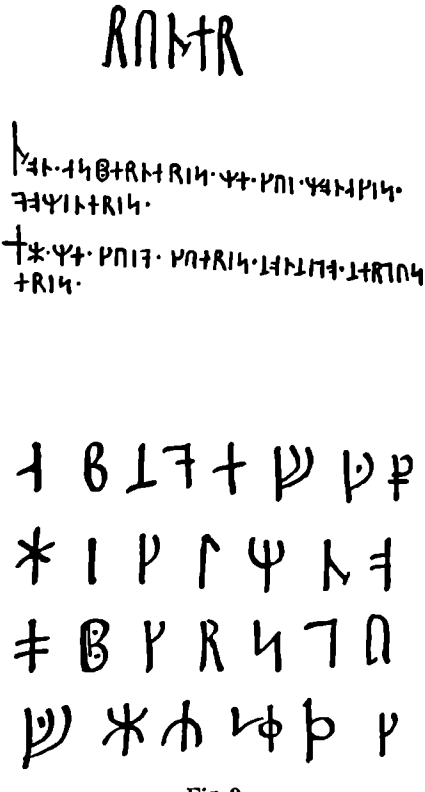

Fig. 3

[1] Liber donationum nonasterii beati Petri Nestvediensis et Skovkloster. (Paa Herlufsholms godskontor). [2] Siden med navnet er gengivet i Palæografisk Atlas. Dansk Afdeling, 1903 nr. XLVI.

Non asperneris me qui monakis domineris
Ex me quid queris concito certus eris
Du skal ikke foragte mig, du, som er herre over munkene.
Det, som du søger i mig, vil du strax faa at vide.

Endelig følger et runealfabet med vistnok senere tilføjede latinske bogstaver[1].

Helt naturligt falder det, at den lille morsomme tilegnelse til en af den ovennævnte Codex Runicus' senere ejere er skrevet med runer: ok ma han sig then ike afhe[n]de / før han kand den uden til endhe. Muligvis er det fru Sitzell Bryske, salig Eskel Gøis epterleuerske, der giver dr. Petrus Severini dette paalæg. Hun forærede ham haandskriftet i 1569. Rimeligvis hører den lille latinske ejerformel mons hoæt possidæt me, *Mogens ‚Hoæt' ejer mig,* som læses i Erfurter-codex'ens Lundeaarbog[2], til samme gruppe. Nogen nøjere datering af runerne er ikke mulig.

Runer, der skrives i haanden, stiliseres let og kursiveres let. For at komme til fuld klarhed over spørgsmaalet om runerne i det 16. aarhundredes begyndelse er direkte efterkommere af de middelalderlige, eller om de er fremkommet ved en slags kunstig genoplivning, havde en række virkelige indskrifter fra tiden 1500—1550 været af betydning. Men saadanne kendes ikke fra Danmark. Først fra aartierne paa begge sider af 1600 foreligger der et par indskrifter. Som typisk for denne lille gruppe tror jeg at turde nævne den Viborg tryllepind eller ‚runekævle', Worms velkendte Virgula erotica. Da dette lille stykke, som formodet middelalderligt, for nylig har været genstand for indgaaende videnskabelig behandling[3], bliver det nødvendigt at gaa lidt nøjere ind paa det her, hvor det forvises fra de ærværdige middelalderlige indskrifters kreds.

Som bekendt har vi nu kun Ole Worms egenhændige tegning (fig. 4)[4] og det formodentlig efter den fremstillede træsnit i Monu-

[1] Foruden runerne læses paa samme side en oplysning om, at denne bog, der længe har været borte, nu 3-1-(15)77 er skaffet skolen tilbage af velbyrdigmand Harloff Skaffue tiill Eskylstrup. Endvidere er runesentenserne gengivet med latinske bogstaver (et par gange gengives runen e fejlagtigt ved a). Denne transliteration er, som dr. phil. Marius Kristensen har gjort mig opmærksom paa, foretaget af Stephan Hansen Stephanius (o. 1650). [2] Kålund i Arkiv för nordisk filologi XXV, 1909 p. 303—309. [3] Fr. Orluf i Danske Studier, 1938 p. 33—45. — Marius Kristensen s. st. p. 45—48. — Erik Moltke i Acta Ethnologica, 1938 p. 138—139. [4] I Ole Worms manuskript til Monumenta Danica, Gl. kgl. Sml. 2370 4:o.

menta Danica s. 299 (fig. 5) at holde os til, da stykket selv er forsvundet. Om tegningen ytrer Moltke: ‚How much reliance are we to place on the correctness of Worms drawing or the woodcut in his Monumenta. Were the characters distinct?' Jeg mener, modsat Moltke,

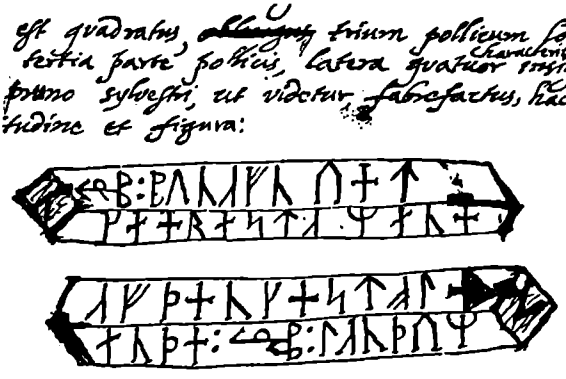

Fig. 4

at vi trygt tør fæste lid til Worms gengivelse af runerne. Træsnittet i Monumenta kan vi se bort fra; det følger, selvfølgelig stiliseret,

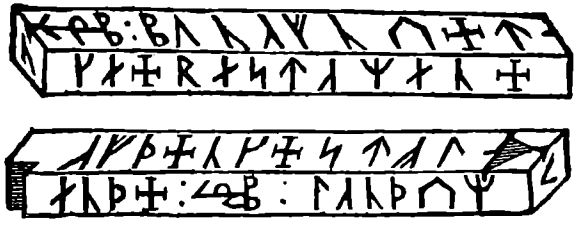

Fig. 5

Worms egenhændige tegning. Naturligvis er denne sidste nøjagtig. I hvert fald har Worm jo selv siddet og vendt og drejet træpinden, da han aftegnede runerne, hvad ingen af hans korrigerende efterfølgere har haft lejlighed til. Det vilde da unægtelig være unaturligt at stole mere paa dem end paa ham. Imidlertid fremsætter Moltke ogsaa en tvivl om, at tegnene overhovedet har været saa tydelige, at Worm med nogen sikkerhed har kunnet læse dem. Men det maa de have været; ellers vilde Worm næppe have kaldt stykket *bacillus*,

elegantibus insignatus characteribus Runicis (Mon. Dan. p. 298). Men nu Worms læsning af runerne. Den kritiserer Orluf, idet han uden videre udtaler: ‚Worm læser skilletegnene med som runebogstaver og foretager derefter selv ordadskillelsen. I træsnittet er skilletegnene tydeligere betegnede som saadanne'. Det ser jo mærkeligt ud at støtte sig til et andenhaands, stiliseret træsnit for at bevise, at tegnene paa Worms egen studietegning er skilletegn[1]. Moltke læser de samme skilletegn som Orluf. Men disse korsformede skilletegn er *ikke* skilletegn. Det er de fejlagtigt blevet gennem en betragtning af træsnittet. Ser vi paa tegningen opdager vi for det første, at der anvendes et andet skilletegn, det sædvanlige :, for det andet at de kors, der blev læst som skilletegn, har fuld runehøjde og en tværarm, der er kortere end den lodrette arm. Er disse forhold ikke i sig selv afgørende, saa strider de dog mod god runeskik og berettiger til, i forbindelse med det øvrige, der kan siges om denne indskrift, at læse korsene som runer, nemlig e. Man kunde ogsaa hæfte sig ved at finde formen t: ᛏ i en middelalderlig indskrift; normalt kunde man vente formen ᛐ. Mærkeligt nok kritiserer man ikke Worms læsning af indskriftens første ord, som han gengiver Bynaffn; baade Moltke og Orluf gengiver uden videre rune nr. 2 ved u, skønt den adskiller sig skarpt fra pindens øvrige u-runer ved sin form (se fig. 4). Denne rune er da heller ikke u, men y saadan som Worm rigtigt gengiver den.

Hele sagen er nemlig den, at indskriften paa runepinden fra Viborg ikke er skrevet med middelalderlige danske runer, men med et runealfabet, der er i meget nær familie med det ‚alphabetum gothicum', som først Johannes og Olaus Magnus ved midten af 1500-aarene bragte i trykken[2], og som snart gennem deres berømte bøger og afskrifter af runetavlen deri blev kendt og benyttet i hele den lærde verden. Her har vi nemlig et alfabet, hvor e danner et kors nøjagtig som paa Worms tegning, og hvor u, y og t optræder med de nævnte former. Beviset for, at dette alfabet har været velkendt, leveres af en række værker, hvori det enten direkte eller over mellemliggende

[1] Om den Wormske billedsniders forhold til sit forlæg se Erik Moltke i Fornvännen, 1938 p. 322 f. med fig. 155 og 156, samt Lis Jacobsen, Norske Oldfunn VI, Evje-Stenen og Alstad-Stenen, 1933 pl. III fig. 5, 6 og 7; pl. IV fig. 11.
[2] Johannes Magnus, Historia de omnibus Gothorum Sveonumqve regibus, Rom 1554 p. 25. — Olaus Magnus, Historia de gentibus Septentrionalibus, Rom 1555 p. 57. — Runetavlen er gengivet f. ex. i Nordisk Kultur VI, 1933 p. 241 og hos Otto v. Friesen, Runorna i Sverige, 1928 p. 85.

afskrifter (og derfor med forskellige mindre afvigelser) er optaget. Her skal t. ex. nævnes Bonaventura Vulcanius, De Literis et Lingua Getarum siue Gothorum, Leyden 1598 p. 43—46 og Arrild Huitfeldt, Danmarckis Rigis Krønnicke fran Kong Dan den første og indtil Kong Knud den 6., 1603 p. (XIV). Samme forskel mellem u- og y-rune som i disse alfabeter ses ogsaa i den unge runerække, som en senere haand (16.—17. aarh.) har tilføjet i nederste margin af den runeskrevne Mariaklage[1]. I større stil er dette 16.-aarhundredes alfabet f. ex. anvendt i Das Doberaner Anthyrlied, et tysk haandskrift fra begyndelsen af det 17. aarhundrede, som i tidens stil blev runeskrevet for at vække større tiltro som historisk kildeskrift[2], og af Lyschander til gengivelse af Niels Pedersens berømmelige gullandske dokument, der klart beviser, at de danske konger i lige linje nedstammer fra Noa's nærmeste efterkommere[3].

Som yderligere bevis for, at runerne paa Viborg-pinden baade har været tydelige, og at Worm har aftegnet dem rigtigt, kan henvises til en læsning, som er en halv snes aar ældre end den, der foreligger i Monumenta Danica. Den findes i det brev af 10/3 1632 hvormed biskop Christen Hansen ledsagede pinden, da han oversendte den til Ole Worm[4]. Gengivelserne af binderunerne er ens hos ham og Worm, og som Worm er han fuldstændig klar over tegnene for u, y, og e[5]. Endelig fremsætter Christen Hansen en bemærkning der i høj grad taler for, at runerne var tydelige [*litterulæ Runicæ accuratè incisæ*].

Her skal ikke forsøges nogen tolkning, blot peges paa, at sidste ord, landum, godt kunde ligne det barbariske oldnordisk, hvori man netop omkring 1600 havde for skik at affatte de hjemmegjorte historiske dokumenter for yderligere at understrege deres ælde[6]. Hvis Virgula erotica skulde være et forsøg i lignende retning, maa det jo siges, at fabricanten har haft held med sig[7].

Der kan næppe være nogen tvivl om, at de øvrige runeindskrifter

[1] Se p. 113 note 8. [2] Das Doberaner Anthyrlied nach der Haseldorfer handschrift herausgegeben von Hermann Möller. Göttingen 1895. [3] Lyschander, De Danske Kongers Slectebog, 1622 p. 23. Jvf. Veses gravskrift s. st. p. 35. [4] Olai Wormii et ad eum doctorum virorum epistolæ, I, 1751 p. 463. [5] At der læses *Kacrasta*, med *c* for *e*, beror paa trykfejl; samme trykfejl er ikke ualmindelig i smaat kursivtryk fra 17.—18. aarh., hvor de to typer ligner hinanden meget. [6] Se herom Carl S. Petersen, Den danske Litteraturs Historie I, 1929 p. 384 f. med fig. 82. [7] Om et interessant fund, der ændrer synet paa Virgula erotica, se tillægget side 137.

fra samme periode har lignende literære runealfabeter til grundlag, som ovenfor er søgt paavist for Viborg-pindens vedkommende. Desværre ved vi ikke, hvordan den indskrift: Gud er min Styrke. 1595., saa ud, som biskop Jens Bircherod læste paa et gammelt forgyldt spejl, der hang i hans sovekammer i Rubjerg præstegaard i Vennebjerg herred, da han var paa visitats der i 1704. Men hans karak-

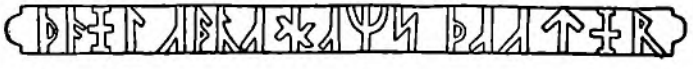

Fig. 6

teristik af indskriften kan meget vel tyde paa, at den har været skrevet med et ‚Olaomagnæansk' alfabet. Der er heri former, som maa have forekommet biskoppen paafaldende, fordi de afveg fra de runealfabeter, der forekommer i Worms værker. Han udtaler: *Nogle af samme Skrifts Characterer discreperer nogenledis fra dennem, hvilke Wormius i Literatura sua Runica haver samlet og antegnet, men nogle kommer med de samme overens*[1].

En lignende karakteristik kunde gives af runerne paa et haandklædebræt (fig. 6), som muligvis efter sine udskæringer og sin form bør henføres til en lollandsk mester, men som i hvert fald en tid har haft hjemme paa herregaarden Skovsbo paa Fyn og vistnok en tid paa Ny Zeeland for tilsidst at havne i Dansk Folkemuseum[2]. Runerne ‚discreperer nogenledis' baade fra Olaus Magnus's og Worms, især tyder formerne for b, r og h paa en betydelig individuel indstilling hos billedskæreren. Det hele læses Doel Abrahamsdaater, hvor man maaske tør opfatte det mærkelige pigenavn som en ‚fejlskrivning' af det meget almindelige Boel. Stykket bærer desuden med sædvanlige tegn indskriften Anno 1605.

Fra omtrent samme tid formodes endelig et fjerde lille runeminde at være, en træske, som i 1896 fandtes i Väster Götland, men som efter sin type kan bestemmes som oprindelig hjemmehørende i Gud-

[1] Biskop J. Bircherods Dagbøger for Aarene 1658—1687, 1692—1708, Ms. i Kgl. Bibl. Runeindskriften omtales under 14/3 1704. [2] Fotografi i Collectio Wimmeriana IV B 2 paa Kgl. Bibl. med paaskrift: ‚Foræret mig af I. L. Heiberg. Møbel fra gaarden Skovsbo paa Fyn. — — — Med frøken Busch, — — — er møblet nu ført til Ny Zeeland. 28/9 07. Ludv. Wimmer.' — I 1935 modtog Dansk Folkemuseum haandklædehylden som testamentarisk gave fra ingeniør A. Busch.

brandsdalen. Runeindskriften paa denne svensk-norske ske er dansk, datidens officielle norske skriftsprog: For thi ieg lithen er skal ingen mig forttenke, d. v. s. *Ingen skal foragte mig, skønt jeg kun er lille*[1].

Formodentlig i nøje tilknytning til den ovenfor (side 118) omtalte tro paa tidligere tiders rige skriftlige anvendelse af runer begynder disse nu omkring 1600 at optræde som en slags symboler for historien og historikeren. Et var det at have et runealfabet, hvormed man kunde give moderne indskrifter et ydre alderdomligt og ærværdigt udseende. Helt anderledes stod det til med de virkelig gamle monumenter, hvis indhold man kun dunkelt anede; de skulde endnu i lang tid staa som mørke helligdomme for den læge mand, men forlenede til gengæld den, der kunde tyde dem, eller som foregav at kunne det, — folk som Chytræus, Rantzau, Vulcanius, Bureus, Anna Krabbe og glarmester Albret Holst — med en glorie af mystisk visdom. Da vor første kongelige historiograf, eller rettere forløberen for ham, Anders Sørensen Vedel, i 1578 blev malet af Tobias Gemperle[2], betegnede kunstneren hans arbejde med fædrelandets dunkle oldhistorie ved et bundt runebeskrevne papirer paa historikerens arbejdsbord. Runeskriften bestaar dog kun af løsrevne tegn, som ikke danner nogen mening. Her kommer da forestillingen om den runiske oldliteratur, som aldrig har existeret, til et synligt udtryk. For resten var Vedels bidrag til runeforskningen saare sparsomt. Det indskrænker sig i det væsentligste til opnotering af en og anden af de mange sagnagtige beretninger, som allerede tidligt er blevet knyttet til runestenene[3]. Men bag runepapirerne paa Vedels skrivebord skjuler sig dog noget af hans store, men aldrig virkeliggjorte drøm om en fuldstændig Danmarks historie, der skulde tage hensyn til alle kilder. De to steder i Folkevisebogen, hvor han omtaler runestenene, lover han en fortsættelse: Først om den skaanske Vemmenhög-sten ‚som videre skal omtalis udi Danmarckis Rigis Bescriffuelse oc Antiquitatibus Danicis', dernæst om Sjelle-stenen ‚som videre skal omtalis en anden stæd'.

Runerne var i det hele taget ved at blive temmelig selvfølgelige

[1] A. Noreen, Spridda Studier III, 1913 p. 50. [2] Portræt i Frederiksborgmuseet. Gengivet f. ex. i Carl S. Petersen, Illustreret dansk Litteraturhistorie I, 1929 p. 392. [3] Anders Sørensen Vedels Folkevisebog I, udg. af Paul V. Rubow, 1926 p. 154 og 164 f.

attributer til alt, hvad der havde med oldhistorien at gøre — og oldhistorien var i det hele taget paa moden. Christian den Fjerde agtede, for at en større kreds kunde lære fædrenes bedrifter at kende, at lade sin kobberstikker Simon de Pas fremstille Danmarkshistorien i 84 fædrelandske billeder; de skulde være færdige til udgivelse, ledsaget af forklarende historisk text, i 1639, men værket blev ikke fuldført. Adskillige af disse billeder blev i 1620'erne tegnet af kunstnerens søn, Crispin de Pas, der havde hjemme i Utrect, men som i sagens anledning tog en rejse for til Danmark. Han maa have haft et stærkt indtryk af, hvilken rolle runerne havde spillet i fortiden, at dømme efter de mange runetegn, der ses som indvævet mønster i de gevanter, som de ærværdige offerpræstinder (hvoraf en del bærer briller) er iklædt. Et af billederne forestiller en ofring. Præstinden staar ved det kar, hvori det bagbundne menneskeoffers blod skal flyde, og læser op af et blad beskrevet med (tilfældige, løsrevne) runer. Paa et andet billede, der fremstiller Harald Gilles jernbyrd, ses en paa væggen ophængt tavle med runeindskrift. Desværre er resultatet af denne udlændings studier i runeindskriften i den her foreliggende form nærmest negativt. Det ser ud til, at han har søgt at fæstne et eller andet vers paa sin vægtavle, men en transliteration af runerne giver en mærkelig og uforstaaelig blanding af nederlandsk (eller nedertysk) og højtysk uden indbyrdes sammenhæng[1]. Derimod er det let at se, hvorfra Crispin de Pas har sin runekundskab. De runeformer, han anvender, er taget fra runetavlen i Johannes og Olaus Magnus' værker fra midten af det 16. aarhundrede (se side 121 med note 2)[2].

Runen ᛦ har ved adskillige lejligheder voldt runologerne vanskeligheder, og diskussionerne om dens lydværdi har nu og da nærmest haft stridens karakter. I hovedtrækkene er forholdet følgende: I det ældste runealfabet betegnede ᛦ en særlig r-lyd, udviklet af et stemt s, til forskel fra alm. r, der betegnedes ved runen ᚱ; i løbet af den yngre runerækkes tid bliver ᛦ, som betegnelse for særlig r-lyd, overflødig. Den anvendes da, ved siden af ᚢ, hyppigt som betegnelse for y.

[1] Jeg skylder hr. professor L. L. Hammerich tak for beredvillig udtalelse paa grundlag af min gengivelse af Crispin de Pas' runer. [2] Om Crispin de Pas se Francis Beckett, Kristian IV og Malerkunsten, 1937, hvor ‚Harald Gilles jernbyrd' er gengivet. Originaltegningerne opbevares i Kobberstiksamlingen (Tu 121).

Da man i det 16. aarhundrede tog fat paa runestudiet, var man ikke ganske klar over disse forhold. Olaus Magnus havde, som tidligere omtalt (side 121) paa sin runetavle fra 1555 et særligt tegn for y. Derimod giver han ᛦ værdien z, og saaledes anvendes den ogsaa i Das Doberaner Anthyrlied (side 122) og andre steder. Derimod var Bureus klar over, at ᛦ er en r-lyd. Paa sin rune-oversigtstavle[1] anfører han udfor r baade ᚱ og ᛦ. Worm gaar nøjere ind paa spørgsmaalet i 1636[2] og bestemmer ᛦ dels som betegnelse for y, dels som en særlig r-lyd, et ‚r finale', der kun kan bruges i slutningen af ord og som i sig ‚optager' en vokal, e, a, u, y. Worms væsentlig rigtige syn sejrede efterhaanden, men maatte dog døje adskillig ubillig kritik. Den svenske lærde Olof Verelius bestemmer saaledes ᛦ som binderune af ᛁ og ᚿ og læser den som au. Tilmed tillader han sig at skæmte med Dr. ‚Orm', der jo snart gengiver det omstridte tegn ved y, snart ved r[3].

Imidlertid var det nu baade paa Bures og Worms runetavler[4] at læse, at runen for r dels var ᚱ dels ᛦ, de to tegn stadig anbragt ved siden af hinanden og jævnbyrdigt. Fra Worm gik opfattelsen videre, aabenbart i mange tilfælde uden nøjere studium i den tilhørende text, for snart ser man ᛦ anvendt som betegnelse for r alle mulige steder, ikke alene som ‚r finale', men midt inde i ord og som forlyd. Der er en hel lille gruppe indskrifter, der netop udfra dette forhold kan bestemmes som tilhørende tiden efter Worm (evt. efter Bure). Grunden til, at man saa ofte ser ᛦ foretrukket fremfor ᚱ ligger vel i det forhold, at for mange af de mennesker, der morede sig med at riste og skrive runer, har det været magtpaaliggende, at det frembragte mindesmærke havde saa lidt lighed med latinsk skrift som muligt.

Som en af de ældste af de danske indskrifter, hvor ᛦ (sammen med ᚱ) optræder som betegnelse for r, kan nævnes den, der læses paa det saakaldte Skönabäck-horn[5], der har faaet navn efter sit tidligere opbevaringssted, en herregaard i Sydskaane. Det dateres med

[1] Runakænslanæs læræ sban, Uppsala 1599. [2] Runer seu Danica literatura antiqvissima, 1636 p. 76—79. [3] Manuductio compendiosa ad Runographiam Scandicam antiquam recte intelligendam, Uppsala 1675 p. 32 f.: Doctor Orm uti sin Literatura cap. 11 håller henne före att wara R, uti thet 12. cap. icke aldeles R, uti thet 16. cap. upreknar han henne ytterst, och kallar Y — —. [4] Worm, anf. arb. p. 58, 61. [5] Nu i Historiska Museet i Lund. Omtalt hos N. H. Sjöborg: Samlingar för Nordens Fornälskare II, 1824 p. 189 f., pl. 47—48 fig. 154 og 158. — Jørgen Olrik, Drikkehorn og Sølvtøj fra Middelalder og Renaissance, 1909 p. 10—11, fig. 11.

rimelighed til det 17. aarhundrede, og den lange indskrift danner, som Sjöborg bemærker, ‚ett afton-, kärleks och dryckesqväda i en rättskaffens Ridderlig och upplyft ton.' Tegn for tegn kan indskriften gengives:

Gud lake ok uændæ
altink til æn salik ændæ
dæn ridder drak af kyldnæ horn slok op mæd kuiten hand
krist kiuæ min kiaristæ kodæ nat ok undæ os frid i uort land
suardæ dæn homand giæf ok mild uæd krikan haabr iæg at naaæ
æn æ̂del iomfru dygdig ok snild som ællæns uar næppæ at faaæ
inkæn ladær sik fortrytæ
om iæg den lykkæ af gud maa nytæ
ti alt mit sind ok atraa
ær høkæræ tink uæd dykd at naa.

Runemesteren bruger i flæng k- og g-runer for at betegne g, æ- og e-runer for e o. s. v. og anvender et ‚stungent o' for ø. Det alfabet, som han benytter, lader sig ikke føre tilbage til noget direkte forbillede, men de enkelte runeformer er meget pyntelige. Paa mere moderne dansk kan verset gengives:

Gud lage og vende — alting til en salig ende!
Den ridder drak af gyldne horn, slog op med hviden hand: — „Krist give min kæreste gode nat, og unde os fred i vort land!"
Svared den hovmand gæv og mild: — „Ved krigen haaber jeg at naa
— en ædel jomfru, dydig og snild, — som ellers var næppe at faa!
— Ingen lade sig fortryde — om jeg den lykke af Gud maa nyde,
— thi alt mit sind og attraa — er højere ting ved dyd at naa!"

Verset er ikke kendt andetsteds fra og kan saaledes ikke bidrage til en nøjere datering af indskriften.

Der kunde i og for sig være nogen grund til at betragte alle de indskrifter under eet, hvor ᛦ (evt. ved siden af ᚱ) optræder med værdien r, men da de findes spredt fra det 17. aarhundredes begyndelse og fremefter i ret stort tal, vilde det medføre et ubehageligt brud paa den her tilstræbte kronologiske oversigt. Praktisk vil det dog formodentlig være allerede her at nævne et par indskrifter, som ikke lader sig datere

nøjere, men som netop ved deres brug af ᛦ-runen viser sig at høre til denne ‚efter-Wormske' gruppe.

Samme uregelmæssige vexlen mellem ᛦ og ᚱ som Skönabäck-hornet fremviser, træffes i den korte runeskrift, der læses paa sidste side i et lille haandskriftfragment i Kgl. Bibl., indeholdende mirakler og smaafortællinger[1]. Haandskriftet dateres til det 15. aarhundrede, men runerne maa, efter brugen af ᛦ at dømme, sikkert være yngre. Der læses, slutningen dog noget usikkert:

ᚼᚠᛁᚼᛦᛋᚴᛘ ᛁᛁ ᛁᚼᚠ ᚠᛁᚼᛦᚼ ᛘᚼᛋᛁᚼᚱ ᚦᚼᚿᚱᛁᛁᛋ ᛘᛋᛦᛏᚼᚾᛋᚼᚾ ᛁ ᛁᛦᚼ(ᛁᚠᚠᚼ)

æftærsom at iæg kiæræ mæstær læurits mortænson i arn-(akkæ)[2].

Runerne er meget fint og sikkert skrevet med spids pen.

I 1882 fandtes et lille stykke sandsten i Øster Marie. Paa den

Fig. 7

flade side var der indridset et runealfabet, naaende fra a til u. Det opbevares nu paa Nationalmuseet. Wimmer[3] bestemte stykket som sent middelalderligt (c. 1400), idet han hævdede, at 14. og 15. tegn var ᚱ og ᛦ; vi skulde her have et runealfabet, der anførte de to r-tegn ved siden af hinanden. Imidlertid er 14. tegn ikke runen r, ᚱ, men det latinske bogstav P, som allerede Stephens saa[4]; vi har her et alfabet, hvor ᛦ er eneste tegn for r og hvor p tilmed gengives ved sit latinske bogstav. Det er da efter al sandsynlighed allertidligst fra begyndelsen af det 17. aarhundrede. Adskillige af de øvrige runeformer har ogsaa et særdeles ungt præg.

Gennemført brug af ᛦ findes i indskriften paa den mærkelige ‚offerkniv' (fig. 7), som i 1699 erhvervedes hos en bonde i Ellinge paa Fyn, men som nu synes at være forsvundet. Den havde hjemme

[1] Ny kgl. Saml. 135 c 8vo. Runerne er læst hos Ellen Jørgensen, Catalogus codicum latinorum medii ævi, 1926 p. 355 og gengivet hos Brøndum-Nielsen i Nordisk Kultur VI, Runerne, 1933 p. 144. [2] Lauritz Mortensen (Scavenius), Sjællands biskop, tog magistergraden i 1617. Det er vel ikke umuligt, at det er ham, runerne sigter til. [3] De danske Runemindesmærker. Haandudgave ved Lis Jacobsen, 1914 nr. 180. [4] Old Northern Runic Monuments III, 1884 p. 442.

i Kerteminde-rektoren Matthias Henriksen Schachts (1660—1700) antikvitets-kabinet[1] og opgaves c. 1700 af den tidligere ejer at være fundet af hans fader, som dengang var en ung mand. Indskriften, der benytter Olaus Magnus' y-tegn (side 121) synes at maatte transscriberes: fyr Thorur blota, og angiver aabenbart, at kniven er en offerkniv, der skulde anvendes ved dyrkelsen af Thor. Det hele

Fig. 8

ser snarere ud til at være et plumpt forsøg paa bedrageri end et resultat af uskyldig runeinteresse.

Til den samme udaterbare gruppe af ‚ᛦ-indskrifter' hører ogsaa Møens eneste og nu forsvundne runemindesmærke, en kobberplade (fig. 8), som nok oprindelig har hørt til en begravelse fra 17.—18. aarhundrede, men som opgives at være fundet paa den kendte ‚Grøn Jægers Høj' ved Damsholt[2]. Gravverset, som den indeholder, er i sædvanlig pietistisk stil:

misund mik icke denne sten
huorunder huiler mine ben
det er al den formue och skat
den iek mik her har efterlat.

Endelig blev gruppen i 1929 forøget ved opdagelsen af en runeindskrift paa stævnen af en gammel baad (en ‚ege'), som tidligere var fundet ved tørvegravning i Morsholt mose i Aarhus amt og nu

[1] Schacht, De Antiquitatibus quibusdam e Tumulis veterum Fionensium — — — i: Nova Literaria Maris Balthici et Septentrionis, MDCC p. 333—342, tab. XI. [2] Paludan, Beskrivelse over Møen I, 1822 p. 163 f., med tab. IX.

var erhvervet af Odder Museum[1]. Den bestaar af runerne ᚾᛋᚾ ⁝ ᚠᛦᚢᚦᚾ. At indskriften skulde være fra vikingetiden, hvor vi har enkelte exempler paa ‚forkert' brug af ᛦ, tør anses for udelukket. Med Moltke at læse indskriften som to middelalderlige mandsnavne: Æsæ og Frothæ gaar næppe an, da ᛦ i middelalderen har værdien y. Runerne maa uden tvivl være efterwormske og læses æsæ frudæ eller asa fruda, hvordan dette saa skal udlægges. Rimeligst er det vel baadens navn.

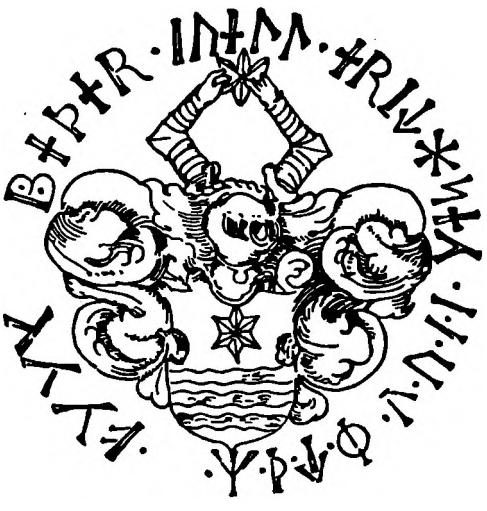

Fig. 9

Runeformerne paa det ovenfor omtalte horn fra Skönabäck synes ikke at staa i forbindelse med nogen af de mere udbredte oversigter hos Worm, Bureus o. a. Der er dog ikke tvivl om, at den interesse for runerne, som især Worms værker vakte herhjemme, har spillet en endog meget stor rolle ved frembringelsen af de paa og efter Worms tid i Danmark affattede indskrifter, enten tegnene saa er hentet direkte hos ham eller andetsteds (et tegn som ᛫, e, paa pladen fra Damsholt, kan f. ex. tolkes som islandsk eller norsk paavirkning). Der er tydelig opgang i produktionen i 17. og 18. aarhundrede. Foruden at de ovenfor nævnte ‚ᛦ-indskrifter' uden tvivl tilhører denne tid, kan der nævnes en mængde andre, der daterer sig selv, saavel egentlige indskrifter som runeskriverier.

Paa Dansk Folkemuseum opbevares et svært sølvkrus, der har tilhørt Peder Juel til Hundsbæk (1623—1656). I laaget er i en kreds omkring det juelske vaaben graveret en indskrift, hvis runer tydeligt viser tilbage mod trykte forbilleder (fig. 9) Peder · Iuell · Erich-

[1] Erik Moltke i Historisk Aarbog for Aarhus Amt, 1935 p. 123—136. Moltke regner her — med nogen tvivl — indskriften for ægte og bestemmer den som middelalderlig.

sen · Anno · MDCXLVII. Det var fire aar efter at Ole Worm havde udsendt sit runologiske hovedværk Monumenta Danica. Formerne for a og n (med skraa hovedstave) viser dog bort fra Worm, ligeledes ϕ med talværdien X (anvendt som romertal). Lignende former og lydværdier træffes i det ældre materiale, hos Olaus Magnus og Bureus[1].

Større lighed med de Wormske runer findes i et lille vers, som blev trykt i Thomas Bartholins lykønskningsskrift til Schumachers bryllup[2]: Det er nemlig sat med de samme runetyper, som Worm selv anvendte i sine værker[3], og maa gengives saaledes:

Scumachere eders aere
skinner klar som solens lys
eders roes skal hos os vere
med en evig herlik priis
sikne sel den himmel gud
begge eders kierlig senge
lider vel med eders brud
lever udi velstand lenke[4].

Digtet var underskrevet med runerne ᛉ · ᛒ · ᛏ · ᚠ. Fridrich Christian Schönau, der optog digtet i ‚Samling af lærde Fruentimmer I, 1753 p. 14, udlæser underskriften som Margreta Bartholina Thomæ filia. Denne datter af Thomas Bartholin var en særdeles lærd dame med en større poetisk produktion, af hvilken det lille runevers dog skal være det eneste bevarede.

[1] Krusets historie og øvrige beskrivelse hos Jørgen Olrik, Drikkehorn og Sølvtøj fra Middelalder og Renaissance, 1909 p. 10 f., med fig. 11. [2] Thomæ Bartholini Quæstiones Nuptiales Nuptiis Petri Schumacheri consecratæ, 1670 p. 53. [3] Disse runetyper var aabenbart i lang tid de eneste, der var adgang til her i landet. Som bekendt beklagede Bertel Knudsen sig til Worm over, at det i alle bogtrykkerier skortede paa ‚gotiske typer' (N. M. Petersen, Bidrag til den danske Literaturs Historie III 2. udg., 1868 p. 330). I den eneretsbevilling, der 1622 blev udstedt til universitetsbogtrykker Salomon Sartorius, blev det paabudt ham, at han skulde være vel forsynet ‚med et perfekt typografi og bogtrykkeri' — det ser dog ikke ud til, at han i den første tid har haft runetyper (Camillus Nyrop, Bidrag til den danske Boghandels Historie I, 1870 p. 152). De Wormske typer kan stadig følges, f. ex. anvendes de i Thomæ Bartholini Thomæ filii Antiquitatum Danicarum libri tres, 1689. Man er aabenbart begyndt at komme i forlegenhed for typerne ᚴ og ᛋ, idet det kan ses, at de i mange tilfælde er fremstillet ved bortskæring af den ene eller den anden bistav i typen ✳. Man maatte hjælpe sig, som man kunde; typerne fremstilledes ikke herhjemme, men maatte indføres fra udenlandske skriftstøberier, i Holland og Tyskland. [4] Her er for y brugt to e-runer. Anvendelsen af k i herlig, signe, lenge, skyldes sikkert bogtrykkeren.

Gennem Worms runeværker kunde alle antikvarisk interesserede nu skaffe sig kendskab, ikke alene til runetegnene, men ogsaa til de gamle indskrifters indhold. Det har sikkert været til skuffelse for mange, at de fleste stenindskrifter kun indeholdt en eller anden temmelig intetsigende formel; de fandt alligevel deres efterlignere: I begyndelsen af det 19. aarhundrede læste biskop Münter paa en ege-

Fig. 10

bjælke, skorstensankeret i Sørbymagle præstegaards bryggers (Vester Flakkebjerg herred) en række runer (fig. 10)[1], der oprindelig maa have haft omtrent følgende udseende: ᛘᛅᛚᛚᚼᛁᛅᛋ ᛚᛅᚦ ᚱᛅᛋᛅ ᛋᚴᛅᚱ - ᛋᛏᛅᛁᚾ ᚦᛅᚾᛅ, *Matthias lod rejse skorsten denne*, en formel, der formodentlig er en spøgende prallel til de ægte gamle mindesmærkers *X lod rejse sten denne*. Hvem den Matthias var, som har moret sig med at riste runer til minde om sit nyttige værk, findes med stor sandsynlighed ved en gennemgang af Sørbymagles series pastorum. Der er kun een af præsterne paa hvem navnet passer, Mads Jensen Prom (eller Matthias Promus, som han skriver sig paa alterkalken)[2]; han var i 43 aar præst paa stedet, til sin død i 1688. „Han skal ogsaa have været en Antiqvarius"[3].

Præsten var ikke ene om at riste runer. Klokkeren kommer ogsaa med. Salomon Jacobssøn Lund skænkede i 1683 kirken i Kolding en oblatæske (fig. 11). Blandt forskellig anden indskrift med sædvanlige latinske bogstaver har han af en eller anden upaaviselig grund fundet det passende at angive sit embedes art med runer: klacker udi Calding[4].

[1] Seddel i Thorsens efterladte papirer, Ny kgl. Saml. 3296 4:o nr. 12. Tilskrift med Thorsens haand: „fra Münter". [2] Danmarks Kirker V, 2, Sorø Amt, 1938 p. 830. [3] Treschow, Danske Jubel-Lærere, 1753 p. 320. [4] For fuldstændighedens skyld kan degnen maaske ogsaa nævnes. Overfor Gammel-Gunhilds troldebogstav optræder Per Degn som Anholts videnskabelige autoritet (2. bog, 3. sang, vers 317—320):

Jeg udi Paarsens Bog den saa ᛦ har fundet tegnet;
Peer Degn den Bogstav har for gammelt Islandsk regnet,
Thi den seer ud som O i Rune-Alphabet,
Han havde paa en Steen slig Bogstav skreven seet.

Og Just Justesens anmærkning: Om det er en Rune-Bogstav eller ei, skal jeg ikke sige. Mig synes, at den seer ikke ulig en Katte-Klo.

Helt op til denne tid kan der i de private runeskrifter af og til spores paavirkning fra Olaus Magnus' alfabet (side 121). I 1702 døde Peder Syv, og skønt hans arbejde med runerne havde haft et temmelig tilfældigt præg, slutter Jørgen Sorterup dog sit æredigt til ham med et lille runeskrevet vers; det kendes nu kun i to afskrifter[1], men nogle

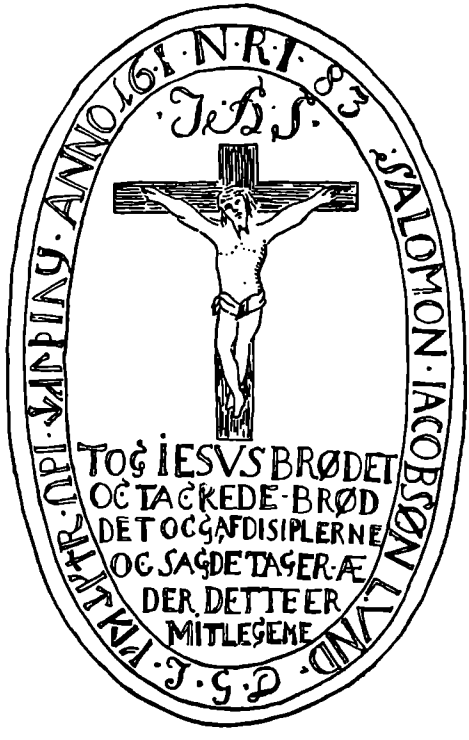

Fig. 11

typiske tegn der gaar igen i begge, vidner om nogenlunde nøjagtighed. Saaledes genkendes i Syv det tidligere omtalte y fra Olaus Magnus runerække; for æ har Sorterup et særligt, vistnok hjemmegjort tegn o. s. v. Verset maa gengives saaledes:

Op I gamle runer hær, lader Eders drag beskue
om en nogen Jer vil hue udi denne sørge fær

[1] Jørgen Sorterups ligprædiken over Peder Syv (1702), udg. af Viggo J. von Holstein Rathlou, i Danske Studier 1909 p. 34—50. Runerne er her gengivet med ‚normale' typer, hvorved ethvert særpræg er forsvundet af Jørgen Sorterups runealfabet.

Peder Syv, som æren gav danske runer ved sin fæder,
bør ok billig have hæder udaf runer i sin grav.

Rent ornamental anvendelse af runer og runemindesmærker til kobberstukne titelblade o. l. i bøger er temmelig hyppig baade i 17. og 18. aarhundrede. Som et exempel blandt flere[1] kan nævnes titelkobberet til Tycho de Hofmans Leben einiger wohlverdienten Dänen fra 1741. Her ses kongens, Christian den Sjettes, portræt præsenteret af en væbnet gudinde paa baggrund af en monumental bygning og et fjernt søslag. Paa stranden foran det sidste er rejst en smuk runesten med indskrift i slyngebaand (og gennemført brug af ᛦ):

ᚴᛁᚠ ᚴᚢᚦ ᚴᚨᚾᚴᚾᚾ ᛘᚨᚾᚴᚾ ᚨᚨᛦ
ᚨᛚᚦᛦᛁᚴ ᚢᛁ ᚾᚾ ᛒᚾᚦᛦᚾ ᚠᚨᚨᛦ

Giv, Gud, kongen mange aar,
Aldrig vi en bedre faar.

Virkelige stenindskrifter med runer har ikke været almindelige blandt det ovenfor omtalte materiale. I sidste halvdel af det 18. aarhundrede bliver de hyppigere for i det 19. at optræde i snesevis. En

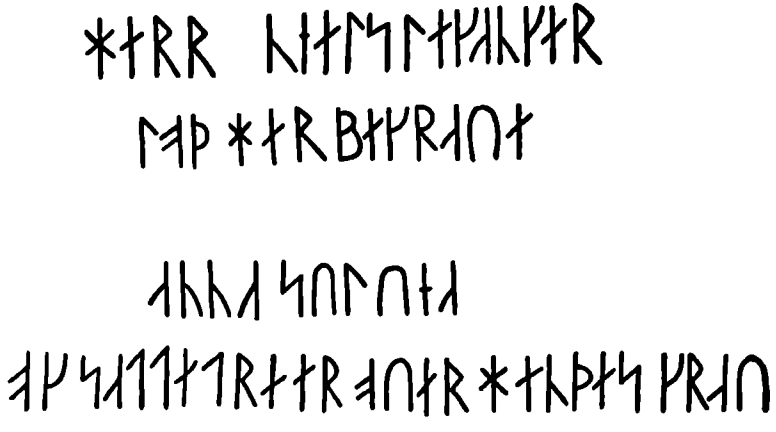

Fig. 12

[1] Se f. ex. Nicolaus Petreius, Cimbrorum et Gothorum origines etc., der først blev trykt i 1695 efter længe at have været udbredt i afskrifter. Paa titelkobberet læses blandt andet nogle løsrevne runeord, der stammer fra det ovenfor (side 122) omtalte ‚gullandske dokument'.

oven i købet alvorligt ment runeindskrift (fig. 12) læses paa kirkemuren i Haarlev paa Stevns:

Herr Niels Leganger
lod her begrave
Anna Sylvia
og satte træer over hendes grav.

Herefter følger med hebræiske tegn Job 1, 21.

Anna Sylvia var Haarlevpræsten Niels Legangers datter og døde i 1773[1].

En art autorisation fik runerne ved deres anvendelse paa det uskønne monument som Wiedewelt efter Frederik den V.s udkast fuldførte til Fredensborg slotshave[2] (lidt nordøst for ‚Kongebroen'). Texten, en slags oldnordisk, er forfattet af professor i historie Bernhard Møllmann, der altsaa maa formodes at have haft større respekt for runerne end hans forgænger i embedet, Holberg. Paa den ene side læses:

ᚠᛦᛁᚢᛦᚾᚴᛦ ᚼᛁᚾ ᚠᚾᚨᛦᚢᛁ
ᚢᚨᚾᚨ ᚴᚨᚾᚢᚾᚴᛦ ᚢᚾᛏ
ᛦᚾᛁᛋᛋᚨ ᚦᚾᛋᛋᚨ ᛋᛏᚾᛁᚾᚨ

Frederik hin Fjerde, Daners konge, lod rejse disse stene.

Paa den anden:

ᚠᛦᛁᚢᛦᚾᚴᛦ ᚼᛁᚾ ᚠᛁᛉᛏᛁ
ᚢᚨᚾᚨ ᚴᚨᚾᚢᚾᚴᛦ ᚢᚾᛏ
ᛦᛁᛁᚨ ᚦᚾᛋᛋᚨ ᛋᛏᚾᛁᚾᚨ

Frederik hin Femte, Daners konge, lod riste disse stene.

Paa forsiden læses samme konges valgsprog, *prudentia et constantia*, men her oversat til det nationale ‚modersprog' islandsk:

ᛉᚾᚦ ᚠᚨᛦᛋᚾᚨᚢᚾᛁ ᚨᚴ ᛋᛏᚨᚢᚦᚢᚴᚢᚢᚾᚦᛁ

Með forsjálni ok stöðuglyndi, *Ved kløgt og fasthed.*

Endelig har mesteren paa en af stenene indhugget sit eget navn: ᚢᛁᚾᚢᚾᚢᚾᚢᛏ.

[1] Rasmus Nyerup i Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter, 1809. Femte Aargang p. 417 f. [2] F. I. Meier, Fredensborg Slot, 1880 p. 148.

Helt folkelige blev runerne aldrig, hverken i deres egentlige periode eller i nyere tid, hvor det i overvejende grad er fra højerestand, de fleste indskrifter stammer. Paa et punkt slog runerne dog frugtbar og varig rod i kredse, der stod almuen meget nær: gennem de runeskrevne Cyprianusformler, der vel oprindelig maa stamme fra præster og degne for senere at gaa over til andre ‚kloge mænd'. Er visse af Cyprianus-formlerne af betydelig ælde, saa synes til gengæld selve runeanvendelsen i de fleste tilfælde at være af temmelig ny dato. En meget stor del af de bevarede exempler er direkte overtaget fra en lille trykt Cyprianus, der udkom i 1761[1]. Hvor mystiske troldebogstaver runerne har været, ses bl. a. deraf, at denne lille bog, der aabenbart er tænkt som første del af et større værk, slutter med ordene: *fortsættelsen følger*; disse ord er runeskrevne — og gaar igen som virkelig trylleformel i andre Cyprianusbøger. Runerne er dog især brugt til at angive de hemmelighedsfulde tryllemidlers navne (saaledes er f. ex. skomagerlim og hestepis skrevet med runer) samt til mindre artige ord.

Andre kloge mænd har haft et visst selvstændigt kendskab til runerne. Det er bekendt, at Rasmus Rasks fader skrev sit navn Niels ⁝ Hans ⁝ Christian : sen Rasch ⁝ Brendkilde, 1789 med runer i sit exemplar af den gamle lægebog Henrik Smids Urtegaard[2].

Længere end hertil, omkring 1800, er der ikke grund til at følge runerne. Hvad der efter den tid er fremkommet, er mest indskrifter paa rejste sten, fra romantikkens tid og senere. De tælles i snesevis, i herregaardshaver, paa kirkegaarde og mindehøje. Indskrifterne er af forskellig art: oldforskeren Abrahamsons gravsten paa Assistens kirkegaard er ristet med runer, og Sanderumgaards haves runesten (som M. Winther hædrede med et par smukke digte[3]) rejste Johs. Bülow til minde om sig og sin hustru. ᚴᛚᚾᛘ · ᚦᚾᛘ · ᚾᛁ, læses der. Andre kan nævnes fra Nysø og Bækkeskov, og flere kommer til efterhaanden som disse mindesmærker bliver saa gamle at de gaar ad glemme, forsvinder, genfindes — og kommer i avisen.

[1] Syprianus P. P. P., paa nye oplagt efter Originalen, Malmøe 1771, prentet hos Henrik Smed. I virkeligheden er denne bog med det ærværdige udgivernavn trykt hos Morten Hallager, boende i Store Fiolstræde i No. 196. Den anonyme forfatter var prokurator Søren Rosenlund († 1775). [2] Nu paa Universitetsbibliotheket; jfr. Danske Studier 1922 s. 94 f. [3] Sanderumgaards Have. Digtninge, 1824 p. 87—92 og ‚Harpen' No. 31, 1823.

TILLÆG: VIRGULA EROTICA

Efter at læseren har gjort bekendtskab med mine bemærkninger til den Viborg tryllepind tror jeg strax at burde oplyse, at samme allerede nu ikke mere staar til troende. Sagen er i korthed følgende: Afhandlingen om vore yngste runeindskrifter havde længe ligget i korrektur, da dr. phil. Marius Kristensen uforvarende og forbavsende ved en gennemgang af den nylig afdøde Ida Falbe-Hansens papirer pludselig stødte paa et sværteaftryk af en lille pinds fire siders indskrifter. Dr. Marius Kristensen genkendte strax vor Virgula erotica, som alle havde troet tabt siden Worms dage! Der kan næppe være nogen tvivl om, at vi her har en kalkering af dette mindesmærkes original, som saa mange lærde har brudt deres hjerner med at tolke — vel at mærke i den Wormske gengivelse, som jeg ovenfor side 120 har paastaaet maatte være nøjagtig. Min tiltro til Worm som runetegner led unægtelig et svært knæk ved sammenligning mellem original og tegning. Tegn efter tegn kan genkendes, men Worm har netop selv begyndt det værk, som hans billedskærer bagefter fuldendte: temmelig tilfældige runelignende tegn har han læst som runer og gengivet som runer, selvfølgelig i et alfabet, der var det sædvanligt brugte paa hans tid, og senere har træskæreren pyntet extra paa dem. Originalens mange forvirrede tegn er utvivlsomt tænkt som runer, formodentlig af magisk art, men kun enkelte træffer formen nogenlunde rigtigt. Et saadant stykke er umuligt at datere og kan lige godt være fra middelalderen som fra Ole Worms egen tid. Til yderligere sammenligning hidsættes her en kalkering af det originale sværteaftryk (fig. 13). Et fotografi af selve runepinden var selvfølgelig at foretrække, men er for tiden umulig at fremskaffe.

Fig. 13.

Hvor er da pinden henne? Ogsaa dette spørgsmaal har dr. Marius Kristensen kunnet besvare. Sværteaftrykket, der nu opbevares i runearkivet paa Nationalmuseet, bærer hverken steds- eller tidsangivelse. Men i Ida Falbe-Hansens papirer fandtes et lille brev fra Wimmer sagen angaaende, aabenbart svar paa en forespørgsel:

København d. $^{20}/_{12}$ 95.

Kære Frøken Falbe-Hansen!

Med Tak for Laan tilbagesender jeg Dem hermed Afbildningen af „Runeindskriften“ i British Museum. At dette Stykke ikke er identisk

med Worms „Virgula erotica“ (Mon. Dan. p. 299), anser jeg for utvivlsomt; men paa den anden Side er det klart, at der findes en nøje Forbindelse mellem bægge. Hvorledes dette skal forklares, ser jeg mig dog ikke istand til i Øjeblikket at afgøre.

Deres hengivne

Ludw. Wimmer.

Den simpleste forklaring er unægtelig den, trods Wimmer, at antage, at sværteaftrykket er taget efter den virkelige virgula. Men hvordan den saa er kommet til England er et andet og ubesvaret spørgsmaal.

Ida Falbe-Hansen har uden tvivl selv set ligheden mellem stykket i Brit. Mus. og Viborg-pinden og foretaget kalkeringen. Af kvitteringer paa laante bøger, der fandtes iblandt hendes efterladte papirer, fremgaar det, at hun netop i 1895 foretog studier paa British Museum.

Anders Bæksted.

JEPPE AAKJÆR SOM LOKALHISTORISK SKRIBENT

AF

EILIF BØGEBJERG

Af Almenheden er Jeppe Aakjær først og fremmest kendt som den store Lyriker, hvis Digte fra Hjemegnen er kendt og skattet i vide Kredse, og mange har ogsaa læst og værdsætter hans Romaner, hvori han har givet saa veltalende Skildringer af sin Samtids Kultur- og Samfundsforhold. Men de færreste har et mere indgaaende Kendskab til hans Virksomhed som Lokalhistoriker, skønt han dog i en Generation har viet den mange af sine bedste Kræfter. En Betragtning af hans Arbejde paa dette Omraade vil sikkert være lønnende, da den vil belyse ham som Digterpersonlighed og vise, at han ved sin Syslen med Historien ofte blev inspireret til sin digteriske Virksomhed baade hvad Emner og Anlæggelse af Synspunkter angaar.

Kun faa har følt sig saa nøje knyttet til sin Fødeegn som A. Salling med sine store landskabelige og økonomiske Modsætninger var for ham Jyllands Kerne, hvor denne Landsdels landskabelige Særpræg naaede sin højeste Styrke. Derfor maatte ogsaa Menneskene her blive særprægede, Historiens Røst maatte lyde stærkere og kraftigere end andet Steds. Det er derfor karakteristisk, at det Billede, som han begynder at forme i sit store Digt „Jylland" af det Land, „hvor Stormene gaar, og Brændingen slaar paa Landet med djærveste Kno", efterhaanden omdannes, saa det lidt efter lidt antager Sallings Fysiognomi med „de bredeste Enge, jeg nogentid saa ..... de blankhornede Høvder med ravgullig Taa, der gaar rundt i de knortede Kjær." Ja til sidst indsnævrer han Billedet saa stærkt, saa han kun ser det Sted, som altid fik de ømmeste Strenge i hans Hjerte til at dirre: Det fattige Barndomshjem, hvor hans Forældre havde kæmpet en saa udholdende Kamp i „Armod og Gjæld". Og den Høj „der stiger

mørkt over Kornhavet op" hvad er det andet end Daugbjærg Daas, der løfter sin Kegle højt over de lave Omgivelser. Thi her maatte A. op, naar han for Alvor vilde i Kontakt med sin Hjemstavn. I dens umiddelbare Nærhed laa Mønsted Kalkgruber, hvis mærkelige Gange og Huler med alle de mystiske Hemmeligheder, de syntes at rumme, øvede en mærkelig Tiltrækning paa A. Baade paa fædrene og mødrene Side stammede han fra Daugbjærg, og det er med en vis Stolthed, naar han beretter: „Det er min Slægt, som har brudt den Kalk, bragt den op til Overfladen og kørt den videre ud over Landet, saa langt de usle Krikker kunde orke. Jeg faar være fornøjet med den Romantik og Poesi, der kan ligge heri, der er nemlig ingen anden."[1] Fra „dens mægtige Puld" kunde han næsten se „den halve Verden" ligge udspredt omkring sig, den store Alhede, som man neppe kunde se til Enden af. Herfra kunde han kaste sit Blik ud over Fjends Herred med dets vidtstrakte Heder og Karup Aa, der i „en sindig Spiral" snoede sig mod Havet. Og herfra kunde han tælle de mange hvide Kirketaarne omgivet af de smaa Landsbyer, som han alle kendte. Mod Nord vidste han, at Salling laa, i Henseende til Naturen en Modsætning til Fjends Herred. I Stedet for Heder og magre Jorder, rigt bølgende Kornmarker og store velbyggede Gaarde. Men herfra betragtede han ogsaa hele den store Verden. Her fandt han den rigtige Maalestok, hvormed han vurderede andre Landes Naturskønheder. I begejstrede Vendinger har han da ogsaa besunget dette Sted. „Hvor finder man et Udsigtspunkt, der i ædel Storhed kan maale sig med Daugbjærg Daas, og jeg, der har set Alverdens Domkirker, har ingen fundet, der i gribende Vælde kunde maale sig med dette Naturens Tempel, der i Mønsted skyder sig ind under den høje Bakke [Kalkgruberne] og der forgrener sig i talrige dybe Kover, saa ingen ægyptisk Kongegrav kan rumme mere Mystik. ..... Gjem du kun Rübesthal og den blaa Grotte, ja selv Vesuv, til du har været i Mønsted Kalkbrud; det er ihvertfald den naturlige Vej, at du først gaar til vor hjemlige Skjønhed og faar dit Sind aabnet for Herligheden paa Hjemmets Grund, saa faar du et naturligt Maal, selv om det kun er en Tommestok, for de fjærne Landes Vidundere."[2] Daugbjærg Daas var for A. Verdens Navle, men

Følgende Forkortelser paa Titlerne til Aakjærs Bøger er anvendt:
Af min Hjemstavns Saga (1919) = A. H. S. Langs Karupaaens Bred (1929) = L. K. B. Konge, Adel og andre Sallingboer (1930) = K. A. S. Gammel Brug og gammel Brøde (1931) = G. B. B. Muld og Mænd (1932) = M. M.

[1] Fra min Bitte Tid (1928) S. 102. [2] L. K. B. S. 58.

ogsaa Midtpunktet i hans eget lille Rige. I denne Egn havde hans Forfædre boet i Aarhundreder, han følte sig som autokton, som vokset op af dens Muld, og han vedblev at elske og lovprise den, til Pennen faldt ham ud af Haanden.

Allerede som halvvoksen Knægt fik A. da et stærkt og levende Indtryk af de mange hemmelighedsfulde Begivenheder, som knyttede sig til denne hans Fædreneegn. Han mener selv, at det var Bondeblodet i ham, der fremkaldte denne Interesse, formodentlig ogsaa den opvakte Knøs letvakte Fantasi, der vaktes ved de gamle Sagn og Eventyr, der verserede på Egnen, og da Evald Tang Kristensen i 1883 udsendte sin Opfordring til at indsamle disse Ting til Brug for „Skattegraveren", sad A. heller ikke denne Opfordring overhørig. Trods Forældrenes Hovedrysten fartede han rundt til alle gamle Aftægtsfolk i Miles Omkreds og nedskrev ved et søvnigt Tællelys deres Viden om Nisser og Trolde, hvorefter det i en meget ufuldkommen Form tilsendtes Tang Kristensen. Selv tillægger han denne sin Virksomhed stor Betydning, den udvidede hans aandelige Horisont og skærpede hans Øren for den folkelige Fortællekunst, som han saa mesterligt har gengivet i sin Eventyrsamling „Po fir glowend Pæl."

Da A. kom til København og havde faaet Studentereksamen, fik Interessen for historisk Forskervirksomhed forøget Liv hos ham. Det var oprindeligt hans Mening at læse til cand. mag. med Historie som Hovedfag, indtil trange økonomiske Kaar og hans begyndende digteriske Virksomhed satte en Stopper for denne Tanke. Han fulgte dog en Del Forelæsninger hos Edv. Holm og Erslev, af hvilke navnlig den sidste fik stor Betydning for ham. Han gjorde nemlig Bekendtskab med dennes kildekritiske Metode og traf sammen med Historikere, som netop var ved at uddanne sig til deres Gerning, i hvilken denne Metode skulde blive deres bedste Vaaben. Selv lærte han ogsaa at haandtere dette; han havde nu fundet det Værksted, hvori han kunde adskille Kernerne og Avnerne og gennem Overleveringens Vildnis finde ind til Virkelighedens banede Vej.

Sansen for Udforskningen af Hjemegnens Historie vaagnede i Slutningen af forrige og i Begyndelsen af dette Aarhundrede, og rundt om i Landet oprettedes der „Historiske Samfund". Salling fik ogsaa sit, hvad der er saa meget mere forstaaeligt, som man jo her har let og hurtig Adgang til Landsarkivet i Viborg, det Sted, hvor lokalhistoriske Studier maa have sit naturlige Udgangspunkt. Da A. i

1907 havde taget Bopæl paa „Jenle", kom han hurtigt ind i dette Arbejde, og fra 1911 var han Redaktør for det Aarsskrift, som „Historisk Samfund for Skive og Omegn" udgav: Skivebogen. Hans Virksomhed her blev af overordentlig stor Betydning, idet det i Virkeligheden var ham, der bar dette Tidsskrift gennem de 16 Aar, han var Leder af det, saa at det lykkedes ham at gøre det til et af de bedste i sin Art i Landet[1]. Ikke mindre end 78 større og mindre Afhandlinger er udgaaet fra hans Haand til dette Skrift, foruden at han i andre Tidsskrifter har publiceret værdifulde Ting, og enhver, der har givet sig af med Arkivstudier, ved, hvilket Arbejde der ligger bagved. Allerede her faar man et Indtryk af, hvilken glødende Interesse A. har næret for dette Arbejde, og han trættedes da heller aldrig heraf, men vedblev lige til det sidste at foretage Studier baade i Landsarkivet i Viborg og i Rigsarkivet.

A. opfattede selv sin Virksomhed som et Kald, det for ham som Digter baade var en Pligt og en Nødvendighed at udøve, men ogsaa alle andre kan efter hans Mening øse Livserfaring heraf. I sit smukke Digt „Som dybest Brønd gir altid klarest Vand" eller „Historiens Sang" udtrykker han klart dette sit Standpunkt. Det gælder om at værne om Minderne fra Fortiden, da det styrkede „Slægtens Marv", viste den dens Forudsætninger og forklarede, i hvilken Retning dens Udvikling skulde gaa. Vilde man forstaa sin Samtids Trængsler og Besværligheder, maatte man først og fremmest kende Fortidens. Denne Syslen med de gamle Tiders Begivenheder skulde vise os Udviklingens Gang i stort og smaat fra mørke og trange Kaar op mod bedre og mere oplyste Tider. „Saadan skal Historien gi os Perspektiv; vi er selv en Station paa Vej mod den gaadefyldte Fremtid" siger han et Sted i en af sine Afhandlinger[2]. Med andre Ord. For at kunne skrive om sit Samfunds mange forskellige Problemer, saadan som A. særlig har gjort det i sine Romaner, maatte han først sætte sig ind i Fortidens. Forudsætninger for hans Romandigtning maa derfor — som allerede tidligere antydet — søges i hans lokalhistoriske Virksomhed.

At han selv har været klar over denne Sagernes Sammenhæng, fremgaar tydeligt af Udtalelser i hans Livserindringer. Han skriver her efter at have omtalt sin mislykkede Plan med at blive Faghistoriker. „Selv i min Digtning vil det være klogt under alle de mere eller

[1] Nekrolog af Niels P. Bjerregaard i „Skivebogen" 1930 S. 37. [2] L. K. B. S. 31.

mindre fantasifulde Lag at søge Kulturhistorikeren. Mine Romaner og Noveller, ja mange af mine Digte med, er uangribelige historiske Dokumenter fra min egen Tid. Jeg har sjælden spundet noget ud af Luften. Det er Historikeren i mig, der har Digteren ved Haanden, ikke omvendt"[1]. Dette er sikkert rigtigt, dog utvivlsomt med den Modifikation, at Dokumentationen i hans Romaner er lagt til Rette, saa der fremkommer en bevidst Tendens, og Udtalelsen er interessant, fordi den forklarer Grunden til, at A. tilbragte saa megen Tid med Arkivforskning. Han fik nemlig herfra utallige Impulser og Idéer, som satte sig Frugt i hans Digtning, idet hans dybe Kendskab til den jyske Almue yderligere uddybedes ved Arkivstudier. En Undersøgelse af hans lokalhistoriske Produktion vil da formentlig være lønnende, da det herigennem er muligt atter at kaste Lys over visse Sider af hans Digtning.

Som allerede tidligere anført mødte A. selv med gode Forudsætninger i formel Henseende. Han forstod at udøve den nødvendige Kritik overfor sine Kilder. Vilde man vide nøjagtig Besked, skulde man ikke først gaa til Traditionen og de gamle Fortællinger, hævdede han, da de gerne i Tidens Løb var blevet stærkt omdannede. Den rigtige Vej maatte være først at søge til Arkiverne for her at finde den samtidige og i Reglen rigtige Omtale af Begivenhederne; efter denne primære Kilde kunde man saa maaske søge efter, hvad andre i den følgende Tid havde fortalt i Bøger eller andet Steds, og først derefter burde man drage Viden af den mundtlige Fortælling i Samtiden, for at se hvilke Bidrag den kunde give til Forstaaelse. A. krævede først og fremmest videnskabelig Redelighed, og han nærede stærk Modvilje overfor dem, der under Skin af Virkelighed gav en dramatisk og fængslende Fremstilling af en Fortidsbegivenhed, naar de ikke tog Hensyn til Sandheden. Noget saadant var for A. ganske værdiløst; det var kun „Film", hvor meget Vedkommende saa end prætenderede historisk Sandhed eller hævdede, at Traditionen fortalte saaledes[2]. I Reglen var han altid forsigtig med at drage sine Slutninger, naar han skal samle de forskellige Kendsgerninger, som Kilderne indeholder, udviser han megen Forsigtighed, og selv om hans Fremstilling absolut ikke mangler Fantasi, forsøger han dog aldrig paa at lave om paa de nøgne Fakta eller lade sig lokke ud i luftige Fantasier. A. besad, kan man næsten sige, Styrke nok til at holde op, naar Kilderne tav.

[1] Før det dages S. 196. [2] A. H. S. S. 97 (Anm.).

„Efter min Sædvane ved historiske Undersøgelser lader jeg hellere staa et Hul, end jeg fylder det med Gjætninger, der som oftest kun er Vind, hvor de ikke er bedrageriske Lygtemænd"[1]. Hans Realitetssans frelser ham som oftest fra de gabende Afgrunde. I denne Forbindelse kan det nævnes, at A. engang rettede et i Realiteten skarpt Angreb paa en af vore mest fremtrædende Arkæologer, fordi denne ikke i en af sine Afhandlinger havde anført, at en ny Tydning af et videnskabeligt Problem oprindeligt var fremført af en almindelig Træhandler i Salling, men nærmest havde givet det Udseende af selv at have udfundet Løsningen og dermed pyntet sig med stjaalne Laurbær[2].

Men selv om A. stillede Sandhedskravet op som et kategorisk Imperativ, vil det dog ikke sige, at hans Fremstilling derved bliver tør og kedelig. Det var i dobbelt Forstand uopdyrket Jord, som A. skulde til at bearbejde. Det var noget af et Pionerarbejde, han begyndte. Ingen havde før ham givet noget tilsvarende, og den Læsekreds, han henvendte sig til, var endnu ikke vænnet til den Art af Læsning. Han mente derfor at maatte afpasse Afhandlingernes Form, deres Stil og Sprog herefter. A. stillede den Fordring, at den almindelige Lægmands Interesse allerede ved første Øjekast skulde vækkes for Aarsskriftets Indhold. Som et Middel hertil anvendte han selv iøjnefaldende Overskrifter: En Skarns Præst — Den hængte Tyv — En adelig Bandit — En Herremand, der spytter — To grusselige Gjærninger o. s. v., men ogsaa selve Formen er præget heraf[3]. Aakjærs Fortællemaade er meget letfattelig; den skrider jævnt fremad og er i Besiddelse af en vis Bredde, der maaske kan virke noget trættende paa den mere øvede Læser. I en Artikel, der handler om Kongernes Besøg i Salling gennem Tiderne, fortælles det, at Kristian 3. gav en af sine tro Adelsmænd, Iver Juel Lov til at nedbryde en Kirke. Da Traditionen imidlertid beskylder Knud Gyldenstjerne herfor, beviser A. den rette Sammenhæng for at korrigere Overleveringen. Først herefter gaar han videre med sit egentlige Emne[4]. Læseren faar derved Tid til at besinde sig og til at opfatte Indtrykkene. Undertiden søger han at livliggøre Fremstillingen ved reflekterende Indskud og Overgangsled, som oftest farvet af en let Ironi og jysk Humor, som fx.: „Se, se! Saa den gode Lensmand brugte Skive „Kirkehimmel" til Korn-

[1] A. H. S. S. 432. [2] M. M. S. 152. [3] Se herom A. H. S. S. 149 og 511, K. A. S. S. 40 og 90, G. B. B. S. 95. [4] K. A. S. S. 8.

magasin"[1]. Eller et andet Sted, hvor han omtaler et Paabud af Kristian 2. til sin Lensmand om at holde Skivehus i forsvarlig Stand. „Stakkels Christian fik andet at gøre i sit bevægede Liv end aflægge Visit paa Skivehus. Han fik langt mere Ærinde i Stockholm, langt mere end godt var!"[2]. Da han træffer Udtrykket Selvejergaardmand morer han sig kosteligt herover: „En gjæv Titel i de Tider!"[3] Da han paa en Fortegnelse over Inventariet i Skivehus Køkken finder, at man har anbragt Skarpretterblokken i Køkkenet, føler han det tragikomiske heri: „Praktiske Folk. Skarpretter-Blokken inde i Køkkenet! Har naturligvis brugt den under Svineslagtning eller til at henrette Kokkyllinger paa, naar den ikke var anderswo engagirt"[4]. Nu og da anbringer han ogsaa et Dialektord i sine Sætninger. Munken i Grinderslev Kloster sidder og afskriver middelalderlige Skrifter for at forkorte Klostrets *Ødlethed* — Menneskene kommer ikke i Strid, men i *Krammelurris*, ligesom de heller ikke har Smaakævl med hinanden, men *Morkerier*[5]. Disse Udtryk forekommer dog hverken søgte eller unaturlige, men passer godt ind i de ravjyske Omgivelser og forøger i det hele taget den særlige ravjyske Tone, som hviler over A.s Produktion. Alle disse Ting har det samme Formaal: At gøre Læseren fortrolig med Stoffet, og hans Fortællemaade forekommer da sikkert ogsaa alle tiltalende ved sit lette og livlige Sving og ved sin Overensstemmelse med Indholdet.

Allerede det store Antal af Afhandlinger, som A. lod løbe af Stabelen, viser Omfanget af den Viden, som han besad om sin Hjemstavn. Og det er da ogsaa de forskelligste Emner, han har behandlet. Sammenlagt giver de os intet mindre end Størstedelen af Sallings Historie fra Reformationen og op til vor Tid. Saaledes hører vi om Skive, den lille fattige og fortrykte By, hvis hele Habengut i det 18. Aarhundrede kan vurderes til 14,000 Rdl., fordi den Gang paa Gang hærgedes af frygtelige Ildebrande. En Type paa mange af vore Købstæder paa denne Tid, hvis Fattigdom raaber til Himlen. Her er vi maaske ved den mest værdifulde Side af A.s Produktion. Hans Afhandlinger fortæller ikke blot om Tilstandene i den enkelte Egn eller By, men de har oftere et videre Perspektiv, idet de viser os netop det typiske ved Tilstandene, som de dengang var mange Steder i Landet. Overfor mange af vore Lokalhistorikere hører man ofte fremsat den

[1] A. H. S. S. 272. [2] L. K. B. S. 74. [3] A. H. S. S. 454 (Anm.). [4] A. H. S. S. 266 (Anm.). [5] Se Eks. G. B. B. S. 196 og 220, M. H. S. S. 444.

Anke, at mange af deres Afhandlinger kun er Snurrepiberier, som ikke giver noget Indblik i, hvordan Landets Tilstand i Virkeligheden var; de har ingen almen Gyldighed. Denne Anke savner sikkert ikke Berettigelse. Selv A. kan ikke melde Hus forbi i den Henseende. Men i de bedste af sine Ting naar han dog videre. Med et sikkert historisk Instinkt slog han ofte ned paa det, der var karakteristisk for Tiden og forstod at indpasse det enkelte Tilfælde i den store Helhed. Da han beretter om Skoleforholdene i Salling, giver han saaledes først et Overblik over Undervisningsforholdene i Almindelighed, og paa denne Baggrund stiller han da sin Fremstilling[1]. Ligesaa værdifuld er hans Behandling af Landboforholdene i Salling i Slutningen af det 18. Aarhundrede. Vi ser heraf, hvilke Vanskeligheder Gennemførelsen af Landboreformerne stødte paa foraarsaget af Bøndernes nedarvede Modvilje mod alt nyt og lægger Mærke til Herremændenes Anstrengelser for at faa saa store Fordele som muligt ud af Reformerne[2].

I øvrigt synes hans Interesse i ikke ringe Grad at samle sig om det 17. og delvis det 18. Aarhundrede. Det var jo de store Kriges Tid, da Fjenderne hærgende drog gennem Landet, men ogsaa den Tid, da Retssikkerheden var ringe, og Lovens Arm kun kort. Udaadsmænd havde rigelig Lejlighed til at øve deres onde Gerninger i de uvejsomme og ugæstfri Egne. Vilkaarligheden var stor, og de rige og mægtige kunde ustraffet tillade sig Ting overfor de fattige, som under mere civiliserede Tilstande vilde have været ugørligt. Mange Spor heraf har nedfældet sig i Retsprotokollerne, og A. var utrættelig i at fremdrage Eksempler herpaa. Det var det dramatiske Forløb af Begivenhedernes Gang, som her tiltrak ham, og her er vi atter ved et betydningsfuldt Punkt i A.s lokalhistoriske Produktion.

I det førnævnte Digt „Historiens Sang" synger A.: „Hvert skimlet Skrift, hver skjoldet Alterbog har gjemt et Gran af Slægtens Ve og Vaade". Netop de to sidste Udtryk er det værd at fæstne sig ved. Stort set er A.s Historieskrivning en Skildring af Slægternes Trængsler gennem Tiderne, og til syvende og sidst var det vel det, der drog ham mod Udforskningen af Fortiden, at han her fandt et Virkefelt for sit digteriske Talent. Han søger derfor ogsaa ofte til Arkivernes Justitsprotokoller, fordi Stoffet: Processer, Mord og Overfald i sig selv havde en dramatisk Spænding, som gjorde det lige spændende

[1] M. H. S. S. 181 ff., K. A. S. 184 ff. [2] M. M. S. 18, M. H. S. S. 363 ff.

for Forfatteren og hans Læsere. Ogsaa paa andre Maader møder vi Eksempler paa, at A. var „Hælvten Skjald og Hælvten Bogorm". I de Romaner, som han skrev, optræder han nu og da som bekendt som Agitatoren, der taler Tyendets og den fattiges Sag overfor de rige Gaardmænds og Autoriteternes Undertrykkelse. Noget af den samme Tendens mærkes ogsaa i Afhandlingerne. Flere Steder fremdrager han saaledes Beretninger om, hvorledes brutale Herremænd søger at tiltvinge sig Fordele hos deres Bønder uden at agte paa Lov og Ret, og han glæder sig over, naar Bonden uforfærdet værger om sine Rettigheder[1] „og ligesom en Kat ved at rejse Børsterne undertiden faar selv en bidsk Køter til at gaa i en Bue uden om"[2], enten man saa samlede sig i en Flok for at værge sig mod Fjendernes Udplyndringer i Svenskekrigenes Tid, eller der sættes en passiv Modstand imod Regeringens Paabud om at overtage de store Vejanlæg, som iværksættes i det 18. Aarhundrede[3]. „Nutidsbonden og forhaabentlig ogsaa andre Stænder vil glæde sig ved hin Gnist under Asken, der har bevaret Slægtsblodet ukølet gennem Aarhundreder"[4]. Maaske har Kendskabet til denne Selvstændighedstrang hos hans nærmeste Landsmænd givet ham Troen i Hænde paa, at ogsaa Nutidens uheldige sociale Tilstande vilde kunne ændres, hvis den Gnist, som han omtaler, vilde slaa ud i lys Lue.

En af Aarsagerne til, at Aakjær saa vedholdende blev ved at beskæftige sig med Arkivstudier, var sikkert, at han var i Stand til at føle den særegne og umiddelbare Glæde over endelig at naa det attraaede Resultat efter lange og trælsomme Undersøgelser, en Tilstand, der af Tanken føles som at være kommet til en Oase efter en lang Ørkenvandring. Dette giver igen Mod og Stimulans til en ny Vandring. A. fortæller saaledes, hvordan han engang søgte at faa Rede paa den historiske Sammenhæng med den Taterkvinde, som bl. a. Blicher har skildret i sin Novelle: „Fjorten Dage i Jylland" under Navnet „Lange Margrethe". De fleste hældede til den Anskuelse, at hun var en Sagnfigur, men A. foretog alligevel en Undersøgelse af Viborg Tugthus Arkiv, der laa i det daværende Christianshavns Kvindefængsel, og han „husker endnu, hvor mit Hjerte bankede af Forskerglæde den Dag, da jeg paa dette tungsindige Sted ved det sparsomme Dagslys, der pinte sig gennem Cellens Jærnvindue,

[1] M. H. S. S. 63 ff. [2] M. H. S. S. 258. [3] M. H. S. S. 363. [4] M. H. S. S. 314.

stavede mig til Navnet Lange Margrethe i en af de tilstøvede og skidne Dokumentpakker"[1].

Denne nøje Samfølelse med Stoffet bevirker tillige, at han med Liv og Sjæl gik op i sin Skildring og levede sig ind i den Tid, han skrev om. De gulnede Arkivalier fik Liv og Aande og talte til ham om de Begivenheder, som de berettede om. Personer og Situationer steg frem for hans indre Blik, og i saadanne Tilfælde kunde hans Fremstilling faa Flugt og Fart, Udtryksmaaden antage en plastisk Karakter i Stedet for den noget trættende Bredde, som hans Stil ofte henfalder til. Som Eksempler herpaa kan anføres følgende fra en Afhandling om Skives Ildebrande.

„Men pludselig begynder „den røde Kok" et eller andet Sted i Byen at baske med Vingerne; der gaar et Stød af Rædsel igjennem Sindene; Ilden hvister sin røde Luer mod Skyerne. Gaard fortæres efter Gaard; de halvvoksne Storkeunger svides i Rederne, mens de gamle Storke paa dumrende Vinger haster ud af Røghavet. Og Folk kommer ud af de sure Kjælderhalse og staar i Tøfler og Skjødeskind og raaber forvirrede Ord til hinanden. Og Garverne faar svedet sit Læder, og „Grydemanden" i Sønderbyen faar Potterne brændt i Utide. Og hele Byen skriger — saa det høres op i Kancelliet, og dette Skrig fra Mennesker i yderste Vaande høres svagt endnu, naar vi vender de gamle Dokumenter"[2].

Naar selve Skildringen af Begivenhederne kunde gøre et saa stærkt Indtryk paa ham, hvorledes maatte da ikke Skuepladsen for disse virke. Særlig om Maaneaftnerne, naar Taagen fyldte hele Landskabet med sin koglende Mystik, svang hans Fantasi sig paa brede Vinger og fløj tilbage til de fjerne Sekler. Borgen rejste sig igen paa sin Tomt, og Fortidens Skikkelser gik atter frem til Kamp. „Da kunde man godt tænke sig Drageskibet komme op gennem den snævre Vig og lægge til ved en plump Kampestensborg, der vogtedes af sidskjæggede Mænd i Dyrehuder, da kunde man godt drømme sig til de svage Omrids af et Gudehov, hvor Hesten eller maaske Trællen slagtedes til Blodoffer, mens Skyggehænder øste af Helligkildens Vand til Lindring for den Sot, der nagede dem"[3]. Naar alt kommer til alt, stak der vist en hel Del af en Romantiker i A.

[1] L. K. B. S. 218. [2] A. H. S. S. 331. [3] A. H. S. S. 441.

Allermest mødes dog de to Sider af hans Personlighed: Digteren og Forskeren i hans Persontegning. Ganske vist henter han sine Skikkelser fra Kilderne, men i Skildringen ad dem mærker man tydeligt Digteren. Personerne er fremstillet i grove, men anskuelige Træk; de er sete, og de træder saa at sige lyslevende frem for Læserens Øje næsten rubriceret i Typer. Vi ser den brutale, procesgale Herremand, der ligger i Kiv med Alverden, og hans Modsætning, den fattige Degn, maaske den ulyksaligste af Datidens Mennesker, der sad paa en ren Sulteløn og derfor udsendte de ynkeligste Jammerraab om Hjælp til sine overordnede. Vi følges med den skikkelige Præst i Vroue, da han en solvarm Sommerdag „pamper" ud i Marken til sine Tjenestefolk med Mad, men paa Vejen har et Sammenstød med et af sine hidsige, selvfølende Sognebørn, der resulterer i, at Præsten faar sig en ordentlig „Lining". Og et ligesaa klart Billede faar vi af hans ikke helt velforvarede Kollega i Dalsgaard, der banker to af sine Koner ihjel og slog enhver, der kom med Bebrejdelser imod ham[1]. Selv den ringeste Biperson faar sin tildelte Plads i hans Fremstilling, ingen undgaar hans Opmærksomhed. Da han i et af Regnskaberne fra det 17. Aarh. læser om en Udbetaling til Mestermanden for Henrettelse af en Tyv, ser han ligesom de dunkle Konturer af „en Menneskeskæbne og dens Udslettelse". I 1722 ansættes Tordenskjolds trofaste Kammertjener, Chr. Nielsen Kold, i hvis Arme Søhelten udaandede, i en fattig Stilling som Herredsfoged i Fjends Herred. Et Eksempel paa Skæbnens Forunderlighed, tænker A. „Tordenskjold og Fjends Herred — forunderligere Rim er der aldrig set!" A. lever og aander med sine Personer, han river Læseren med sig, saa denne ogsaa bliver fortrolig med dem.

Men netop denne dybe Interesse for de ejendommelige Personligheder, som han mødte paa sine Undersøgelsers Veje, kunde føre endog en saa øvet Forsker som A. paa Afveje nu og da. I en Afhandling om de tyske Kolonisters Anbringelse paa Alheden og Vanskelighederne herved bruger han som Kilde nogle Breve fra en Amtmand Trappaud, der sad i Ledelsen for Foretagendet[2]. Manden var imidlertid en Koleriker, i højeste Grad uligevægtig og savnede Forhandlingstalent og Evne til at omgaas andre. Ved at bruge disse Breve som Hovedkilde har A. faaet en livlig og fængslende Afhandling, men Betragtningen

[1] Vedr. omstaaende Eks. se A. H. S. S. 146, 149 ff., 270 og 395. [2] A. H. S. S. 668 ff.

er i høj Grad ensidig, og Skildringen ganske skæv, da vi kun hører den ene Parts Beretning. A. lader kun sit Søgelys falde paa den ene Side af Sagen, mens de andre ligger i Mørke. Men Interessen for Personligheden river ham med sig og lader ham glemme Hensynet til Sandhedskravet. Helhedsvirkningen er derved forfejlet. I det hele taget kan man vist indvende overfor A.s Brug af sit Materiale, at han er tilbøjelig til at hæfte sig ved enkelte Sider af en Person eller en Sag; det er, som om han allerede paa Forhaand har sin Dom færdig og gerne vil have Kilderne til at passe hertil. Selvom han ikke gør Vold paa sit Materiale og ikke lægger andet ind i Kilderne, end der virkelig staar, kunde man dog godt ved visse Lejligheder have ønsket, at han havde udtømt Kilderne noget mere.

Disse Mangler hører dog til Undtagelserne, i Regelen er A. korrekt og sober i sin Behandling af Kildematerialet.

Som det forhaabentlig vil kunne ses af det foregaaende, gaar der stærke Traade mellem A.s digteriske og hans lokalhistoriske Produktion. Vi møder saaledes begge Steder hans store Glæde og Interesse for Fortidens Kultur, ligesom hans livlige Fortællemaade præget af Dialektord og Vendinger er den samme. Hvad Emnevalget angaar søger A. begge Steder at fremdrage visse uheldige Sider ved Samfundsforholdene og paapege de sociale Modsætningers Betydning gennem Tiden. Hans Evne til at tegne Mennesker med deres Særpræg og Ejendommeligheder kommer ham i høj Grad til Gode som Lokalhistoriker; men ejendommeligt er det at lægge Mærke til, at A. — ganske ubevidst — kommer til at give Udtryk for en ret ejendommelig stærk romantisk Følelse, en Glæde ved i Fantasien at vandre tilbage til Fortiden og fremstille sig Ting og Personer, som de dengang saa ud. A. vilde selv have protesteret mod en saadan Opfattelse, men i Virkeligheden er han ligesaa glad ved at skildre os fx. det 17. og 18. Aarh.s Begivenheder, som Ingemann var ved at skildre Valdemarstidens. Forskellen er naturligvis, at A. vil vise, hvor langt Kulturen er gaaet frem siden da, mens Ingemann mener, at den er gaaet den modsatte Vej. Ydermere kan det nævnes, at A. har taget enkelte Personer, som han har truffet paa ved sine Forskninger, og overført dem til sine Romaner, fx. Lærer Sørensen i „Vredens Børn". Hans historiske Roman „Jens Langkniv" hviler paa hans Studier over 30-Aars Krigens Virkninger i hans Hjemegn, og man mærker tydeligt i Skildringen, hvor han glæder sig ved at lade sin Helt bekæmpe de raa Lands-

knægte i nogle Slagsmaalsscener, der er sat op med en Bravour, der ellers er sjælden i hans Produktion[1].

Selv om der er et og andet at kritisere i hans lokalhistoriske Virksomhed, maa man dog godkende en Udtalelse i en Mindeartikel om ham, at kun faa, maaske intet historisk Samfund har haft en Hjemstavnsforsker, der kunde staa Maal med A.[2] Paa ham passer i mindre Format Chr. Richardts Digt: „Venner, se paa Danmarks Kort". A. havde engang for alle set ud over sit Hjemland oppe fra Daugbjærg Daas, og siden da havde hver lille Plet faaet sin særegne Stemme, der talte sit sødt klingende Sprog i hans Øre, og gennem ham taler den ogsaa til os og fortæller os baade om Digteren selv og om hans Hjemstavns Saga.

[1] Det var en Indberetning til Regeringen vedr. Tilstandene i Salling efter Kejserkrigen (1625—29), der gav J. A. Idéen til „Jens Langkniv". Se A. H. S. S. 479. [2] Se ovenn. Nekrolog.

FRA SPROG OG LITTERATUR

BØR VI GÅ OVER TIL ET NYT INTERPUNKTIONSSYSTEM?

Den svenske sprogforsker Hjalmar Lindroth i Göteborg er kendt for den ildhu og energi hvormed han forfølger de opgaver han har sat sig for at løse; én af disse opgaver er en ændring af interpunktionen i sprog som svensk og dansk. En så vældig energiudfoldelse fra en fremragende sprogmands side, rettet mod en for den almindelige bevidsthed så underordnet ting som tegnsætning, har naturligvis her og der fremkaldt en stille hovedrysten og spørgsmålet om ikke de mange kræfter kunde have været anvendt i et større formåls tjeneste. Dette rører ikke professor Lindroth en tomme. Han har gang på gang mødt denne lunkenhed hos fagfæller, men han undskylder den: de véd ikke hvilket opbud af kræfter der skal til for at vinde gehør for ortografiske spørgsmål, og har ikke med deres pande sonderet tykkelsen af den mur der omgiver den én gang tilegnede ortografi.

Tingen er vel ringe, men derfor kan opgaven dog være stor og vanskelig. Vanskelighederne er næsten udelukkende af rent praktisk art og nogenlunde de samme som møder os ved retskrivningsændringer. Storheden i opgaven er den særlige udformning som Hjalmar Lindroth har givet den. Der skal iværksættes en undersøgelse af alle sprog for at få konstateret om det er muligt at lægge det samme princip til grund for deres interpunktion, og denne undersøgelse skal gå hånd i hånd med en syntaktisk undersøgelse af sprogene med henblik på talepausernes rolle ved afgrænsningen af de syntaktiske enheder. På den fjerde internationale lingvistkongres i Kbh. 1936 fik Lindroth udvirket at der nedsattes en særlig komité til at tage sig af denne sag, og denne komité har nu fremlagt et foreløbigt resultat af sit arbejde i et værk: *Dokumente zur Interpunktion europäischer Sprachen* (Göteborg 1939), der er udsendt til de lingvister der havde meldt sig som deltagere i den på grund af krigen aflyste femte internationale lingvistkongres i Bryssel (august 1939).

Her er fra 14 europæiske sprog fremlagt tekster i tre forskellige affattelser med hensyn til interpunktion: med interpunktion efter det i vedkommende sprog gængse (autoriserede) system, med interpunktion efter pausesystemet, og endelig med den i tekststykket af dettes forfatter anvendte interpunktion, og sammenligningen mellem de tre affattelser er gjort lettere ved at de er trykt ved siden af hinanden på sammenfoldelige sider.

Her foreligger et godt materiale til bedømmelse af spørgsmålet, selv

om teksterne for hvert enkelt sprog er temmelig kortfattede og må suppleres når spørgsmålet skal tages op til praktisk behandling indenfor vedkommende sprog. Så meget kan dog allerede siges: alt tyder på at en interpunktion der grunder sig på de pauser der forekommer i talen, ikke blot er naturlig, men også mest praktisk for de undersøgte sprog. Et sådant interpunktionssystem bruges allerede, helt eller tilnærmelsesvis, i en del sprog, bl. a. engelsk, fransk, og norsk, og også i sprog som dansk og svensk er der enkelte skribenter som anvender det.

I Danmark har der flere gange været slået til lyd for et sådant interpunktionssystem; her skal kun nævnes to sprogmænd. I Dansk Retskrivningsforenings Smaaskrifter. I. (1920) er udgivet et lille arbejde: *Vor tegnsætning*, som der er grund til at henlede opmærksomheden på, fordi det skyldes en af den yngre generations mest lovende danske lingvister, den tidligt afdøde magister Holger Sandvad. I en kronik i Politiken 1932 (optrykt i Tanker og studier. 275): *Lidt om kommaer*, har Otto Jespersen taget spørgsmålet op. Begges mål er det samme: indførelsen af tegnsætning efter pausesystemet, men medens Sandvad især argumenterer ved at fremhæve fordelene ved det nye system, fæster Jespersen sig særlig ved de skavanker der klæber ved „grammatisk" kommasætning, og giver en mængde eksempler (fra navngivne forfattere) på fejlagtige „grammatiske" kommaer der skyldes urigtig analyse, bl. a. det såkaldte „idiotkomma". —

Det spørgsmål som altså nu igen er sat på dagsordenen, er da dette: bør vi forlade vort nuværende system, hvor tegnene sættes i overensstemmelse med en grammatisk analyse, og gå over til det „nye" system, med tegn som pausesignaler? Ulemperne ved det første system er iøjnefaldende og behøver ikke nærmere udredning; det er tilstrækkeligt at minde om, at efterat vi i skolen møjsommeligt havde lært at analysere og sætte kommaer derefter, blev vi, når vi skulde læse op, indstændigt advarede mod de fælder der netop derved var stillet op.

Det nye system synes derimod let: komma ved pause, det er jo som fod i hose. En nærmere undersøgelse vil imidlertid hurtig vise at sagen ikke er så ligetil.

Hvad man skal forstå ved en pause, og hvilken længde et ophold i talen skal have for at blive pauser af den art der betegnes ved interpunktionen, er vel de første spørgsmål der rejser sig. Da alt her er relativt, kan der næppe gives absolutte bestemmelser, og eksperimentalfonetiske målinger vil næppe give udbytte. Faktum er, at der er noget i talen som bevirker et indtryk af ophold eller pause, men dette behøver ikke at være en rent tidsmæssig standsning. Sandvad har bemærket dette; han bruger for nemheds skyld ordet pause, men forstår derved et „for øret mærkbart skel mellem sætninger, sætningsdele osv." Det er her særlig variationer i tonehøjden som spiller en rolle. De er ofte forbundet med en pause, men de kan også erstatte den. En anden vigtig faktor er enhedsintonationerne: led, og særlig sætninger, har i regelen karakteristiske tryk- og tonemæssige intonationer der giver enhederne en afrunding, især ved at tydeliggøre deres afslutning. Med et fra moderne fonologi lånt udtryk kan man sige at talen rummer forskellige „grænsesignaler" for de led den er opbygget af, og det må så være interpunktionens opgave at betegne disse. Disse signaler kan være af for-

skellig art, også andet end pauser, hvorfor „pausekommatering" ikke bliver noget dækkende udtryk for den interpunktion der grunder sig herpå. Vi er her ved et sprogligt interessant punkt der viser nødvendigheden af — som Lindroth har gjort — at koble undersøgelsen af interpunktionsgrundlaget sammen med syntaktiske undersøgelser.

Som arbejdshypotese må man gå ud fra at talen falder i en række syntaktiske enheder der kan erkendes som enheder, ikke blot ved deres indre sammenhæng (som elementer i en betydningsenhed, ved deres syntaktiske afhængighed af hinanden, morfologisk overensstemmelse, og lign.), men også ved noget akustisk. Studiet af de syntaktiske enheders lydlige helhedspræg er endnu temmelig uopdyrket, det vilde være glædeligt om den nævnte komité kunde fremkalde undersøgelser indenfor dette felt.

Men, for at vende tilbage til pauserne, er disse af forskellig art og funktion. Hvilke skal betegnes, hvilke ikke?

Der er i hvert fald to væsensforskellige slags pauser: pauser der gøres af hensyn til forståelsen, grænsesignaler, og pauser der skyldes noget ikkesprogligt: vejrtrækning, eftertanke, m. m.

Den første slags pauser hører til den almindelige talenorm og er af fonologisk betydning, har altså en funktion. Det har den anden slags ikke. Vejrtrækningspauserne falder vel i reglen på bestemte steder, som ved god og naturlig oplæsning, men de kan falde overalt, endog inde i et ord, uden at forståelsen derfor behøver at tage skade. Der er vel også som oftest en hørlig forskel mellem disse pauser og signalpauserne, idet disse sidste i reglen er forberedt af hele intonationsforløbet hvoraf de udgør en del. For så vidt de to slags pauser ikke falder på samme sted, hvad der dog vel oftest er tilfældet, er der ingen grund til at betegne den første slags. I et andet plan igen ligger de pauser der gøres af den talende når han tænker sig om, ikke rigtig véd hvordan han skal fortsætte. At betegne dem (fx. ved — eller . . . .) er jo et forsøg på at give indtryk af en persons særlige måde at tale på.

Endelig kan man, når man af en eller anden grund taler meget langsomt, når man (ligesom) dikterer noget, eller af andre grunde yderligere opdeler syntaktiske enheder, gøre mange pauser som ellers ikke findes og i al fald ikke er nødvendige. Sådanne situationsprægede pauser bør, ligesom de nævnte individuelle og stilbeskrivende pauser, ikke danne grundlag for en interpunktion. Denne må bygge på det normale, d. v. s. de pauser som normalt findes i talen fordi de har en sproglig funktion. Jeg tror det er nødvendigt at holde fast ved dette grundlag, og jeg er bange for at en frigivelse af tegnene (det er jo i denne forbindelse næsten kun kommaerne det drejer sig om) til en mere individuel eller stilbeskrivende brug vil føre til kaos.

Sandvads to kommaregler lyder således: 1° Komma skal (om ikke andet tegn anvendes) sættes hvor pause ikke kan udelades. 2° Komma kan endvidere sættes overalt hvor den skrivende ønsker en pause anbragt. Den første regel er udmærket, den har tydelig henblik på den almindelige talenorm, men den anden tillader netop det individuelt-stilistiske og kan derfor komme til at bringe forvirring i hele kommateringen. Et eksempel vil vise det. Sandvad har følgende „sammensatte talord": „to millioner(,) tre hundrede og seks og tyve tusinde(,)

fire hundrede(,) og fyrretyve", og her vil han sætte komma de angivne steder fordi „det giver en behagelig støtte under oplæsningen". Det er netop et eksempel på det ovenfor påpegede forhold, at man kan underopdele en forbindelse ved langsom tale, diktat, og lign.; men til en sådan tilfældig anvendelse bør kommaerne ikke bruges, for hvordan vil man så angive det tilfælde hvor man, med de samme ord, skal angive fire forskellige tal?

Lad os tage et andet eksempel. Den første sætning i det første danske eksempelstykke i „Dokumente" lyder: Han kørte videre den ene Mil efter den anden. Her er intet tegn sat, heller ikke i redaktionen med pauseinterpunktion. Her kan imidlertid gøres et ophold efter „videre", og dette ophold er af en anden art end i det foregående eksempel. Også dette er kun et muligt ophold, men realiseres det, bevirker det en nuance i betydningen: fremhævelse af køreturens længde og langsommelighed (altså det samme som man endnu tydeligere kunde udtrykke ved to punktummer: Han kørte videre. Den ene Mil efter den anden), og er følgelig en fonologisk pause der må betegnes.

Sandvads begrundelse for kommasætningen i tal-eksemplet ovenfor viser hen til en ny afvej for pausekommateringen. Kommaerne kan, som i det nævnte eksempel fra „Dokumente", bruges til at vise hvorledes forfatteren vil have det skrevne opfattet, men også at ville bruge kommaerne til at vise hvorledes forfatteren ønsker det oplæst, eller hvor oplæseren passende kan gøre sine åndepauser, går ikke an; kommaet vilde så få altfor mange hverv at bestride og som følge heraf ikke komme til at passe noget af dem ordentligt.

En kommasætning efter pausesystemet vil være en stor hjælp for den rigtige oplæsning, men kommaerne er ikke sat for oplæserens skyld, de er sat af helt andre grunde.

Som andre sproglige kendetegn kan også disse pauser, eller rettere grænsesignaler, undertrykkes, neutraliseres, i særlige tilfælde. Da en sådan neutralisation er uden fonologisk funktion, siger det sig selv at tegnene for signalerne skal bibeholdes. En sætning som „han er hverken gammel, gnaven, eller kedsommelig" kan under visse omstændigheder, fx. som svar på en påstand der har indeholdt de nævnte tre adjektiver, udtales uden pauser på de ved kommaer angivne steder og uden fare for misforståelse. En sådan særlig situation bør interpunktionen naturligvis ikke tage hensyn til. I en sætning som „det er Jens, Peter, og Christian" er pauser heller ikke nødvendige, når blot de tre navne får ligestærkt tryk, men indsættelse af pauser er det sikreste middel til at hindre misforståelse, det er derfor funktionelle pauser vi her har, og følgelig bør der altid sættes komma. Altså: komma bør sættes hvor pause kan indsættes med det formål at forhindre misforståelse.

Et andet eksempel: ved en forbindelse som *firmaerne Holm og Daugaard og Brink* giver den nye kommatering os mulighed for at vise om vi mener: 1° firmaerne Holm, og Daugaard, og Brink, eller 2° firmaerne Holm og Daugaard, og Brink, eller 3° firmaerne Holm, og Daugaard og Brink, altså både hvormange firmaer der er tale om og hvilke der er kompagnoner.

Det må være en hovedopgave for interpunktionen at vise, i tilfælde som de nævnte hvor der foreligger flere muligheder, hvorledes sammen-

bundtningen er, hvad enten dette i talen vises ved hjælp af pauser eller ved andre midler, men denne opgave kan ikke røgtes af den nu brugelige „grammatiske" interpunktion sålænge den holder fast ved sit grammatiske princip (hvis hovedpiller er: komma som tegn for sætningsgrænse og som grænse mellem sideordnede led der ikke er forbundne med og; det sidste kaldes ofte i skolesprog „og-komma"). Henrik Bertelsen, der har kodificeret det nu gængse system (i sin retskrivningsvejledning i de Saaby-Glahderske retskrivningsordbøger), var også opmærksom på dette uheldige forhold og anbefalede derfor afvigelser fra kommareglerne i særlige tilfælde. Tilhængerne af det nye system vil heri se en indrømmelse til dette, en lillefinger som bør efterfølges af den hele hånd.

En overgang til det nye system vil ikke bevirke så store omvæltninger som man måske vilde tro. En stor del af de „grammatiske" kommaer er også pausekommaer, og de kommaer der efter det nuværende system sættes ved appositioner og opremsninger, er i virkeligheden pausekommaer. Det nye systems indførelse betyder først og fremmest en udryddelse af en række grammatiske kommaer der skiller led fra andre led som de er intimt knyttet til og med hvilke de udgør en større enhed (fx. kommaet foran de såkaldte „bestemmende" eller „nødvendige" relativsætninger), og systemet er derfor ensbetydende med en reduktion af tegnenes antal. Dette forekommer mig ikke det mindst vigtige ved det nye system, og jeg vil derfor advare tilhængere af pausekommateringen mod at ødelægge dette ved at angive de nævnte støttepauser for en langsom oplæsning. Sæt kun tegn hvor en større enhed er slut og ikke ved alle de mindre enheder hvori den eventuelt ved langsom fremførelse kan opdeles (eksempel: den lige skrevne sætning).

Hvis vi vil have et system der er afpasset efter den danske talenorm og tænkt som en normalinterpunktion, må dette fastlægges efter de største sammenfatninger (til enheder); derved skabes mulighed for hurtig oversigt over og hurtig opfattelse af perioderne. Populært sagt: tegnsætningen bør afspejle hurtig tale. Angivelse af de mindre enheder tjener kun oplæsningsformål der er interpunktionen principielt uvedkommende.

Der er intet der forhindrer den læsende i at gøre pauser også hvor intet tegn er sat, det er jo en del af oplæsningens kunst, derimod er det højst kedeligt i en pauseinterpunktion at have kommaer som man i givet fald (ved hurtigere læsning) skal lukke øjnene i for, således som vi jo er vant til det ved den nuværende kommatering.

Forholdet her minder om de principper der bør ligge til grund for en retskrivning. Hvis man vil have en normalretskrivning og ikke en lydtransskription af visse stillag indenfor sprogsamfundet, må retskrivningen baseres på de former der findes i de mest konservative stillag, fordi en sådan baseret ortografisk form, ifølge hvad vi er vant til, udmærket kan dække over og udlæses som en mere dagligdags form, medens det omvendte ikke lader sig gøre. Vi kan altså, for at tage et eksempel, ikke indføre en ortografisk form *ta* sålænge formen *tage* stadig er den gængse udtaleform i visse højere stillag (*tage* kan læses *ta* hvis stilen kræver det, derimod kan *ta* ikke dække over en tostavelsesform der måske i et vers skal rime på *bage*).

Overfor kravet om så få kommaer som muligt vil man måske indvende følgende: skulde det ikke være en af fordelene ved det nye system at det kan vise hvorledes den skrivende ønsker det oplæst? Jo, således har man sagt, men man har derved ikke skelnet mellem en normalinterpunktion og en privat til private formål administreret pauseinterpunktion. Og også her er det ligesom ved retskrivningen: om hr. N. N. vil bruge sin private retskrivning for at give udtryk for sine særlige udtaleformer er uden større interesse, det er kun en normalretskrivning der er af betydning.

Pauseinterpunktion må fastlægges på et overindividuelt grundlag, den må omhegnes med nogenlunde faste regler så den kan gøres til genstand for undervisning i skolen. Dansklærerne vilde vistnok meget have sig frabedt at lille Peter kunde påberåbe sig private pauser som begrundelse for en mærkelig kommasætning, og man ser i ånden de sindige små jyders skolestile proppende fulde af kommaer, medens københavnerbørnenes stile ved deres tegnfattigdom vidnede om de skrivendes rivende tungefærdighed. —

Ja, det er kun en ringe sag det her drejer sig om, men til gengæld er ændringen ikke særlig stor og besværlig. De indvendinger der oftest anføres mod retskrivningsændringer, nemlig at de i en overgangstid vil gøre tilegnelsen af det læste vanskeligere og, med det tidligere skriftbillede endnu levende, forårsage fejllæsninger og misforståelser, samt at de vil gøre den ældre litteratur vanskeligere tilgængelig — dette gælder i hvert fald ikke en interpunktionsændring som den der her er tale om; denne vil tværtimod betyde en stor lettelse i tilegnelsen og hindre mange misforståelser og omlæsninger. Og når det er muligt uden større vanskelighed på dette særlige punkt at gøre vor skrift til et mere fuldkomment redskab end den er i forvejen, hvorfor skulde vi så ikke gøre det?

Aage Hansen.

SVENSK DISPUTATS OM PER HALLSTRÖMS STIL

Helge Gullberg: *Berättarkonst och stil i Per Hallströms prosa.* Göteborg 1939. I—XX + 446 S.

Helge Gullberg, som tidligere har gjort sig fordelagtigt bemærket[1], har i 1939 udsendt et stort og dygtigt Arbejde om Per Hallströms Stil, et vægtigt og værdifuldt Bidrag til den nordiske Stilforskning. Arbejdet er tilegnet Nils Svanbergs Minde; den fremragende svenske Stilforsker døde i Foraaret 1939 36 Aar gammel. Svanbergs Død er et meget stort Tab for svensk og nordisk Stilforskning.

Gullbergs Værk har for os danske en særlig Interesse, fordi det paavises hvilken Betydning J. P. Jacobsen's Digtning og Stil har haft for Hallström; Gullberg fremdrager mange interessante Paralleleksempler. Selv om der er mange Tilknytningspunkter mellem de to Digtere

[1] Per Hallströms „En gammal historia" — en stilstudie (i „Svensk stil. Studier tillägnade Bengt Hesselman". 1935. — Per Hallströms „Purpur" och nittitalsstilen (i „Modersmålslärarnas förenings årsskrift". 1937).

er Forskellene dog store og slaaende; Jacobsens Stil er ofte lagt an paa Effekt, mens Hallströms er mere umiddelbar. Gullberg er gaaet grundigt til Værks, hans Arbejde er bygget paa en solid Grund (uden den er Stilforskningen kun Blændværk), han har haft Lejlighed til ved Samtaler med Digteren at faa vigtige Oplysninger, han har undersøgt Originalmanuskripter (og derved givet lærerige tekstkritiske Bidrag). Gullberg har foretaget omfattende og omhyggelige Undersøgelser, som kun delvis er udnyttet i Disputatsen, og hans Arbejde faar Perspektiv ved de talrige Sammenligninger og Sammenstillinger med andre svenske Digteres Stil: Almquist, Rydberg, Heidenstam (Hallströms store Modsætning), Levertin, Selma Lagerlöf o. fl.

Gullbergs Arbejde er udsprunget af en dyb Beundring for og en stor Kærlighed til Hallströms noble Kunst og Personlighed, men han er samtidig kritisk indstillet over for det overdrevne og søgte (det mere eksperimentelt bestemte) hos den unge Hallström. Og Gullberg viser sin selvstændige Holdning og vaagne Kritik over for andre svenske Stilforskere (bl. a. Margit Abenius, Arne Häggqvist og især Anna-Greta Johansson, der har skrevet om Hallströms Stil i „Nysvenska Studier" 1936; Gullberg paaviser en Del Skævheder i hendes Opfattelse), og han har vigtige, kritiske Bemærkninger til Seip's Afhandling om Stilen i Bjørnsons Bondefortællinger („Edda" 1916). Gullberg er ikke bange for at bruge Statistik (det gælder f. Eks. de betydningsfulde Farveord; i Behandlingen af disse er der interessante Sammenligninger med S. Hallars Disputats „Synselementerne i Naturskildringen hos J. P. Jacobsen" 1921). Der er vidtløftige Tabeller over Forholdet mellem Hypotaxe og Parataxe hos H. og andre Forfattere etc. I Indledningen skriver han disse kloge og besindige Ord: Använd med en viss urskillning och med ständig tanke pa att den endast skall tjäna till att bekräfta redan på annat sätt vunna resultat, har statistiken dock ett visst värde (p. 9), som undertegnede Anmelder, der har benyttet Statistik i sin Bog om Johannes V. Jensens Sprog og Stil (1936), kan sande Rigtigheden af.

Gullbergs Bog bestaar af 9 Kapitler: 1. Indledende Synspunkter. 2. Den litterære Baggrund. 3. Hallström og Virkeligheden, Motiv-, Person-, Milieu- og Naturskildring. 4. Komposition. 5. „Meningsbildning". 6. Ordfølge og Rytme. 7. Ordvalg (herunder Sammensætninger), Ordklasser. 8. Billedsprog. 9. Resumé og Tilbageblik. I 1. diskuteres Stilforskningens Opgave og Metoder. I 2.—3. gives en fængslende Behandling af de Paavirkninger og Forudsætninger, som man maa regne med hos H., af Virkelighedsproblemet etc. Her mødes Stil- og Litteraturforskeren forenet i samme Person paa den smukkeste Maade. Kap. 4 er en omfattende og omhyggelig Undersøgelse, som bl. a. indeholder en Gennemgang af den i de sidste Aar saa ofte diskuterede „style indirect libre" (der ogsaa er behandlet i Møller Kristensen's Disputats). I Kap. 5 (p. 150—277) undersøges bl. a. Hypotaxe: Parataxe og „uttänjd stil": koncentreret Stil (med en betydningsfuld Debat om „fristående satsförkortning"). I 6. analyseres Inversionen hos H.; Gullberg fastslaar, at han ikke kender en tilfredsstillende Behandling af Prosarytme (p. 309), og han giver en interessant Analyse af Bølgegangen i H.'s Prosa, som kan minde om J. P. Jacobsens (se specielt p. 311 f.).

I 7. nævnes det, at faa svenske Prosaforfattere har et saa rigt Ordforraad som H.; Hallström synes at indtage samme Stilling i Sverige som Johannes V. Jensen i Danmark, hvad dette Forhold angaar. Gullberg undersøger *Farveordene* (her er Paavirkningen fra Jacobsen særlig fremtrædende), Ord for *Lys*, *Glans* og *Klang*, karakteristiske Hallströmske Ord som *dallra*, *darra*, *skälva* etc. (som er med til at give H.'s Stil Uro og Bevægelse), Ordet *rymd*, som er H.'s mest typiske Yndlingsord (sml. f. Eks. *Rum* hos Johannes V. Jensen eller hos Kai Hoffmann; en af Hoffmanns Digtsamlinger hedder „Hav og Rum"). I 8. gives nogle meget fine Analyser. Gullberg undersøger bl. a. fra hvilke Omraader H. har hentet sine Billeder. Fugle-Billederne hører til de mest personlige, og karakteristiske Billeder indeholder Udtryk for Lys: *flamma*, *låga*, *gnista*, *sken*.

I Slutningskapitlet tegnes Kurven i Hallströms Stiludvikling; den gaar fra en noget overlæsset Stil, som er højspændt og romantisk farvet til stadig større Enkelthed, til en Stil, som nærmer sig det normale Sprog og har sin Rod i Talesproget med alle dets Indskud og Sving, til en Stil, hvor det enkelte Ord og Udtryk falder med Vægt, hvor der kommer „rymd" om Ordene (H.'s eget Udtryk i Bogen om Snoilsky). Hallström er en „starkt visuellt lagd diktare med utpräglat sinne för koloristiska effekter" (p. 440).

I en Fodnote p. 141 kommer Gullberg ind paa Sven Møller Kristensen's Disputats „Æstetiske Studier i dansk Fiktionsprosa 1870—1900" (1938). Her er Gullbergs ikke helt velvillige Dom: „Som de flesta mera allmänt hållna stilistiska undersökningar synes mig hans arbete lida av felet att ha förlorat kontakten med författarpersonligheterna bakom de spridda stildragen".

I denne korte Anmeldelse — hvis væsentligste Hensigt er at gøre opmærksom paa et grundigt og smukt Arbejde, en sobert skrevet Stil-Monografi, der atter viser Stilforskningens Muligheder og store Værdier — har der ikke været Plads til egentlig Kritik, supplerende Bemærkninger eller Diskussioner af visse Problemer og Metoder. Maatte denne Omtale skaffe Gullbergs Bog nye Læsere og gøre sit til, at den nordiske Stilforsknings Maal, Metoder og Resultater kendes i større Kredse i Danmark[1].

[1] Jeg kan ikke slutte denne Anmeldelse uden at gøre opmærksom paa det interessante Forhold — som ligger mig særlig paa Sinde — at Hallströms og Johannes V. Jensens Stil har en lang Række Ligheder (se bl. a. min Afhandling „Studier i Johannes V. Jensens Sprog. I. Nogle syntaktiske Forhold" i Acta Philologica Scandinavica X (1935), og dog er Forskellene her de afgørende. Svanberg taler i Forordet til sin Bog om Verner von Heidenstam og Gustaf Fröding (1934) om „en enhetlig tidsstil och dess variationer". Hertil føjer Gullberg følgende: Det är nog så, att flera stildrag kunna anses gemensamma, men de få olika personlig färgning hos de särskilda författarna (p. 5). Her ligger en af Stilforskerens fornemste Opgaver: at paavise og analysere den kunstneriske Udnyttelse af fælles Stiltræk hos forskellige Forfattere (og hos Forfattere, der staar hinanden nær), at indfange det personlige i Stilen. Det er lykkedes Gullberg at gøre dette paa en grundig og overbevisende Maade for Hallströms Vedkommende. Hans Arbejde hviler paa en solid, videnskabelig Grund.

Harry Andersen.

STUDIER OVER FRANSKE ORD I DANSK

I rækken *Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning*, udgivne af det filologisk-historiske Samfund har bibliotekar H. A. Paludan som nr. 166, 176 og 181 udgivet tre studier over franske låneord: *Sproglige Misvisere* (1934), *Fremmedordenes Maskerade* (1937) og *Filologiske Smuler* (1939). Bøgerne har ingen fællestitel, men forenes dog ved en afsluttende efterskrift og et register, der navnlig omfatter de behandlede danske ord. Hver er forsynet med en kort indledning, der giver almindelige principper for ordstudier og betragtninger over emnet fremmedord og purismer. Forfatteren er ingen ven af en vidt dreven puristisk stræben, men mener (Filologiske Smuler 91), „at Laan, Betydningsudviklinger og Nuanceringer som de eftersporede ofte har været en Berigelse for vort danske Sprog, der havde haft svært ved at udtrykke sig virkningsfuldt uden dem". Det fremhæves, at de hjemlige kunstord ofte er sværere at forstaa end de fremmede lånte (Fil. Sm. 25); man kan yderligere henvise til de mange underlige ord hos G. Brandes (fx. det i Den Danske Ordbogs XX. bind behandlede *skønskrantende*) og de af Dahl'erne foreslåede *alhore* og *søjlehelgen*, der næppe har været til større glæde for nogen. I *Filologiske Smuler* (p. 26 ff.) berøres også det kildne spørgsmål om fremmedordenes stavemåde; forfatteren hylder i det hele konservative meninger, således forekommer stavemåden *Kø* for fransk *queue* ham grotesk, og der gives let komiske exempler fra aviser på uheldig brug af ordet. Han mener dog, „at fuldt optagne, alm. benyttede Ord (bør) skrives paa Dansk (*Interiør*, *Kulør*, *Palæ*), medens sjældnere anvendte mere beholder deres fremmede Karakter . . . altsaa en skønsmæssig Tilpasning". En lignende Skelnen hævdede Rask som det rette, og det har da også været hovedsynspunktet i dansk ortografi; men hvor grænsen skal drages ved et sådant skøn, vil dog altid ifølge sagens natur blive lidt svævende.

Afhandlingernes kærne udgøres af undersøgelser over tre grupper af ord, der i dansk har faaet en falsk betydning, er „falske Betydningsbærere". Først de egentlige „*sproglige Misvisere*", de pseudofranske ord, dernæst *fossiler*, ord, hvis betydning tilhører en ældre fransk sprogperiode, og endelig „*Projektionsord*", en noget mærkelig glose, der indbefatter en gruppe låneord, hvis anvendelse er udvidet eller navnlig indskrænket. Som beviser anføres et stort citatmateriale såvel fra fransk som fra dansk, et materiale, der hovedsagelig synes at bero på forfatterens egne, øjensynlig meget omfattende samlinger. Her fremdrages da meget nyttigt og i god forstand også underholdende stof. Blandt de behandlede pseudofranske ord må særligt nævnes: *Allongeparyk*, *Parfume* og *Platmenage*, der er „Vidnesbyrd om fransk Ambition hos andre Folk". *Platmenage* er en tysk dannelse, medens *Parfume* er en gal dansk subtraktion for det ældre, til fransk *parfum* svarende *Parfum*. En spagfærdig Indvending ved *Platmenage*: „Tingen bruges jo næppe mere"; det gælder måske franske forhold, for Danmarks vedkommende er det da ikke rigtigt.

Fossilerne er et interessant kapitel, der taler om gamle berøringer mellem Frankrig og Danmark, her er teaterord som *Parket*, militære ord som *Ingeniør* og *Patron*, kulinariske som *Delikatesse* og *Frikadelle*,

Modeord som *Vest.* At *Delicatesser* (S. M. p. 50) i moderne dansk også skulde kunne være = Victualier, charcuterie, stemmer dog ikke med min sprogfølelse.

Den fyldigste behandling bliver de såkaldte „Projektionsord" til del; her optræder et broget „Maskerade"-optog fra *à-jour* og *Avis* til *Servante, Toilette* og *Varieté.* Forfatteren gør dog selv opmærksom på, at ikke alle sammenstillinger holder stik, og at kilden kan være tvivlsom, der kan også være tale om italienske, spanske og engelske ord; mange ord er også stærkt påvirket af hollandsk, der i ældre tid ofte har været långiveren. I denne forbindelse strejfes også den mulighed, at man her til dels står over for „europæiske" ord; det ligger uden for arbejdets plan, men vilde være meget ønskeligt, om man ved lejlighed kunde give et bidrag til oplysning om den stærke gensidige påvirkning, der i historisk tid er foregået indenfor de europæiske — navnlig de vesteuropæiske — sprog, der ikke på forskellige kulturområder står hinanden sproglig så fjernt, som man skulde vente. Der findes da også spredt i bøgerne adskillige bidrag hertil, da forfatteren ikke indskrænker sig til fransken, men også beskæftiger sig med de andre romanske sprog, italiensk, spansk (han fortsætter her Gigas's arbejder) og rumænsk, men endog foretager strejftog til russisk, nygræsk og armensk.

Det vilde være meget at ønske, om de tre bøger engang ad åre kunde komme i en ny, udvidet udgave, helst med en samlet indledning; det vilde også være en stor hjælp til den fremmedordbog, der dog engang må komme, som skulde give en virkelig redegørelse for de fremmede ords betydning, brug og oprindelse — man tænker her med et suk på Hans Schulz's, desværre aldrig fuldendte, Deutsches Fremdwörterbuch.

Slige fromme ønsker skal dog ikke tilsløre, at der i de tre små studier, som de nu foreligger, findes såvel et overordentlig rigt stof til de danske fremmedords historie, en hjælp, der vil blive modtaget med glæde af nordister, som et bidrag til fransk og romansk ordforskning, der sikkert vil være til nytte for romanister.

Jørgen Glahder.

TIL „JENS VEJMAND" OG „VOR BARNDOMS BÆK"

I Rettelser og Tilføjelser til Jeppe Aakjærs Håndeksemplar af Bibliografien „Mit Regnebræt" (1919), Sp. 47 har Digteren meddelt følgende Oplysning udfor Nr. 344: *Jens Vejmand.* „I min Regnskabsbog staar der under 19/5 1901: „Stenslageren i Tjørring, 0,25 Øre". Denne Mand paa Landevejen ved Tjørring gav mig den første Idé til Digtet „Jens Vejmand""[1].

Ikke inden fire År senere skrev Aakjær sit Digt om Skærveslageren ved Landevejen. Han daterer selv Visen til 19/6 1905. Det var, imens han boede i et lille Loftsværelse i Jebjærg, at dette Aakjærs mest udbredte Arbejde fik sin endelige Form[2]. Det blev offentliggjort i Politiken 22/6 1905. Det er let at forstå, at det forhen så almindelige Syn at se

[1] Jeppe Aakjær: Fra Sallingland til Øresund (1932), 159. [2] Jeppe Aakjær: Efterladte Erindringer (1934), 91.

en Skærveslager ved Landevejen har kunnet inspirere en udpræget social indstillet Digter som Aakjær til et Digt. Og da han tilmed har talt med en sådan Vejens Arbejder og givet ham en lille Skærv, er det ret naturligt, at denne Situation og de dermed Tid efter anden forbundne Overvejelser af social Art har dannet sig til et Livsbillede, som Aakjær så i en lykkelig Stund udformede i Ord i seks mesterlige Vers. I det skønne, simple Digt om Jens Vejmand har Digteren med jydsk Ordknaphed givet en Karakteristik ikke blot af den fattige Arbejdsmand, men også et Naturbillede af store Dimensioner. De blanke Stjerner på Himlen, den duggfriske Sommermorgen, Decembernattens Knugen, alt giver i få Træk det uforglemmelige Indtryk af et Menneskes Kår gennem Årene, indtil Døden kommer som Hvilen efter Møjen.

I et ældre Digt om Vejmanden, Zakarias Nielsens to smukke Vers: „Til Stenslageren" (Digtsamlingen „Klokkespil", 1902, 9) er det helt andre Toner, der lyder. Her spørger Zak. Nielsen om, hvem der er nyttigst for Samfundet, Digteren eller Stenslageren. Digteren vil spille for ham og skaffe lidt Søndagsglæde til den gamle Mand og slutter: „Gid vi maa lette andres Vej, til vore egne Veje ender". Aakjærs Vers er udsprunget af et Sind, der både religiøst og socialt var ganske anderledes stemt end den blide sjællandske Digters.

I hvert Vers hos Aakjær er der en Linje, hvor man træffer den halvt sørgmodige halvt muntre Vending: „det er saamænd Jens Vejmand", der taktfast minder os om den ensomme Mands ensformige Gerning. Denne Verslinje har sin Forhistorie; Forfatteren daterer, som vi ved, sit Digt til 19/6 1905, men allerede tre År tidligere skrev Valdemar Rørdam i „Gudrun Dyre": „Dær gik såmænd Jens Vejmand og flyttede sin Ko"[1]. Der er ingen Grund til at tvivle om, at den jydske Digter var blandt „Gudrun Dyre"s mange beundrende Læsere[2]. „Jens Vejmand" nåede den store Berømmelse. Digtet blev siden foreviget under næsten enhver Form, i Musik, Tegning, Postkort og Skillingsviser. Det blev spillet på Lirekasser og hvert Barn i Landet nynnede på det, efter at det på Carl Nielsens Melodi[3] i 1909 havde Betingelserne for at blive tilegnet af et syngende Folk, der samtidig også var meget indtaget i Th. Bergs Vise om Skamlingsbanken (med Melodi af Peter Würck) fra 1909: „Hist, hvor Kornet gyldent bølger sig for Vinden"[4]. Aakjærs Digt, der har en social Tendens, blev af denne Grund stærkt angrebet af Mads Jepsen, der skrev en hel Bog mod det, betitlet „Jens Vejmand" (1910), en gammeldags Nutidsbetragtning, der har til Hensigt at vise, at Digtet var skadeligt ved sin Moral, det nedbrød Agtelsen for Arbejdet m. m. Jepsen omtaler Jens Vejmands Tilfredshed med Tilværelsen[5] og fremhæver det håndværksudførte Arbejde og Arbejdets Glæde i Modsætning til Fabriksvirksomheden. — En smuk og rigtig

[1]) „Gudrun Dyre", 2. Udg. (1903), 54. Jfr. smsts., 16: Generalen „har givet Jens Vejmand fri Græsning til hans Ko". [2]) Johs. Brøndum-Nielsen i Nationaltidende 21/2 1939. [3] Carl Nielsens Melodi har iflg. Udtalelse af H. Grüner-Nielsen sin Forudsætning i en gammel fynsk Almuemelodi. [4] Jfr. Kolding Folkeblad 22/5 1937. [5] Henning Kehler har senere fremført lignende Betragtninger mod Aakjærs Digt, der er at finde i Aakjærs Samlede Værker I (1920), 185 og Samlede Digte I (1931), 244, 359 (Noter). Jfr. Efterladte Erindringer (1934), 54.

Vurdering af „Jens Vejmand" — det mest udbredte Digt på Folkemunde i vort Land i dette Århundrede — er givet af Johan Borup i Dansk Udsyn (1924) 277—279.

I de foranstående Bemærkninger er anført, hvad der vides om Forudsætningerne for „Jens Vejmand" og om en verbal Overensstemmelse mellem dette Digt og „Gudrun Dyre". I Tilslutning hertil tør vel nævnes, at Aakjærs måske skønneste Digt: „Vor Barndoms Bæk", dagtegnet 25/2 1910[1], ikke synes at være digtet uden Viden om Vilhelm Esmanns „Karise Bæk"[2]. Der er betydelig Lighed i Rytme, Stemning, ja egentlig også i Ordvalg, mellem den lyrisk begavede sjællandske Præsts stemningsbårne Hyldest til Bækken ved Karise og den store jydske Digters henførende Vers om den Barndoms Bæk, som ethvert Landsbybarn, der er draget hjemmefra, aldrig kan glemme.

Her må så, for at få Rækken fuldstændig, gøres opmærksom på, at Esmanns Digt har Ludvig Bødtchers „Farvel til Marthes Kilde" til Forbillede. Dette dejlige Digt, hvis stedlige Forudsætning er Nebbegård i Gårslev Sogn (Holmans Herred) Syd for Vejle Fjord, har adskillige Litteraturhistorikere med Rette berømmet[3]. Kilden ved Nebbegård gav Bødtcher Navn efter sin Broders Hustru, Marthe Hastrup.

Det er meget værdifuldt for den lyrisk modtagelige at læse i Rækkefølge de tre Digteres Vers. Man undgår da ikke at blive grebet af den samme Stemning, som Bødtcher, Esmann og Aakjær var bevæget af, da de gav deres Hjerters Fylde Udtryk i Strofer, der til enhver Tid vil gøre Indtryk på Læsere, for hvem Poesi er en Del af en højere og skønnere Verden. Man får ved en sådan Tilegnelse af de fremhævede Digte også et Indtryk af den åndelige Forbindelse, der, trods Forskelle i Evner og Temperament, er mellem oprindelige, lyriske Begavelser.

[1] Samlede Værker II (1920), 46. Samlede Digte II (1931), 97. [2] „Karise Bæk" findes i *Elith Reumerts* Udgave af Vilhelm Esmanns „Sange fra Præstegaarden" (1927), 65—68. Esmann (1831—1901) var Præst i Karise 1877—1890. [3] Se Vejle Amts historiske Aarbøger (1933), 221—225, med Henvisninger.

August F. Schmidt.

VED AFSLUTNINGEN AF DANSKE STUDIER'S 3. RÆKKE

Med dette Dobbelthæfte afsluttes Aargang 1939 og dermed Tidsskriftets tredie Række, og i Lighed med hvad der fandt Sted ved Afslutningen af første og anden Række bringes der en samlet Indholdsfortegnelse over de Bidrag, som Tidsskriftets sidste tolv Aargange har indeholdt.

Fra og med fjerde Række, Aargang 1940, sker der den Ændring i Tidsskriftets Forhold, at Udgivelsen, der hidtil er sket paa undertegnede Udgiveres private Regning, fremtidig overtages af „Universitetsjubilæets danske Samfund", som iøvrigt lige siden Tidsskriftet i 1904 blev oprettet har ydet et aarligt Tilskud og modtaget Eksemplarer til Medlemmerne. Den hidtilgældende Ordning med særskilt Subskription paa „Danske Studier" gennem Boghandelen vil dog blive bibeholdt.

Iøvrigt agtes Udgivelsen fortsat efter samme Linier som hidtil, og den skete Forsinkelse med Aargang 1940 vil man forsøge at faa indhentet i den kommende Tid. „Danske Studier" vil fremtidig blive redigeret af cand. mag. Gunnar Knudsen, under Medvirkning af Dr. phil. Marius Kristensen og Professor Ejnar Thomsen, der alle er Medlemmer af Universitetsjubilæets danske Samfunds Styrelse.

København, i Nov. 1940.

Gunnar Knudsen. *Marius Kristensen.*

INDHOLDSFORTEGNELSE

TIL

DANSKE STUDIER 1928—1939

25.—36. Bind. Tredie Række 1.—12. Bind.

Afhandlinger.

	Årg., Side
Aakjær, Svend: Sønderjyske Stednavne (Anm., Stednavneudvalget)	31, 171
Achelis: Peder Palladius i Jena	32, 93
Amtoft, S. K.: Hvad betyder Danmarkar bót?	35, 153
Andersen, Harry: Kavring	30, 178
— Versemaalet i „Kong Kristian"	31, 178
— Johannes V. Jensens Alliterationspoesi	34, 128
— Vindue, Vindve og Vindeverrer	35, 141
— Alliterationen i Ludvig Holsteins Lyrik	36, 138
— Filologisk Litteraturforskning	37, 82
— Vindue og Vindve endnu en Gang	37, 177
— Allitterationen i Ludvig Holsteins Lyrik. Nogle Tilføjelser	37, 183
— Stilforskning i Sverige	38, 85
— Svensk Disputats om Per Hallströms Stil (Anm., Helge Gullberg)	39, 157
Andersen, Knud Hee: Er Brorsons „Her vil ties" en Samtale eller en Enetale?	31, 154
Balslev, Chr.: Theodor Fontaines Lurdigt	34, 92
Behrend, Chr.: Chr. Falsters Kollekt for de fattige Disciple i Ribe	29, 56
Bjerrum, Anders: Sydslesvigske Personnavne	34, 21
— K. J. Lyngbys Breve om Sønderjylland 1856—1859	39, 43
Blinkenberg, Chr.: Statuen med Guldhovedet	28, 97
Blöndal, Sigfús: Olger Danskes Krønike (Anm., Otto Fingerhut)	36, 185
Bo, Alf: Ordlyd og Ordbetydning	36, 97
Boberg, Inger Margrethe: Prinsessen paa Glasbjerget	28, 16
— Stevns Gravhøje i Sagnoverleveringen	31, 1
Brix, Hans: Til Store Rygbjerg-Stenen	31, 83
— Rettelse til „Systematiske Beregninger"	32, 185
— Til Glavendrupstenen	33, 43
Brøndal, Rosally: Ordet „Mole" i Dansk	32, 90
Bæksted, Anders: Ørum-Stenen. En tabt Runesten. Med Tilføjelse af Marius Kristensen	34, 77
— Vester Marie-Stenen I og de danske Runeligsten	35, 39
— Vore yngste Runeindskrifter	39, 111
Bøgebjerg, Eilif: Jeppe Aakjær som lokalhistorisk Skribent	39, 139

Årg., Side

Børge, Vagn: Oversættelsesproblemet og Shakespeare paa Dansk (Anm., Paul V. Rubow) ... 32, 57
— Bemærkning til Anmeldelsen af „Shakespeare paa Dansk" ... 32, 187
Christensen, Arthur: Gilgamesh i Verdenslitteraturen (Anm., P. Jensen) 30, 182
— En gammel-iransk Opkaldelsesskik ... 31, 85
Christensen, Balthasar: Nægtelsen i Lollandsk ... 36, 155
Christensen, Carl C.: Rasmus Rask, hans Død og hvad han efterlod sig 32, 1
Dahlerup-Petersen, Gudrun: „I Skovens dybe, stille Ro" ... 37, 87
Diderichsen, Paul: H. C. Andersens Sprog (Anm., Anker Jensen) ... 30, 169
— Filologisk Litteraturforskning (Anm., Harry Andersen) ... 36, 173
— Til St. Hansaften-Spil ... 37, 179
Dyggve, Holger P:n: Tre ikke tidligere trykte Breve fra Rasmus Rask 32, 139
— Finn Magnusen og Rasks store Rejse ... 33, 17
Ellekilde, Hans: Ellekongen i Stevns ... 29, 10
Fabritius, Albert: Rantzau-Sagn ... 37, 97
Fellländer, Brita: Anna Michelsen och J. P. Jacobsens ungdomskris ... 39, 1
Fich, A. N. B.: Om „Kærlighed uden Strømper" ... 31, 77
— Om Brorson: Her vil ties — ... 32, 83
— Mytologisk Spekulation hos Oehlenschläger ... 34, 181
Frandsen, Ernst: Professor Verrier som Kritiker ... 37, 163
Frederiksen, Carl Johan: J. P. Jacobsens egne Rettelser i hans Læseeksemplar af Niels Lyhne ... 38, 165
Fræmohs, A.: Om Udtrykket „fange en Ugle" ... 37, 151
Fussing, Hans H.: Raskiana ... 32, 148
Galster, Kjeld: Jens Møller og B. S. Ingemann ... 37, 136
Glahder, Jørgen: Studier over franske Ord i Dansk (Anm., H. A. Paludan) 39, 160
Grandjean, Julio: Spanske Ordsprog ... 33, 65
Grüner Nielsen: H.: Et Alderdomsarbejde af Anders Sørensen Vedel .. 31, 97
— Hans Christensen Sthen som Samler og Udgiver af Ordsprog ... 32, 88
Hallar, Søren: Naturen hos Harald Bergstedt, Otto Gelsted og Thøger Larsen ... 38, 97
Hansen, Aage: Sygdomsnavnet „Kopper" ... 28, 90
— Bør vi gaa over til et nyt Interpunktionssystem? ... 39, 152
Hansen, Olaf: Ludvig Bødtchers Versemaal. Med Tillæg af Marius Kristensen ... 30, 176
Hauberg, Poul: Ravnesten og Svalesten ... 30, 82
— En islandsk Lægebog (Anm., Henning Larsen). Efterskrift af Marius Kristensen ... 31, 184
— Helsedigtet fra Salerno (Anm., I. Reichborn-Kjennerud) ... 33, 47
Heltberg, Niels: En ny dansk Folkeviseudgave ... 32, 171
Henriques, Alf: Drama og Nationalopdragelse ... 36, 49
— Et genfundent Ewald-Dokument ... 38, 75
Holten-Bechtolsheim, H.: Dronning Dido og Thyra Danebod ... 28, 1
Houken, Aage: H. C. Andersens Brevveksling med Edvard og Henriette Collin ... 37, 119
Hundrup, Harald: Kontaminasjoner ... 35, 59
— Efterslæt af Kontaminasjoner ... 35, 176
— Betydningsændringer ... 39, 66
Høybye, Poul: At morakke ... 28, 175
Jensen, A.: Et bornholmsk Vandresagn ... 35, 180

DANSKE STUDIER

UDGIVNE AF

GUNNAR KNUDSEN OG MARIUS KRISTENSEN

1939

FOR UNIVERSITETSJUBILÆETS DANSKE SAMFUND

KØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

36. Bind. Tredje Række 12. Bind

FR. BAGGES KGL. HOFBOGTRYKKERI
KØBENHAVN

INDHOLD

BRITA FELLÄNDER, Anna Michelsen och J. P. Jacobsens ungdomskris 1
NIELS NIELSEN, Den danske Pasqvino. Et Par Blicher-Kommentarer 36
ANDERS BJERRUM, K. J. Lyngbys Breve om Sønderjylland 1856—1859 43
HARALD HUNDRUP, Betydningsændringer 66
CHR. WINTHER, Tydning af nogle Helleristningsfigurer 81
INGER SIMONSEN, Af den danske Børnebogs Historie 97
ANDERS BÆKSTED, Vore yngste Runeindskrifter 111
EILIF BØGEBJERG, Jeppe Aakjær som lokalhistorisk Skribent 139

FRA SPROG OG LITTERATUR

Nogle urigtige Fordanskninger (*Marius Kristensen*) 75
Bør vi gaa over til et nyt Interpunktionssystem? (*Aage Hansen*). 152
Svensk Disputats om Per Hallströms Stil [Helge Gullberg] (*Harry Andersen*) 157
Studier over franske Ord i Dansk [H. A. Paludan] (*Jørgen Glahder*) 160
Til „Jens Vejmand" og „Vor Barndoms Bæk" (*Aug. F. Schmidt*). 161

KULTUR OG FOLKEMINDER

Gonis (*Aug. F. Schmidt*) 79

Ved Afslutningen af Danske Studiers 3. Række 164
Indholdsfortegnelse til Danske Studier 1928—1939 165

Årg., Side

Jensen, Anker: Genmæle (mod P. Diderichsens Anm.) ... 31, 75
Jensen, Hans: Hyrdelitteratur (Anm., Aug. F. Schmidt) ... 28, 95
Jensenius, Knud: Udøethed: Uddøethed. Et textkritisk Spørgsmaal ... 38, 73
Jespersen, Poul Helveg: Sneglen i Digtning, Tale og Folketro ... 38, 147
Johansen, Holger: Om Adverbiets Plads ... 28, 77
Johnsson, J. W. S.: Fester og Højtider (Anm., J. S. Møller) ... 28, 93
— Om Sejrsskjorten ... 29, 97
Jónsson, Finnur: Vikivaki, Vikivakakvæði. Med Tilføjelse af Marius Kristensen ... 33, 1
Jørgensen, J.: Sankt Hansblus paa Laaland ... 30, 185
Jørgensen, Peter: Vindue og Vindve ... 36, 181
Kalckar, Marc: Bondepigen, som blev Dronning ... 36, 178
Karsten, T. E.: Brud-namnen i Finland ... 36, 184
Klitgaard, C.: Sand ... 31, 84
— Baareprøver og Jærtegn ... 32, 183
— Lyd ... 33, 45
— Skældsord og foragtelig Gestus ... 34, 88
— Skabhals ... 34, 180
Knudsen, Frederik: Patøk ... 30, 45
— Efterslæt til Patøk ... 30, 187
— Skinstraffe og virkelige Straffe i Børnenes Leg ... 32, 22
— Nordisk Kultur (Anm., Nordisk Kultur XXIV.) ... 33, 80
Knudsen, Gunnar: J. W. S. Johnsson ... 29, 77
— Stednavne i Danelagen (Anm., A. H. Smith) ... 29, 92
— Overtro (Anm., Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens I) ... 29, 188
— Bibliografi (Anm., Volkskundliche Bibliographie 1923—24) ... 30, 94
— Overtro (Anm., Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens II) ... 30, 188
— Runemagi (Anm., Sigurd Agrell) ... 31, 88
— Nordisk Kultur (Anm.) ... 31, 186
— Tysk Overtro (Anm., Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens III) 32, 95
— Bibliografi (Anm., Volkskundliche Bibliographie 1925 og 1926) ... 32, 96
— Tysk Overtro (Anm., Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens IV) 33, 48
— Vore Forfædre (Anm., Gudmund Schütte) ... 34, 84
— Tysk Folkemindeforskning (Anm., Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens V, Volkskundliche Bibliographie 1927—28) ... 34, 89
— Det bornholmske Stednavn Træbenegaard ... 34, 121
— Brudevælte ... 35, 161
— Tyske Folkeviser (Anm., John Meier) ... 35, 183
— Kortetypens Plads i vor Stednavnegivning ... 36, 113
— Religionshistorie (Anm., Jan de Vries) ... 36, 188
— Tysk Overtro (Anm., Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens VI—VII) ... 37, 96
— Navnestudier ... 38, 49
Knudsen, Hans: En Baareprøve paa Udby Kirkegaard ... 32, 69
Krarup, Kristian: En Blicher'sk Forklædning ... 31, 76
Krarup, Per: Sokrates som Snemand ... 34, 178
Kraus, Arnošt: Et Abrahams Offer ... 38, 168
Krijn, S. A.: Hollandske Holbergoversættelser ... 35, 76
Kristensen, Marius: Karen Brahes Folio ... 28, 133
— Et Par gamle Vers ... 28, 186

Årg., Side

Kristensen, Marius: Sakses nordiske Person- og Stednavne 29, 66
— Evald Tang Kristensen 29, 74
— Om Vokaliseringen af ældre dansk gh 29, 171
— Herluf Trolle og Ordsprogene 30, 95
— En Opkaldelsesskik på svenske og bornholmske Runestene 30, 150
— Hr. Ivan Løveridder 30, 179
— Festskrift til Otto Jespersen (Anm.) 30, 175
— Bidrag til dansk Ordhistorie. — VIII. årte—ærtling. — IX. å—'hunfår'. — X. lætlikæ—lællæ. — XI. næghlæ. — XII. caperswen. — XIII. bothmun(nugheth). — XIV. søem. — XV. flen 31, 49
— En dansk-svensk Parallel 31, 80
— Bidrag til dansk Ordhistorie. — XVI. Modsot. — XVII. jætte (forjætte). — XVIII. Gammeljysk tothæ. — XIX. Gammelskånsk uæfli. — XX. Nogle Kongetilnavne. — XXI. Gælting ultra brotæ. — XXII. Gammeldansk for(æ)hæghthæ 31, 161
— Et Peder Låle-Fund 33, 46
— Og vilde Erterne sig samme Dag ey mænge 33, 81
— Folkemål og Sproghistorie ..... 33, Tillægshefte
— Sokrates som Snemand 34, 95
— Runding foran v-Lyd 34, 95
— Metatese 34, 107
— Smaabidrag til Tolkning af Runestene 35, 168
— Upersonlig og personlig Konstruktion 35, 175
— Til Peder Låles Ordsprogssamling 36, 129
— Sagnhistorie (Anm., Gudmund Schütte) 36, 187
— Bonden han agter paa Tiden 37, 96
— Marsk Stig-Visen (Anm., Sofus Larsen) 37, 168
— Man skal ej svie alt det, der låddent er 37, 187
— Adjektiverne i Dansk 38, 18
— Runekævlen fra Viborg 38, 45
— Det danske Lydsystem (Anm., A. Arnholtz og C. A. Reinhold) 38, 84
— H. C. Andersens sidste Rettelse i Historien om en Moder 38, 89
— Hvorfra havde Rabelais sin danske Sprogprøve? 38, 142
— Nogle urigtige Fordanskninger 39, 75
— se ogsaa Paulli, R.
Laugesen, Anker T.: Fortolkningen af et Sted i Kongespejlet 38, 71
Linneballe, Poul: Om „Theaterbladet". Et Bidrag til XIX. Aarhundredes Teaterkritik 38, 67
Lollesgaard, Johs.: Georg Mohr. En dansk Matematiker og Sprogrenser fra 17. Aarhundrede 29, 173
Madsen, Holger: Lille Efterhøst af Jens' Sprog 29, 183
Madsen, I. Lund: Lidt om Drømmebøger 30, 133
— Vor Fa'er 33, 23
Moltke, Erik: Professor Hans Brix' Talmagi 33, 43
— Vester Marie-Stenen VI og lidt om svensk Indflydelse paa bornholmske Runestene 34, 9
Møller, J. S.: H. F. Feilbergs Henvisningssedler (Anm., Hans Ellekilde) 29, 186
— Sommer i By i Danmark 30, 97
— Et Polititegn som Amulet 37, 53
Neiiendam, Robert: Omkring „Der var engang —" 37, 185

Årg., Side

Nielsen, N. C.: Agnete fra Holmegaard ... 30, 157
Nielsen, Niels: Den danske Pasqvino. Et Par Blicher-Kommentarer ... 39, 36
Norrie, Gordon: Metrisk Statistik. Fuldstændige og overfuldstændige Former af den femfodede Iambe ... 34, 70
Nygård, Sigurd: Naturbetegnelser i danske Stednavne ... 36, 79
Nørvig, J.: Blicher som praktisk og politisk Skribent ... 28, 114
Ohrt, F.: Folkevisen om „Jesu Liv" ... 28, 163
— Tre sære Helgener ... 29, 86
— Gamle Dragedukker i Danmark ... 30, 63
— Sankt Sveder ... 30, 95
— Mere om Dragedukke ... 30, 186
— Runetrolddom (Anm., Hans Brix) ... 32, 178
— Folkebøn og Perlebaand ... 32, 181
— Fra den dansk-finske Hylde ... 33, 49
— Eja mit Hjærte ... 34, 43
— To Mødre (Kalevala: Historien om en Moder) ... 35, 1
— „Englevist" ... 36, 27
— To Signelser ... 37, 74
— Om Merseburgformlerne som Galder ... 38, 125
Olrik, Jørgen: Norske Bygder (Anm., Hans Aall m. fl.) ... 28, 93
— Fester og Højtider (Anm., J. S. Møller) ... 29, 87
— Død og Begravelse (Anm., Louisa Hagberg) ... 37, 186
Olsen, Ellen: Dannevirkevisens Porte og Taarne ... 38, 137
Orluf, Fr.: Hærormene fra Lindholm og Kragehul ... 31, 60
— Brorson og Schraders tyske Salmebog ... 35, 124
— Runekævlen fra Viborg. Ny Tydning af Worms „Virgula erotica" ... 38, 33
Oxenvad, Erik: Tonegangen i dansk Rigsmaal (Anm., Alf Bo) ... 33, 91
Paludan, Hans Aage: Bibliografi over Professor Julius Paludans Arbejder 28, 179
— Til „Smeden og Bageren" ... 29, 185
— En Gruppe danske Folkeviser og en spansk ... 34, 166
Paulli, R.: Jessen og Wimmer ... 38, 64
— og *Kristensen, Marius:* Af Mortensgaasens Historie ... 32, 166
Pedersen, Johs.: Tre danske Mellemspil ... 29, 127
— Ordsprog i Skolekomedien ... 30, 1
Pedersen, Louis: Hauch's „Den vilde Jagt" ... 31, 118
— Hauch og P. L. Møller ... 32, 157
— „Guldmageren" ... 33, 83
— „Klokken" og „Die verlorene Kirche" ... 34, 177
Petersen, Esben: Hærorme ... 32, 94
Plesner, K. F.: Fra Baggesens Ungdomskreds. Cramer — Moltke — Spazier 36, 35
Reimer, Christine: Fra Domkirkespiret i Odense ... 28, 168
Restrup, Ole: Carsten Hauchs første Digt ... 33, 11
Rohmann, Aage: Loblomster ... 35, 86
Rosenberg, C. M.: Omkring Holberg (Anm., Carsten Høeg, Torben Krogh) 31, 180
Rosenberg, G.: Et Gudebillede fra Broncealderen ... 29, 1
Rubow, Paul V.: Georg Brandes og Universitetsfilosofien ... 28, 145
— Oehlenschläger-Litteratur ... 29, 145
— Litteraturhistorisk Forskning (Anm., Hans Brix). Med Tilføjelse af Marius Kristensen ... 35, 79
— Holger Drachmann i den første Edith-Tid ... 36, 1

Årg., Side

Rubow, Paul V.: Aladdin og Faust endnu en Gang ... 36, 169
Sarauw, Georg: Slaviske Laaneord i Dansk ... 30, 55
— Holbergs Jean de France og Fonwisins Brigaderen ... 31, 32
Schjærff, Poul: Henrik Hertz' „Kedelflikkeren". En lille Motivundersøgelse 32, 79
Schmidt, Aug. F.: Brandtræer og Ulykkestræer ... 28, 54
— Et Hyrderim ... 28, 187
— Stenkast i Danmark ... 29, 40
— Pallasken i Solbjerg ... 29, 88
— Blusgrænser i Danmark ... 29, 162
— Abbeden og hans Kok ... 30, 90
— Wilhelm Mannhardt og Danmark ... 31, 41
— Hultræer i Danmark ... 32, 33
— Nogle Oplysninger om Aakjærs Digte ... 33, 86
— Husholdningskilder ... 34, 91
— Blicheriana. I. De to B'er i „Nordlyset". — II. Et Blicher-Brev ... 35, 94
— Til „Der var engang —" ... 35, 173
— Henrich Ovesen Pfluge og hans „Danske Pillegrim" ... 36, 71
— Til Digte af Anders Bording ... 37, 93
— Hastes Idyller ... 38, 93
— Gonis ... 39, 79
— Til „Jens Vejmand" og „Vor Barndoms Bæk" ... 39, 161
Schütte, Gudmund: Geaterspørgsmaalet ... 30, 70
— Artiklen „den" og „hin" i Hollandsk og Middelfrankisk ... 31, 182
— Daner, Sveer, Geater i episk Rang ... 33, 36
— Tendensdigtning i Heltesagnet ... 34, 145
— Spøgelsekareten ... 35, 183
— Den nedstemte Tone i Oldengelsk og Jysk ... 35, 184
— Kortetypens Plads i vor Stednavnegivning ... 36, 113
— En Efterklang af Nibelungsagnet i Värend ... 37, 48
— Danernes Afledning fra Upsvenskerne ... 38, 91
— Gammelnordisk Navneskik i Sønderjylland ... 38, 171
Simonsen, Inger: Af den danske Børnebogs Historie ... 39, 97
Skadhauge, Povl: Poul Martin Møller — Peter Friderich Suhm ... 34, 187
— En Anekdote hos Blicher ... 35, 179
Skautrup, Peter: Frederiksborg Amts Stednavne (Anm., Stednavneudvalget) 29, 176
Skjødt, Helge L.: De katolske Elementer i Trylleviserne ... 35, 8, 97
Stevns, M.: Fra Grundtvigs Salmeværksted ... 38, 1
Thalbitzer, William: Knud Rasmussen som Grønlandsforsker ... 34, 1
— Det nye Grønlandskort og de arktiske Stednavne ... 34, 97
Tholle, Johannes: Kaal og Kaalgaard ... 31, 127
— Æble og Abildgaard ... 32, 97
Thomsen, Alfr.: Gælting ultra Brotæ. Med Tilføjelse af Marius Kristensen 32, 186
Toldberg, Helge: Rekabitterne ... 37, 91
Topsøe-Jensen, H. G.: Oehlenschlægers „Helge" ... 29, 110
— Et Par Smaabemærkninger til Aage Houkens Anmeldelse ... 38, 70
Uldall, H. J.: Det danske r ... 28, 172
Ussing, Henrik: Fynsk Hjemstavn (Anm., H. C. Frydendahl) ... 29, 187
Wahl, A.: En Ingemann'sk Recension ... 35, 175
Weiss, Aussig: Bidrag til midtsjællandsk Syntaks ... 37, 89
Verrier, Paul: Den firliniede Folkevisestrofe ... 37, 1

Årg., Side

Vilstrup, Harald: Rytmik (Anm., Arthur Arnholtz) ... 38, 79
Winther, Chr.: Tydning af nogle Helleristningsfigurer ... 39, 81
Wiwel, H. G.: H. G. Wiwel som Dansklærer ... 37, 181
Zahrtmann, M. K.: Gamle Skattenavne paa Bornholm ... 31, 89
— Bonavedde og andre bornholmske Navne ... 35, 89

Anmeldte Bøger.

Aall, Hans m. fl.: Norske Bygder ... 28, 93
A Grammatical Miscellany offered to Otto Jespersen on his 70. birthday 30, 175
Agrell, Sigurd: Senantik mysteriereligion och nordisk runmagi ... 31, 88
Andersen, Harry: Studier i Johannes V. Jensens Lyrik. Verseteknik, Sprog og Stil. I ... 36, 173
Arnholtz, Arthur: Studier i poetisk og musikalsk Rytmik ... 38, 79
— und *C. A. Reinhold:* Einführung in das dänische Lautsystem ... 38, 84
Axnäs, Karl: Slavisch-Baltisches in altnordischen Beinamen ... 38, 53
Bo, Alf: Tonegangen i dansk Rigsmaal ... 33, 91
Brix, Hans: Systematiske Beregninger i de danske Runeindskrifter ... 32, 178
— Analyser og Problemer. II ... 35, 79
Drougge, Gunnar: Ortnamnen i Bullarens härad ... 38, 56
Ellekilde, Hans: Nachschlageregister zu H. F. Feilbergs ungedrucktem Wörterbuch über Volksglauben in Dansk Folkemindesamling ... 29, 186
— og *Olrik, Axel:* Nordens Gudeverden ... 38, 57
Fingerhut, Otto: Kong Olger Danskis Krønicke ... 36, 185
Franzén, Gösta: Vikbolandets by- och gårdnamn ... 38, 52
Friberg, Sven: Studier över ortnamnen i Kållands härad ... 38, 55
Frydendahl, H. C.: Fynsk Hjemstavn ... 29, 187
Geiger, Paul: Volkskundliche Bibliographie für das Jahr 1927—28 ... 34, 89
Gullberg, Helge: Berättarkonst och stil i Per Hallströms prosa ... 39, 157
Hagberg, Louisa: När döden gästar ... 37, 186
Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens, udg. af E. Hoffmann-Krayer og H. Bächtold-Stäubli. 29, 188; 30, 188; 32, 95; 33, 48; 34, 89; 37, 97
Høeg, Carsten: Introduktion til Plautus ... 31, 180
Jensen, Anker: Studier over H. C. Andersens Sprog ... 30, 169
Jensen, P.: Das Gilgamesch-Epos in der Weltliteratur ... 30, 182
Jóhannesson, Þorkell: Örnefni i Vestmannaeyjum ... 38, 61
Kjellberg, Lennart: Stildrag i Hjalmar Söderbergs „Förvillelser" och „Martin Bircks ungdom" ... 38, 86
Krogh, Torben: Studier over Harlekinaden paa den danske Skueplads. Studier over de sceniske Opførelser af Holbergs Komedier i de første Aar paa den genoprettede danske Skueplads ... 31, 180
Larsen, Henning: An old icelandic medical miscellany ... 31, 184
Larsen, Sofus: Visen om Hr. Marsk Stig og hans Hustru ... 37, 168
Ljunggren, K. G.: Undersökningar över nordiska ortnamns behandling i medellågtyskan och medellågtyska drag i gamla nordiska ortnamn 38, 49
Meier, John: Deutsche Volkslieder mit ihren Melodien. I ... 35, 183
Moberg, Lennart: Ålderdomliga ord och uttryck i Heidenstams Folkungaträdet ... 38, 85
Modéer, Ivar: Färdvägar och sjömärken vid Nordens kuster ... 38, 51
— Namn- och ordgeografiska studier ... 38, 51

Årg., Side

Møller, J. S.: Fester og Højtider 28, 93; 29, 87
Nordisk Kultur, Bd. IX og XXVII 31, 186
Nordisk Kultur, Bd. XXIV 33, 80
Paludan, H. A.: Spoglige Misvisere. Fremmedordenes Maskerade. Filologiske Smuler 39, 160
Reichborn-Kjennerud, I.: Helsediktet fra Salerno 33, 47
Rubow, Paul V.: Shakespeare paa Dansk 32, 57
Schütte, Gudmund: Vor Folkegruppe Gottjod I. Our Forefathers, the Gothonic Nations I—II 34, 84
— Sigfrid und Brünhild. Gotthiod und Utgard 36, 187
Schmidt, Aug. F.: Byhyrder 28, 95
Smith, A. H.: The Place-Names of the North Riding of Yorkshire 29, 92
— The Place-Names of the East Riding of Yorkshire and York 38, 62
Stednavneudvalget: Frederiksborg Amts Stednavne 29, 176
— Sønderjyske Stednavne H. 1—2 ..... 31, 171
Svanberg, Niels: Lyrisk stil. Tolkningar av valda svenska dikter 38, 89
Tengvik, Gösta: Old English Bynames 38, 54
Wennerström, Eva: Stilstudier i Almquists „Songes" 38, 86
Westman, Ivar: Nyländska önamn 38, 61
Volkskundliche Bibliographie 30, 94; 32, 96
de Vries, Jan: Altgermanische Religionsgeschichte 36, 188; 38, 56

Meddelelser.

Det syvende nordiske Filologmøde i Lund 18.—20. August 1932 ..... 31, 182
Det 8. nordiske Filologmøde 34, 188
Ved Afslutningen af Danske Studiers 3. Række 39, 164

Erik Moltke, Medieval Rune-Amulets in Denmark. Af Acta Archæologica 1938.

Karl Martin Nielsen, Runeindskrifter i Thomas Bircherods Fyns Lands Beskrivelse. Af Acta phil. Scand. XIV.

Karl Martin Nielsen og **Lis Jacobsen,** Guldhornsindskriften. Af Aarb. f. nord. Oldk. 1940.

William Norvin, Københavns Universitet i Reformationens og Ortodoxiens Tidsalder. II. Kbh. 1940, Gyldendal.

Magnus Olsen, En norsk runeinnskrift og en islandsk ættartala. Af Heidersskr. til Gustav Indrebø. Bergen 1939. — Kǫgurbarn og kǫgursveinn. Af Maal og minne 1940.

Ordbog over det danske Sprog XIX. Kbh. 1940, Gyldendal.

Odal Ottelin, Hur blir man talara? Sth. 1939. Kooperativa Förbundet.

P. N. Peterson, Ordbok över Valldamålet. H. 5.

Stanislaw Sawicki, Die Eufemiavisor. Stilstudien zur nordischen Reimliteratur des Mittelalters. Lund 1939, Gleerup.

Aug. F. Schmidt, Nogle Oplysninger om Aakjærs Digtning. Af Edda 1940. — Landsbygilder. Af Sprog og Kultur 1940. — Claus Andersen Throndhjem. Af Aarb. for Aarhus Stift 1940. — Fra Julestue til Valborgblus. Gadebasse og Gadelam. Østjysk Hjemstavnsforenings Skriftrække Nr. 1. 1940. — Lokalhistorikeren H. C. Strandgaard. Af Skivebogen 1940. — Brabrand og Aarslev Sogues Historie III. Brabrand 1939. — Digteren L. C. Nielsen. Af Dansk Udsyn 1939.

Gudmund Schütte, En bette Sproglære for Sallingbomaal. Af Skivebogen 1939.

Olai Skulerud, Um dativ av namnord i nynorsk. Af Heidersskrift til Gustav Indrebo. Bergen. 1939.

Svale Solheim, Nemningsfordomar ved fiske. Oslo 1940, Jacob Dybvad.

Oskar Tyszko, Beiträge zu den Flugschriften Lazarus Spenglers. Giessen 1939. Disp.

Henrik Ussing og **P. Pedersen,** Bjerregaard, Klittens Folk. Sorø 1940, Svegård.

Acta Archaeologica. X. H. 1-3.

Acta philologica Scandinavica. XIV. H. 1-2.

Arkiv för nordisk filologi. 55, H. 1-4.

Budkavlen. 1939. H. 1-4.

Danske Folkemaal. 12. Aarg. H. 5-8.

Dansk Hjemstavn. 1940. H. 1.

Edda. 1940. H. 1—2.

Folk-Liv. 1939. H. 2—3.

Folkminnen och Folkdiankar. 1940. H. 1—3.

Folkmålsstudier. VII—VIII. 1940.

Fornvännen. 1940. H. 1—5.

Germanisch-Romanische Monatsschrift. 1939. H. 9—12, 1940. H. 1—6.

Hessische Blätter für Volkskunde. Bd. XXXVII.

Leuvensche Bijdragen. XXXI. H. 4. Bijblad H. 1—3.

Namn och Bygd. 1939. H. 2—4; 1940. H. 1.

Nordiska Museets och Skansens årsbok 1940.

Nysvenska Studier. XIX. H. 3—5.

Skånes Hembygdsförbunds årsbok 1940.

Sprog og Kultur. VIII. H. 3—4, IX. H. 1—2.

Studia neophilologica. XII. H. 3.

Syn og Segn. 1940. H. 2—8.

Varðin. XIX. H. 3.

Volkskunde. 1940. H. 1.

Indhold

Tydning af nogle Helleristningsfigurer
Af Chr. Winther

Af den danske Børnebogs Historie
Af Inger Simonsen

Vore yngste Runeindskrifter
Af Anders Bæksted

Jeppe Aakjær som lokalhistorisk Skribent
Af Eilif Bøgebjerg

Fra Sprog og Litteratur
Bør vi gaa over til et nyt Interpunktionssystem? — Svensk Disputats om Per Hallströms Stil — Studier over franske Ord i Dansk — Til „Jens Vejmand" og „Vor Barndoms Bæk"

Indholdsfortegnelse 1928-39